

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

SZÖRÉNYI ANDOR

SALACZ GÁBOR

BALÁSSY LÁSZLÓ

SIMON EMIL

IJJAS ANTAL

NEMES NAGY ÁGNES

MIHELICS VID

írásai

1958 ÁPRILIS

Ára: 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Szörényi Andor</i> : Az Úr Jézus szenvedésének története új megvilágításban	193
<i>Salacz Gábor</i> : Perczel Mór emlékirataiból	204
<i>Balássy László</i> : Esti áhítat, Szárnyaival beárnyékol, Időtlen névesszel, Arany nyár (Versek)	213
<i>Simon Emil</i> : Április (Vers)	214
<i>Ijjas Antal</i> : A szőlőhegy munkásai (Elbeszélés)	215
<i>Nemes Nagy Ágnes</i> : Angyalok (Vers)	227
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények	228
A kis út	237

NAPLÓ

„Doch noch ein Fünkeln gutes“ (239); Mozaik (242); Az olvasó naplója (243); Színházi őrző (250); „Civitas Dei“ (252); Lourdes az irodalomban (254)	239
--	-----

Felelős szerkesztő:

Sík Sándor

Szerkeszti: *Rónay György*

Főmunkatársak: *Dorombay Károly, Mihelics Vid, Possonyi László*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk száma: 37.343. Külföldi előfizetéseket is elfogadunk.

Megjelenik minden hónap elején.

Ara: 5.— forint.

AZ ÚR JÉZUS SZENVEDÉSÉNEK TÖRTÉNETE ÚJ MEGVILÁGÍTÁSBAN

Az evangéliumok rendkívül szűkszavúan írják le az Úr Jézus Krisztus földi életének és működésének történetét. Csak az írói céljuknak megfelelően kiválasztott legfontosabb dolgokat jegyzi föl, azokat is legtöbbször a földrajzi, időbeli és egyéb körülmények hozzáadása nélkül. Szinte olyan tudósítóhoz hasonlíthatnók őket, aki több napnak, sőt hétnek — esetleg hónapnak — eseményeit távirati stílusban pár mondatba sűriti össze és egyáltalában nem törődik a részletekkel. Szent János világosan meg is mondja: „Még sok egyéb jelt is cselekedett... Jézus az ő tanítványai láttára, melyek nincsenek megírva ebben a könyvben” (20, 30), s amelyek nincsenek elmondva a másik három evangéliumban sem. Szent János tanítványa pedig hozzáfűzi mestere írásának végéhez: „Van még sok egyéb is, amit Jézus cselekedett, melyet ha egyenként mind megírnának, azt vélem maga a világ sem tudná befogadni a könyveket, melyeket írni kellene” (21, 25). Ezekkel a szavakkal a keleti embereknél gyakori és közismert költői túlzással csak azt akarja kifejezni, hogy mérhetetlenül több az a történet, melyet az evangélisták nem jegyeztek föl, annál, amit olvashatunk Szent Máténál, Márknál, Lukácsnál és Jánosnál.

Legrészletesebben, és kivétel nélkül minden evangélista, az Úr Jézus szenvedésének, halálának és feltámadásának történetét beszéli el, de ez érthető, hiszen az Isten örök üdvözítő terve szerint az Úr Jézus az ő kínhalálával és feltámadásával váltotta meg a bűnös emberiséget. De egyáltalában nem mondhatjuk, hogy a szenvedéstörténet leírásában már kimerítő tájékoztatást adnak. Itt is rendkívül tömörítve vannak az egyes események, az időbeli távlat sokszor itt is hiányzik; tények és szereplő személyek nem ritkán csak villanásszerűen tűnnek föl az okok, összefüggések megvilágítása nélkül. Innen magyarázható az, hogy minden újabb felfedezés és lelet, mely az Úr Jézus Krisztus korára vonatkozik, s melyből jobban megismerhetjük annak a kornak szokásait, törvényeit, eseményeit, személyeit, nagyban hozzásegít bennünket ahhoz, hogy jobban megértsük az evangéliumok tömör szófukarságát és világosabban álljon előttünk az evangélisták egyes elbeszélése. Nem annyit jelent ez, hogy a modern kor számos régészeti lelete új dogmákat hozna napvilágra, hanem csak azt, hogy a régi igazságokat sokszor új fénybe helyezi, s Megváltónk életének, működésének és tanításának, valamint megváltásunk történetének egy-egy eddig ismeretlen részletét ragyogtatja föl szemünk előtt. Ezekben az újabb fölfedezésekben azután éppen az az érdekes, hogy többször olyan tényekre mutatnak rá, melyeket a hagyomány legrégibb képviselői és más ősi profán források följegyeznek, de amelynek idők folyamán annyira

feledésbe mentek, hogy azokat egyszerűen mint tévedéseket tartották számon a tudományos életben, vagy egyszerűen nem vettek figyelembe az évszázados megszokás hatása alatt.

Ez az eset áll fönn az Úr Jézus szenvedéstörténetének kronológiájával, időtartamával kapcsolatban is. A Kr. u. IV. század második felében kezdik egyes keresztény egyházakban az utolsó vacsorának emlékét nagycsütörtökön ünnepelni s ennek megfelelően az Úr Jézus elfogatásának, szenvedése megkezdésének idejét is nagycsütörtök éjszakájára tenni. Az Anyaszentegyház az isteni Megváltó harmincegynéhány éves földi működésének eseményeiről való megemlékezést kénytelen egy liturgikus év keretében megünnepelni, egy istentiszteleti esztendő folyamába beállítani, ami természetesen kizárja az időbeli távlat megadásának lehetőségét és nem egyszer megváltoztatja a kronológiai sorrendet is. Így pl. nem kétséges, hogy az Úr Jézus templomban való bemutatása megelőzte a napkeleti bölcsek imáadását, mégis ez utóbbit előbb, január 6-án ünnepeljük, a bemutatást pedig február 2-án. A Chirbet Qumrani tekercsek fényében kitűnik az, hogy az Úr Jézus szenvedése, melyet az Anyaszentegyház egy jó félnapra, nagycsütörtök éjjelétől nagypéntek du. 3 óráig tömörít össze liturgikus megemlékezésében, nem játszódtott le 12–16 óra rövid időkeretében, hanem jóval hosszabb ideig tartott, nagykeddtől nagypéntekig. Így a Megváltó értünk viselt szenvedései és gyötrelmei csak még óriásibbá magaslanak a hívők imádó, bűnbánó és hálás szíve előtt.

Az ősi zsidó papi kalendárium

Égészen a legújabb időkig az volt a tudósok általános tanítása, és minden szentírástudományi, valamint régészeti szakkönyvben azt olvashatjuk, hogy a zsidó nép a hold-naptárt használta. A hold-naptár szerint egy évben 12 hónap volt, az egyes hónapok az újholdhoz igazodtak és eszerint 29 vagy 30 napból állottak, így egy évben kb. 352–54 napot számláltak. Mivel azonban ez a naptár nem felelt meg a tényleges napévnek, minden 2–3 évben betoldottak egy közbeeső hónapot 30 nappal. Ez az állítás igaz és helyes, ha a Kr. e I. és II. század szokását tartjuk szem előtt. De hamis, ha az ősi, Mózesre visszamenő naptárról beszélünk. E sorok írójának már régen az volt az általános tudományos felfogással szemben a véleménye, hogy az ősi izraelita naptár nem lehetett a holddal összefüggésben. Mert ma már a racionalista kritika képviselői is elismerik, hogy a Thóra alapjai s ezzel az ószövetségi liturgiái is Mózesre vezetendők vissza és lényegükben, főbb vonásaikban az Egyiptomból való kivonulás idejéből származnak. Márpedig az egyiptomiak akkor már legalább 1000 esztendeje a napév-kalendáriumot ismerték és használták (1 év = 365 nap !). Hogyan lehet elképzelni, hogy az izraelita nép, mely évszázadokon keresztül Egyiptomban élt, az onnan való kivonulás után más naptárt kezdjen használni, mint amilyent eddig ismert és emberemlékezet óta használt? A holdnaptárt Babilon-

ban használták, s amikor Mózes lerakta az izraelita liturgia alapjait, a naptárszámítást bizonyára nem Babilonból vette, hanem a tökéletesebb és egész népe által ismert és használt nap-kalendáriumot vette alapul. Ez a felfogás bizonyítékot nyert a Chirbet Qumrani leletekben. Az esszénus szekta szentkönyvei gyakran emlékeznek meg az ősi, eredeti, Mózesre visszamenő naptárról. Az apokrif Hénoch könyve (72–82. fejezetekben), a Jubileumok könyve (2., 4. és 6. fejezetben) részletesen leírják ezt a naptárt, melyet szerintük Mózes égi kótáblákra írva kapott meg, s amely szerint egy évben 364 nap volt, s az évet négy részre és 12 hónapra osztotta föl; a hónapok 30 napból állottak, minden negyedévben hozzáadtak egy-egy szökőnapot. Így az esztendő mindig ugyanazzal a hétköznappal, mégpedig szerdával kezdődött. A pünkösdi ünnepe mindig a liturgikus év III. hónapjának 15. napjára és mindig vasárnapra esett, ez pedig csak úgy lehetséges, ha viszont az esztendő szerdával kezdődött. A szekta szabályait tartalmazó IQS I. 8–9; I. 13–15; III. 9–10; X. 1–8; az ún. Damaszkus irat (CDC) III. 13–15; VI. 17–19; XVI. 1–4 a leghatározottabban kiemeli azt, hogy a szekta tagjainak, a világosság fiainak, nem az abban a korban általános használatban lévő zsidó naptárszámítás szerint kell az egyes ünnepeket és idöket megülni, hanem az Isten parancsai szerint, ahogy az a Jubileumok könyvében le van írva. Ez utóbbi könyv kifejezetten védelmébe veszi a napévet az akkori holdévvel szemben, mely nem ősi, nem eredeti és nem Isten rendelése szerinti. Egész világos tehát az, hogy a nap-kalendárium volt az ősi, mózesi rendelés, s erről csak a Kr. u. II. század elején tértek le a zsidók, amikor is Palesztina a szír Szeleucidák uralma alá került, akik a többi különleges és hellenista elemmel együtt az általuk használt holdnaptárt is igyekeztek a zsidóságra rákényszeríteni. Ezzel az elnemzetlenítő és az ősi igaz hittől eltántorítani akaró irányzattal szálltak szembe fegyverrel is a Makkabeusok, nevezetesen az esszénusok. Amikor a hivatalos papság is elfogadta és bevezette a holdnaptárt, ők teljesen megszakitották kapcsolatukat a jeruzsálemi templomban folyó nyilvános istentisztelettel s ünnepeiket továbbra is a régi napkalendárium szerint ülték meg.

Érdekes az, hogy a középkorban élt híres rabbi, Al-Qirgisani (élt 936 körül Kr. u.) a zsidó szektákról írt könyvében megemlékezik arról, hogy egy már kihalt zsidó „barlanglakó” szekta olyan naptárt használt, melyben az esztendő mindig szerdával kezdődött, mégpedig azért, mert az Isten a negyedik napon (tehát szerdán) teremtetette a napot, holdat és csillagokat. A Kr. u. 1000 körül élt mozlím író, Al-Biruni pedig följegyzi, hogy ez a szekta mindig szerdán ünnepelte a husvétot, mely tudvalevőleg III. hó 15. napjára esik. Ez az évszámítás persze nem egyezett meg a csillagászati napévvvel, de nagyjában pótolhatták a különbséget azzal, hogy minden hét esztendő után egy hetet betoldottak, azaz „szökőhetet” tartottak.

Az Úr Jézus szenvedése és az ősi papi naptár

Ősrégi probléma, hogyan kell megoldani azt az eltérést, mely a három első, ún. szinoptikus evangélium és Szent János evangéliuma között fennáll a kereszthalál napjával kapcsolatosan. Szent Máté, Márk és Lukács szerint az Úr Jézus Krisztus Nisan hónap 15. napján, tehát a husvét ünnepén szenvedett kinhalált (Mt. 27, 17; Mk. 14, 12; Lk. 22, 7), mely nap péntekre esett. Szent János szerint is pénteki napon halt meg az Úr Jézus, de az nem Nisan hónap 15., hanem 14. napja volt, tehát a zsidó husvét előtti nap, az ún. előkészületi nap, melynek estéjén kellett elfogyasztani a husvét bárányt (Jn. 18, 28). Idők folyamán többféle megoldást találtak ki az ellentét kiküszöbölésére, de ezek mind „kényszermegoldások” voltak, melyeknek a történeti forrásokban és tényekben semmi komoly alapjuk nem volt. A megoldást a Chirbet Qumrani tekercsek adják meg, s ezek alapján megállapíthatjuk, hogy az Úr Jézus Krisztus a husvét bárány-vacsorát, az *utolsó vacsorát elfogyasztotta az ősi papi kalendarium előírása szerinti husvét előkészületi napján, tehát nagykedden és meghalt a keresztfán az akkori hivatalos zsidó naptár szerinti előkészületi napon, nagypénteken*. Ezek szerint az Úr Jézus szenvedése nem nagycsütörtökön éjjel kezdődött, őt nem azon a napon fogták el az áruló Judás vezetése alatt, hanem már nagykedden éjszaka. Mivel a zsidók a napot estétől estéig számították, a napkezdetet az esthajnalcsillag feljöttétől vették, azért az az éjszaka, melyen az isteni Mestert elfogták, s melyen megkezdődött az előre megrendezett nagy „per”, nagyszerdának számított. Az Urat a zsidók tehát nagykeddről nagyszerdára virradó éjszaka, azaz a zsidó és őskeresztény számítás szerint nagyszerdán fogták el, és nagypénteken feszítették keresztre. Ez az állítás túlságosan újnak és merésznek, hagyományellenesnek látszik az első pillantásra, de ha megvizsgáljuk az *őskeresztény hagyomány legrégibb feljegyzéseit*, azokból kitűnik, hogy az őskeresztények nemcsak így tudták, hanem eszerint is ünnepelték a szenvedéstörténetet.

A III. sz. elején irt *Didascaliában* ennek az ősi hagyománynak már 3 variánsa van följegyezve (a tanúságtétel maga tehát legalább a II. századba nyúlik vissza). Mind a három változat megegyezik abban, hogy az Úr Jézus Krisztus a hét harmadik napján, tehát kedden este költötte el a husvét bárányt, a hét negyedik napján, tehát szerdán fogták el, ezért az Ő szenvedésének kezdete nagyszerda, a vége pedig a hét hatodik napja, péntek (Ed. Nau, XIV, 18–20; XVII, 2–8 és XIV, 4–9). Szent Epiphanius, aki az őskeresztény kor legmegbízhatóbb hagyománykutatója († 403-ban Kr. u.) *Panarion* c., a Hitről szóló munkájában és ráánkmaradt töredékes írásában többször is részletesen leírja, hogy az Úr Jézus nagykedd estéjén fogyasztotta el az utolsó vacsorát; még azon az éjszakán, tehát szerdán fogták el és nagypénteken feszítették keresztre.

Victorinus, Petavium püspöke († 304 Kr. u.) *De fabrica mundi* c. munkájában azt írja, hogy szerdán azért tart böjtöt ősi idők óta

az Egyház, mert azon a napon fogták el az Urat, és akkor kezdődött az Ő szenvedése. Pénteken pedig azért böjtölünk, mert akkor végződött a szenvedés, aznap halt meg értünk az Úr Jézus a keresztfán.

Találunk ugyan feljegyzéseket a II. század végén, melyek szerint az Úr Jézus nagycsütörtökön tartotta volna az utolsó vacsorát (Szent Ireneus, Melito Sardensis stb.), de ezek mindig az evangéliumok magyarázata, mégpedig – mint látni fogjuk – téves magyarázata alapján állítják ezt. Liturgikusan csak a negyedik század második felében kezdik az utolsó vacsora emlékét nagycsütörtökön ünnepelni, de rögtön felelemli ez ellen a szavát Szent Epiphanius, mondván: „Nem csütörtökön ünnepelte az Úr a husvéti bárányt, hanem kedden... Azért böjtöl az Egyház szerdán, mert akkor vették fogságba az Urat... Ne hidd, hogy csütörtökön fogták el...”

Ezek a feljegyzések annál nagyobb súllyal esnek a latba, mert az evangéliumok *látszólag* a nagycsütörtöki véleményt támasztják alá. S éppen ez mutatja a nagykeddi hagyomány ősiségét, hogy az evangéliumok *látszólagos értelme* ellenére elterjedt és Keleten meg Nyugaton egyaránt ezt tartották. Tény azonkívül az is, hogy az apostolok tanítványainak koráig kimutathatóan az Egyháznak három ún. liturgikus napja volt a héten: szerda, péntek és vasárnap. A pénteki és vasárnapi ünnepségnek eredete könnyen érthető: péntek az Úr Jézus kereszthalálának napja, vasárnap pedig a föltámadás ünnepe. De miért liturgikus nap, és főleg miért böjti nap a szerda? A szentatyák kivétel nélkül az apostolok korára vezetik vissza a szerdai és pénteki böjtöt. De abban a korban, amikor általánossá vált az utolsó vacsorának csütörtöki megünnepelése, már nem tudják megadni a szerdai böjtnek az okát. Szent Ágoston pl. azzal próbálja magyarázni, hogy „talán” akkor árulta el Judás a Mestert. Viszont egész biztos, hogy az árulást nem ünnepelte, nem ülhette meg az Egyház. Szent Pál különben az 1 Kor. 11, 23-ban szintén arra látszik utalni, hogy az Urat nem csütörtök este fogták el és az utolsó vacsorát éppen ezért nem csütörtökön költötte el, amikor az Oltáriszentség megalapításának idejét nem a „halál előtti napra” teszi, hanem azt írja: „Mert én az Úrtól vettem, amit közöltem is veletek, hogy az Úr Jézus azon az éjszakán, melyen elárulták, vette a kenyeret.” De erre mutat egy másik, eddig figyelembe nem igen vett tény is. Nagycsütörtökön, nagypénteken és nagyszombaton imádkozza az Egyház a zsolozsmában a könyörgést: „Tekints Uram, kérünk, a Te familiádra, melyért a mi Urunk Jézus Krisztus nem habozott magát a gonoszoknak átadni és kereszthalált elszenvedni.” A legrégebb latin sacramentariumban azonban ez a könyörgés csak nagyszerdára van előírva, amikor is az Úr Jézus átadta magát a gonoszoknak! A legősibb hagyomány tehát az utolsó vacsora idejét nagykeddre, az elfogatást pedig a keddről szerdára virradó éjszakára teszi.

Az evangéliumok tanúságtétele

Fentebb azt mondtuk, hogy az evangéliumok *látszólag* azt a véleményt igazolják, hogy az Úr Jézus nagycsütörtökön ünnepelte volna meg a husvéti bárány szertartását. Ha azonban az evangéliumokat tüzetes vizsgálat tárgyává tesszük, akkor kiviláglik, hogy *mindazok az események, melyeket leírnak az Úr Jézus szenvedésének történetében, nem folyhattak le 12–16 órának keretén belül.*

Tudjuk azt, hogy az evangélisták sokszor nem időbeli sorrendben írják le az Úr Jézus életének egyes eseményeit és tanításait. Azt is tudjuk, hogy az egyes események és beszédek közötti időbeli távlatot többször nem veszik figyelembe, vagy legalábbis nem jelölik meg. Csak éppen az Úr Jézus szenvedéstörténetének magyarázatában nem vettük ezt figyelembe, kissé elvakítva az evangéliumok első olvasásra feltetsző szembeszökő értelmétől (és tudnunk kell, hogy a szembeszökő értelem igen sokszor a Szentírásnak nem igazi, helyes értelme), valamint az állítólagos hagyománytól, melyről az előbb mondottakból kiderül, hogy egyáltalában nem ősi tanítása az Egyháznak.

a) Először arra mutatunk rá ezzel kapcsolatban, hogy a Chir'bet Qumrani tekercsek gyakran hangoztatják azt, hogy a zsidó egyházi év ünnepeit az ősi kalendárium szerint *kell* és csak akkor szabad megülni. Szent Lukács azt írja viszont evangéliumában, hogy az Úr Jézus akkor ette meg a husvéti bárányt, „amikor le *kellett* ölni a husvéti bárányt” (22, 7).

b) Szent Máté és Márk világosan megkülönböztetnek az Úr Jézus perében két nagytanácsi ülést: I. Mt. 26, 59–66 és Mk. 14, 55–64; II. Mt. 27, 1 és Mk. 15, 1. A második nagytanácsi ülés akkor kezdődött, amikor „reggel lett”. Szent Lukács azonban a két ülést egybevonja: 22, 66–71.

c) Szent Lukács ezzel szemben félreérthetetlenül írja le azt, hogy Pilátus előtt is két tárgyalás volt az Úr Jézus perében: I. 23, 1–7; II. 23, 13 kk. Az első alkalommal a nagytanács tagjai nagy tömeggel együtt vitték az Úr Jézust Pilátus elé, vádolták és követelték az Ő fejét, míg a második tárgyalás a Heródes Antipasztól való visszatérés után folyt le, amelyre Pilátus „összehívta a papi fejedelmeket, a főembereket és a népet”. Szent Máté is céloz erre a kettős tárgyalásra, amikor a 27, 17-ben azt mondja, hogy Pilátus „összehívta” a zsidókat, hiszen az első alkalommal nem kellett őket összehívni, ők vitték a római helytartó elé az isteni Mestert. Márk evangéliuma azonban összevonja a két tárgyalást. Ezt erősíti meg — ti. a kettős tárgyalást — Pilátus feleségének üzenete is, melyben figyelmezteti férjét, hogy ne ártson az Úr Jézusnak, mert az éjszaka sokat szenvedett miatta álmában: ez az álom és a vele kapcsolatos üzenet érthetetlen, ha az Úr Jézust rögtön az első alkalommal elítélte volna a helytartó.

d) Csak Szent János írja le azt, hogy az Úr Jézust elfogatása után először Annáshoz vitték (18, 13), aki Kaifás apósa volt, s bár

már régen nem ő volt a főpap, vején és hatalmas vagyonán keresztül a háttérben az ő kezében összpontosult a hatalom. Ő volt az Úr Jézus perének hátmögötti irányítója is, ő hallgatta ki először még az éjszaka folyamán (Jn. 18, 19–23), az ő házában történik Péter tagadása (18, 15–18. 25–27). Ez az első kihallgatás is huzamosabb ideig tartott, ahogy az Szent János evangéliumának leírásából kitűnik, s csak utána küldi át Annás az Úr Jézust Kaifáshoz (18, 24). Szent Máté csak a Kaifás előtti történt első peres eljárásról emlékszik meg (26, 57–67 – I. ülés), Márk és Lukács csak „főpapot” említ név nélkül (14, 55–64 és 22, 66–71). Ezzel szemben Szent János egy szót sem szól a nagytanács kettős üléséről, csak a végeredményt közli: „Kaifástól Jézust a helytartóságra vitték” (18, 28). Ugyancsak nem említi Szent János a Pilátus előtti két tárgyalást, hanem csak a másodikról számol be; nem emlékszik meg Márkkal és Mátéval egyetemben a Heródes Antipasz előtti tárgyalásról sem; viszont a második Pilátusi tárgyalásnak két fázisát különbözteti meg: I. 18, 28–40 – Barabbás választásáig bezárólag –; II. 19, 1–16 – az ostromoztatástól az ítélelhozatalig.

Lehet ezek után csodálkozni azon, hogy az *evangélisták nem jegyzik föl az Úr Jézus perének időbeli távlatát és nem különböztetik meg az egyes események napjait*? Azt azonban sehol sem mondják, hogy mindezek az események egy nap, sőt egy jó félnap alatt történtek volna, ellenkezőleg a fenti felsorolásból egészen világos, hogy ezek mind nem történhettek meg ilyen rövid idő alatt.

Már mondtuk, hogy az Annás-féle kihallgatás is hosszú ideig tartott. Időközben Szent János bevitte Annás házának udvarába a kívül ácsorgó Szent Péter apostolt, az éjszaka hidegében Péter a tűznél melegen tartotta magát, háromszor is megtagadja különböző alkalmakkor és személyekkel kapcsolatban az ő isteni Mesterét, s csak ezután viszik el az Urat Kaifáshoz. Hogy hajnalban volt-e ez, vagy reggel, azt nem tudjuk, de Szent Lukács félreérthetetlenül megírja, hogy a zsidó nagytanács Kaifás elnökletével csak reggel kezdte meg a tárgyalást (22, 66). Ez az első tárgyalás is hosszú ideig tartott... A nagytanács tagjai mindenáron halálra akarják ítélni az Úr Jézust, erre azonban okra, ürügyre volt szükség. Előállítanak egy csomó hamis tanút – akiket persze előzőleg kellőképpen ki kellett oktatni –, de kísérleteik kudarcra végződtek, annak ellenére, hogy „sok hamis tanú jelentkezett” (Mt. 26, 60). Az utolsó két hamis tanúval sem mennek sokra, mert a „tanúságok nem voltak meggyezők” (Mk. 14, 56). Ekkor hosszas tanácskozás után a főpap kitalálja a mentő ötletet, hogy az Úrból ki kell kényszeríteni azt az ünnepélyes vallomást, hogy ő a Messiás, az Istennek Fia, s akkor végre fölkiálthat a gyülekezet: „Mi szükségünk van még tanúkra? Hallottátok a káromkodást...” (Mk. 14, 63–64). Utána írásba kellett foglalniok azt a jelentést, melyet a tárgyalásról Pilátus elé terjesztettek, felsorolván az indokot, melynek alapján az Úr Jézust halálra ítélték, hogy ezek alapján elnyerjék a római helytartó beleegyezését és jóváhagyását. Ez sem pár percnél a munkája volt!

Időközben a zsidók szolgái és katonái kigúnyolják, leköpdösik, megkínózzák az Úr Jézust...

Az akkori törvénykezési eljárásban a zsidóknál az volt a szabály, hogy halálos ítéletet csak a tárgyalást követő napon lehetett hivatalosan kimondani (Szanhedrin, 4, 1). Hogy ezt a szabályt az Úr Jézus perében is megtartották, azt onnan tudjuk, hogy az első tárgyalás után, melyet — mint mondtunk — reggel kezdtek meg, Mt. 27, 1 és Mk. 15, 1 szerint következett egy rövid formális ülés, mégpedig „mindjárt reggel”, illetve „mikor megvirradt”. Ez a kora reggel nem lehetett tehát a tárgyalás napján, csak következő napon, amikor kimondták a halálos ítéletet és *elvitték az Úr Jézust Pilátus elé.*

Tegyük föl azt, hogy Pilátus azonnal fogadta a zsidókat (amit nem igen lehet föltételezni arról a Pilátusról, aki Josephus Flavius leírása szerint is gyűlölte a zsidókat, s ahol csak lehetett, kellemetlenkedett nekik), akkor is időbe tellett, míg a főpapok előadták az Úr ügyét, az ellene emelt vádakát, a halálos ítéletet és annak indokolását, s kérték annak jóváhagyását. *A jóváhagyás azonban nem történt meg egy csapásra*, amint azt a zsidók remélték. Pilátus maga is kihallgatja az Úr Jézust — *ez az első Pilátusi tárgyalás!* —, nem talál benne semmi vétket, nem találja beigazoltnak a nagytanács hamis vádjait, s ezt nyilvánosan ki is hirdeti nekik. Ekkor térnek át a zsidó nép vezetői a vallási vádról a politikaira, hogy így csikarják ki a helytartótól a halálos ítéletet. „Fölláztatja a népet — mondják az Úr Jézusról —, tanítván egész Judeában, Galileától kezdve egészen eddig” — hangzik föl az újabb vád (Lk. 23, 5). Erre Pilátus, miután meggyőződött arról, hogy az Úr Galileából való, tehát Heródes Antipasz tartományához tartozó területről, áttesszi az egész ügyet Heródeshez, *s ekkor következik a Heródes előtti tárgyalás.* Ezen pedig Szent Lukács szerint Heródes „hosszan kikérdezte” az Úr Jézust (23, 9), majd ő is megcsúfolja, kigúnyolja a Mestert és fényes ruhába öltöztetve visszaküldi Őt Pilátushoz (23, 11).

Csak ezután következik a második Pilátusi tárgyalás. Erre a helytartó összehívhatja a nagytanács tagjait, a nép vezetőit és a második tárgyalás első része befejeződik azzal az aktussal, hogy Pilátus megkísérli az Úr kiszabadítását, választást engedvén a népnek: kit akarnak maguknak, azt a Mestert-e, aki csak jót cselekedett, vagy a többszörös gyilkos Barabbást. Most csak utalunk arra, hogy ez sem ment egyik pillanatról a másikra, s a választást hosszas izgatás előzte meg a nép vezetői részéről, míg ti. a „papi fejedelmek és vének rábeszéltek a népet, hogy Barabbást kérjék...” (Mt. 27, 20). Pilátus kísérlete tehát kudarcba fulladt, s most más eszközt próbál meg. Megostoroztatja katonáival az Úr Jézust, kihozza őt a nép elé, hogy így a félholtra vert Mester láttára könyörületre, irgalomra hangolja a tömeget. *Ekkor következik a Pilátusi második tárgyalás második, befejező része*, újra kihallgatja a helytartó az Urat, újabb próbálkozásokat kísérel meg az Ő kiszabadítására, de minden hiába: amikor meghallja a zsidók szájából a fenyegetést:

„Ha ezt elbocsátod, nem vagy a császár barátja”, már el is dől az isteni Mester sorsa. Mert Pilátus nagyon jól tudta, hogy Tibérius császárnál életének ebben az utolsó időszakában nem volt szörnyűbb dolog, mint abba a gyanúba kerülni, hogy valaki „császárellenes”. Egyszerű vád elegendő volt sokszor arra, hogy az illetőnek fejét vegyék... Pilátus tehát ünnepélyesen beleült a bírói székbe, előhozatja az Úr Jézust, kihirdeti az ítéletet...

Elkészítették azt a táblát, melyet – mint minden elítéltnak – az Úr Jézusnak nyakába akasztottak, s melyen az a vád volt föltüntetve, melynek alapján halálra ítélték, s megkezdődik a keresztút. A régi szokás az volt, hogy az elítéltet végigvitték a város főbb utcáin, hogy mindenki lássa, „kigyönyörködhesse” magát, s minél nagyobb közönséget biztosítsanak a kivégzéshez. De tegyük föl azt, hogy ez alkalommal nem követték a zsidók ezt a régi szokást, akkor is Pilátus házatól a Golgotáig az út légvonalban több mint 600 méter volt; közben az Úr Jézus nem bírja már cipelni a súlyos keresztet; elfogják Cirenei Simont, s őt kényszerítik arra, hogy vigye a keresztet: *mindéz újabb hosszú időt vett igénybe.*

A Golgotán felállítják a keresztet, rászegezik a fára az Úr Jézust – s ez sem történt pár perc leforgása alatt. *Az Úr Jézus pedig legkésőbb nagypénteken délből a keresztfán függött kifesztve!* Tegyük föl, hogy a nagytanács az első tárgyalást megkezdte az elfogatás utáni nap reggel 7 órakor: *mindaz, ami az első tárgyalás után történt, lefolyhatott-e 5 óra alatt?* ! Azt hisszük, hogy az eddig mondottakból egész világos mindenki előtt, hogy nem öt óra alatt, hanem egy nap alatt sem folyhatott le az Úr Jézus perének e többszöri tárgyalása. Ha mármost az eddigi fejtegetéseket egybefoglaljuk, akkor a Szentírás, a Szentmagvomány és a Chirbet Qumrani tekercsek alapján a következőkben adhatjuk meg az Úr Jézus Krisztus szenvedéstörténelmének kronológiáját, időbeli lefolyását:

Szombat: Vacsora Betániában és az Úr Jézus megkenése „hat nappal a (hivatalos, akkori zsidó naptár szerinti) husvét előtt” (Jn. 12, 1).

Virágvasárnap: „Másnap” (Jn. 12, 12), tehát vasárnap, a jeruzsálemi ünnepélyes bevonulás.

Hétfő: „másnap, mikor kimentek Betániából, megéhezett” az Úr Jézus, de amikor a már leveles fügefán nem talál gyümölcsöt, megátkozza azt (Mk. 11, 12–14). Este az Úr Jézus kimegy a városból (Mk. 11, 19).

Kedd: „reggel”, tehát akkor, amikor visszatér az Úr Jeruzsálembe, a tanítványok látják, hogy a fügefa elszáradt (Mk. 11, 20). Ugyancsak ezen a napon azt mondja az Úr Jézus az apostoloknak: „Tudjátok, hogy két nap múlva husvét (az akkori hivatalos kalendarium szerinti husvét!) lesz” (Mt. 26, 2); a papi fejedelmek és írástudók pedig tanácsot tartanak, hogyan fogják el az Úr Jézust, hiszen „két nap múlva a husvét vacsora volt”, az idő tehát sürgette őket tervük végrehajtásában (Mk. 14, 1). A véghatározat az, hogy többé nincs tétozáásra idő, mert az ünnepnap nem alkalmas gonosz

tervükre, akkor ugyanis zavargás támadhat a nép között (Mt. 26, 5; Mk. 14, 2 és Lk. 22, 2).

Este, tehát, amikor az ősi papi kalendárium szerint „le kellett ölni a husvéti bárányt” (Lk. 22, 7), vagy ahogy a másik két szinoptikus evangélista írja „a kovásztalanok első napján” (ti. a Chirbet Qumrani naptár szerint!) megtartja az Úr Jézus az utolsó vacsorát (Mt. 26, 17; Mk. 14, 12). Megalapítja a vacsora közben az Oltári-szentséget (Mt. 26, 26–28; Mk. 14, 22–25; Lk. 22, 19–20; I. Kor. 11, 23–25). Judás még az Eucharisztia megalapítása előtt elhagyja az utolsó vacsora termét és összetoborozza embereit, az Olajfák hegyén, az Úr Jézus szokott imahelyén elfogja az Urat, akit aztán Annáshoz, majd onnan Kaifáshoz visznek (Mt. 26, 47 kk. Mk. 14, 43 kk. Lk. 22, 47 kk. Jn. 18, 3 kk.).

Szerda: Reggel kezdődik a nagytanács első tanácskozása, az első tárgyalás (Mt. 26, 59–66; Mk. 14, 55–64; Lk. 22, 66). A végén kimondják az ítéletet: „Méltó a halálra!”, s megkezdődik az Úr Jézus kigúnyolása, kínzása a zsidó katonák és örök részéről (Mt. 26, 67–68; Mk. 14, 65.). Közben a nagytanács megszerkeszti írásban a vádat, elkészíti az ítéletet és annak indokolását. A szerdáról csütörtökre virradó éjszaka az Úr Jézus a zsidók börtönében van.

Csütörtök: Virradatkor (Mt. 27, 1), mindjárt reggel (Mk. 15, 1) megtartják a nagytanács második ülését, melyen a jogszokás szerint fölolvassák a halálos ítéletet és rögtön átviszik az Úr Jézust a római helytartó elé, hogy gyilkos ítéletükre elnyerjék Pilátus jóváhagyását (Mt. 27, 2; Mk. 15, 1). Pilátus azonban nem hajlandó engedelmes eszköz lenni a zsidók kezében, hanem maga is tárgyalást tart: ez az első Pilátusi tárgyalás (Lk. 23, 1–7; Mt. 27, 11–12; Mk. 15, 2–3).

Mikor Pilátus meghallja, hogy az Úr Jézus galileai, átküldi őt Heródeshez, aki ennek igen megörül; már igen régóta szerette volna látni a Mestert s azt remélte, hogy szemei előtt valami csodát fog cselekedni. Hosszasan kikérdezi Jézust — tehát ő is külön tárgyalást tart —, majd mikor tervei nem válnak valóra és azonfelül semmi halálra méltót nem talál ő sem az Űrban, kigúnyoltatja és megcsúfolja Őt kíséretével együtt, s visszaküldi Pilátushoz (Lk. 23, 7–12). A csütörtökről péntekre virradó éjszakát tehát Pilátus börtönében tölti az Úr Jézus.

Péntek: Reggel magához hivatja Pilátus a nagytanács tagjait és a népet, azzal az elhatározással, hogy mivel sem ő, sem Heródes nem talált benne semmi vétket, szabadon bocsátja a Mestert. Ezzel kezdetét veszi a Pilátusi második tárgyalás első része: Jn. 18, 28–40; Mt. 27, 15–21; Mk. 15, 6–11; Lk. 23, 17–19. Az a kísérlet azonban, hogy Jézus Krisztust Barabbással való szembeállítás mentse meg, kudarcot vallott. Következik tehát a második tárgyalás második része, amelyet a megostorozás vezet be, majd folytatódik az „Ecce Homo!” jelenettel, amikor a nép még egyszer szavaz és újra le-szavazza Megváltóját. Pilátusban fölrémlik valami fenyegető titokzatos érzés, amikor meghallja a tömeg üvöltéséből, hogy az Úr Jé-

zus Isten Fiának vallotta magát; de már hiába próbálkozik, hatalm vágya és gyávasága a végén is belehajszolja őt a halálos ítélet jóváhagyásába (Jn. 19, 1–16; Mt. 27, 22–26; Mk. 15, 12–15; Lk. 23, 20–25).

Ezután következett a keresztút a Golgota helyére, ott felfeszítik az Úr Jézust déli 12 óra tájban. Délután 3 órakor véget ér az Úr Jézus Krisztus haláltusa, „nagy szóval kiáltván kiadta lelkét”...

Az Úr Jézus szenvedése tehát majdnem három napon keresztül tartott, három napon keresztül kellett elszenvednie a tagadásnak és árulásnak, az emberi hitványságnak és gyűlöletnek, hitetlenségnek és gonoszságnak minden aljasságát; a gúnynak és káromlásnak, kínzásnak és embertelen veréseknek tömegét. Mindezt elviselte, mert örök szeretettel szeretett minket, ezért a keresztfáról tárta ki felénk véres, általvert kezeit, hogy halálán keresztül az ő isteni életének részeseivé tegyen bennünket. Éppen ezért az Úr Jézus szenvedéstörténetének ez az új távlata egyáltalában nem csökkentheti a hívők imáadását, jámbor szemlélődését, sőt csak fokozza azt, ha jobban belemélyedünk annak a kegyetlen három napnak eseményeibe, melyekből nekünk üdvösségünk támadt. Az Anyaszentegyház Nagycsütörtökön ünnepli az utolsó vacsorát, s az Oltáriszentség megalapításának ünnepét, ez azonban nem jelenti azt, hogy pontosan azon a napon történt az esemény. Hiszen jól tudjuk, hogy a zsidók másként számították a husvétot, s ismét másként számítjuk mi. A keresztény husvét ünnepe – s következőképpen a Nagycsütörtök is – egy hónapi határon belül bármely napra eshetik, a pontos időmeghatározás márcsak ez okból sem lehetséges. Mondottuk azonkívül azt, hogy az Egyház kénytelen egy liturgikus év keretébe tömöríteni több esztendő eseményeit és történéseit, ugyanis Nagycsütörtök estéjétől Nagypéntek délutánig sűríti össze az Úr Jézus szenvedéstörténetének liturgikus megemlékezését. De rámutat az Egyház arra is, hogy a szenvedés nem nagycsütörtök éjjel kezdődött az Úr Jézus számára. Tulajdonképpen nem is három, hanem hat napot szentel a Megváltó szenvedéseire való emlékezésnek, hiszen Máté passziója felhangzik már a virágvasárnapi szentmisében, Márkét olvassuk nagykedden, Lukácsét nagyszerdán és Jánosét nagypénteken a csónkamisében.

A mi imáadásunk, hálánk, bűnbánatunk tehát csak nő bennünk akkor, amikor az Úr Jézus Krisztus szenvedésének ezek az új távlatok nyílnak meg előttünk.

PERCZEL MÓR EMLÉKIRATAIBÓL

Jókai magnetikus hölgyének igaz története

Jókai a Csataképek *Nomen et omen* c. fejezetében írja, hogy 1848 januárjában sokat beszéltek egy váci magnetikus álomjáró hölgyről, aki sok mindenfelét megjövendölt előre, amik közül több be is teljesedett. Amikor Perczel Mór megválasztották követnek, írja Jókai, Pozsonyba utaztában egy éjet Vácott töltött s annyit beszéltek neki a rejtélyes hölgyről, hogy elvezettette magát hozzá. A leány éppen jelen volt orvosa odaléptette Perczelt elébe s halkan megkérdezte tőle:

„Ki e férfi ?

A leány vártatva, tétovázva felelt:

Egyike — a jövődő — legnagyobb — hadvezéreinek.

Perczel elmosolyodott és gondolta magában, az országgyűlés táborában mindenesetre.

Nem az országgyűlésen, felelé a leány a ki nem mondott gondolatra. A csatamezőn.

S milyen sors vár reá ott ? kérdezé az orvos.

Órizkedjék tulajdon nevétől ...”

Móri csatavesztése után eszébe jutott e jóslat Perczelnek, írja tovább Jókai, s hogy kevéssel utóbb Ceglédbercelnél újból nem verték meg, csak annak köszönhető, hogy a kérdezősködésére felelő sváb Perczelnek nevezte a községet, mire újból eszébe jutott neki a jóslat, visszajedt önnévétől s a mellette ellovagló Dembinszkinak adta át a vezérletet, aki megnyerte a csatát.

Ez Jókai elbeszélése. Kezünkben van Perczel kéziratos emlékiratainak egy iva, amelyben e magnetikus leány jóslatáról is ír, s úgy gondoljuk, nem lesz érdektelen a közlése. És ezzel átadjuk a szót Perczelnek, betűhíven közölve írását:

1838 és 1848 közt Tolna, Baranya, Komárom és Pest megyéken kívül még Fehérmegye gyűléseit is látogatám és az ottani ellenzék egyik vezérszónoka valék. Fehérmegyében Zsömböri Fanni nemes, birtokos családbeli kisasszony magneticus kórágban sinlőde és ily állapotban sokszor különös nyilatkozatot tőn. A hazafias nő sokszor meglátogató a megyei terem galleriáit, úgy Tolna megyét is és így alkalma vala engem eléggé megismerni. Ugy látszik, képem, cselekvőségem igen igen lelkébe vésődhet, mert 1844-ben, midőn Pozsonyban országgyűlésen valék, egy levelet veszek Moldoványi József megyei katonai főbiztostól, kinek fia József nálam ez időben patvarista vagy irnok volt, egy virágkoszorú melléklettel, melyben értesít, hogy az említett Zsömböri Fanni kisasszony, mint atyafia nála levén Nagymányokon látogatóban, ott ilyes álomba esett és az alatt különösen engem, de a hazát is illető rendkívüli jóslatokat monda: jelesen, hogy a magyarok nemsokára iszonyú véres hábo-

rúba fognak keverődni, hogy a budai kastély el fog égni, hogy Vácznál egy nagy csata leend, hogy én, már most legjeleseb főnöke a hazafiaknak, e háború alatt azok legdicsőbb vezére leendek és utóbb Magyarhont meg fogom menteni. Egyszersmind számomra egy virágkoszorút font és kíváná ennek elküldését. Ezen levél és koszorú is még ma írásaim között van. Tudomására van sok élőknek. Rendkívülinek látszó és még sem csudálatos; az érzékeny, az eszes nő úgy látszik szónoklatimból megérté belsőmet, jövőmet, a megye választási küzdelesekbeni vezérkedésemből megjósálá az országos hadi vezérkedést. Én nyíltan jóslám, hirdetem a forradalmat és hogy háború lesz; én már 1848 előtt sok éveken át háborút üzék nemcsak szóval, de haddal is vezérkedék. Az 1839–1840-ki tolnai kubinszky — pecsovicz harcz, a véres csata és a Tolna megyei ház ostroma nem csekélyé személyesíti az 1849-ki országos harczot.

Erről hallhata valamit Jókay úr, de vagy nem jól, vagy elferdíté, mi valószínűebb. Természetes. Irigylék ők hedvezéri diadalom és tehetségem, irigylék politikai vezéri pályám, irigylék, hogy mint nagy úrbéri birtokú atyának magzata és 15 élő testvér közt hetedik oly roppant áldozattal tudám és merém nyíltan a jobbágy felszabadítását hirdetni, hogy egyik legelőkelőbb nemesi család fia merém az osztrák elleni élethalál háborút éveken át hirdetni a nélkül, hogy ez mert és tudott volna bántani; hogy az ellenzéki conferentiát, a védegyletet én indítám kezdém, nem Kossuth, hogy 1843-ban már oly lényeges törvények alkotását eszközölém és én már ekkor valék a radical párt vezetője vagy inkább alkotója, míg Kossuth ezzé csak 1847-ben lőn. Irigylék az 1839 és 1843 közti Tolna, Baranya és Fehér megyékbeni fényes és páratlan működésem, izgatásom; irigylék az 1839-ki tolnai pártoskodásokban rendkívüli szereplésem és azt, hogy ennek végén torokszorvó betegségbe esvén, magam tudám éltem megmenteni 3 holnapon át megtagadva hangejtést, és hogy hűtelenségi perbe vonatván a felség által, még ugyanaz évben ellenpártom közbevetésére és megszüntetteték. Irigylék, hogy 1831-ben míg sokan szóval küzdtek a lengyel ügyért, én valék az egy, ki azok számára sereget toborza, befogatók és több holnapon át rabságot szenvedék. Irigylék, (hogy) már 1825-ben, az ébredő mozgalomkor, mint 14 éves fiú szereplék, egy társaságot alakíték családmon Vörösmarty aegidiuma alatt „Tudományos társaság” czime alatt; ami lőn eredete, indítója az igazi nagy academiának és hogy ezt a kormánytisztviselők erőszakosan feloszlatván, egy politikai egyület képezék „Res publica” alakítása által, miért 27 jeles családbeli egyenekkel több hétre az universitas vérhatalommal bíró bírósága által elzáráték és elimináltaték. Szemere és Vukovics nem merhet többé dicsekedni, hogy ők voltak az első republikánusok Magyarhontban. Irigylék, hogy Vörösmarty Mihály, a magyarok legjelesebb költője és legtisztább hazafia volt 8 évig nevelőm s tőle tanulám a hazafiságot, hűséget. Irigylék, hogy 1811-ben születék, midőn ég és föld dicsőíté érkezésém, égen a híres cometa, földön a feledhetlen zamatú és erejű 1811-ki bor.

Irigylék, hogy még atyám egyik leggazdagabb földbirtokosa Magyarhonnak, addig én, mert 15 testvérrel bíró, és mert illetőségem nagy részét már atyám éltekor pedig közpályámra áldozám, szegény, ma mégis független élek, nekem áldó atyám és ipam küldte jövedelmemből. Pedig nemcsak nem orzám el... de még nem is pazarlám el... az ország kincseit, de még a prédábani illetőségem sem vevém el. Még azt is irigylék, hogy nem szóltam 18 éven át és áldozék honomnak hallgatással.

Nem lehet célunk, hogy Perczel emlékiratai ez eddig kiadatlanul maradt egy ivének közlésével kapcsolatban egész politikai és katonai pályáját részletesen ismertessük, egy-két momentumot azonban mégis ki kell emelnünk életéből. A saját szerepéről irt sorai szertelennek tűnhetnek, s tagadhatatlan is, hogy Perczel exaltált lelkű ember volt. Vélh nemmentése gondolatának igézetétől nem tudott szabadulni s szembefordult mindenkivel, aki ezt nem ismerte el. Ez azonban nem homályosíthatja el aényt, hogy a szabadságharc legtöbb sikert aratott vezéreinek egyike volt, s hogy az ország forradalmasításában a szélsőbal legintranszigenőbb képviselőjeként nagyon jelentékeny volt a szerepe. Wessenberg osztrák miniszterelnök 1848-ban a legfelsőbb uralkodói körök felfogását jegyezte fel akkor, amikor Batthyány Lajos, Kossuth, Teleki László és Madarász László mellett Perczelt nevezi meg a forradalom egyik főokozójának.¹

Emlékiratainak azon a megjegyzésén, hogy az alig tizenégy esztendő korában alakított „Tudományos társaság” volt az „eredete és indítója” az Akadémiának, csak mosolyogni lehet. Eltúlozva a szerepét az ennek feloszlata után alakított „Res publica”-val kapcsolatban is. Az egyetemi fegyelmi eljárás adatai szerint nem ő, hanem bátyja, Perczel Sándor és korban kettőjük közt lévő unokatestvérük, Somssich Pál szervezték meg 1826 novemberében a fegyelmi során „Egyetértés” néven szereplő titkos társaságot. De az mégis kétségtelennek látszik, hogy náluknál nem sokkal kisebb szerepet játszhatott ebben Perczel Mór is, mert az 1827 március végén hozott végítélet hozzájuk hasonlóan őt is, erkölcsi magaviseletből kettős érdemjeggyel, kizárta az egyetemről.² Perczel Mór nem volt még ekkor egészen tizenhat éves sem. Mit tehetett egyebet, mint hogy bátyjával együtt beállt a Russo tüzérezredbe kadétnak. Három évvel utóbb, 1830-ban, azonban öthagyja a katonaságot. A következő évben a lengyel felkelés lázba hozza, volt ezredtársai közül többeket „a lengyelekhez való általmenetelre unszol” s mikor „célba vett szándékjának eszközlésbe való vétele iránt teendő további intézetek végett” május 1-én volt ezrede kaszárnyájában megjelenik,

1 Károlyi Árpád: Batthyány Lajos főbenjáró pere. I. k. Bpest, 1932. 591. 1.

2 Radovics György: Egy elfelejtett egyetemi fegyelmi csomó. (Semináriumi dolgozatok 1941–1942. Kiadják a Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karának semináriumi gyakornokai. Pécs, 1942.)

letartóztatják őt. Pest megye már másnap kéri, hogy mint nemes személyt adják át a vármegyének, aminek megtörténte után a június 7-i közgyűlés úgy találta, hogy letartóztatásával „az egész szabad alkotmányos hazán, törvényein s szabadságain” esett sérelem. Azonnal szabadlábra helyezik s a terembe vezetve a közönség nagy lelkesedéssel fogadja.³

A huszadik évét még be sem töltött ifjú neve ezzel egyszerre országos hírvé lesz. Már 1836-ban, 25 esztendő korában, ő irányítja a tolnai választásokat s a Laczkfiak és Garák egykori birtoka, Simontornya főszolgabírói székébe kerül. Az 1839–1840. évi tolnai pártoskodásokban ő a kubinszkyak, vagyis a szabadelvűek vezetője a pecsovicsok, vagyis a konzervatívok elleni harcában.⁴ A két párt között fegyveressé vált a küzdelem, s Perczel a valóságot írta emlékirataiban, hogy ő vezette a kubinszkyakat, amikor megostromolták a vármegyeházát s megszalasztották a pecsovicsokat. A küldött királyi biztos, Vay Ábrahám gróf vádirata szerint ő kezdte el a tettlegességeket, s ő fúvatott támadót a vármegyeház megostromlására. Lázáttal és felségsértéssel vádolta őt Vay, s 1839 július 27-én felfüggesztette állásából. Csak a pártoskodások megszűntével, miután a konzervatívok nevében Döry Gábor békejobbot nyújtott, s az új tisztújításkor a pecsovicsok jutottak a hivatalokba, az 1841 március 21-i közgyűlésen felolvasott királyi leirat menti fel őt és testvéreit az ellenük emelt vádak alól.⁵

Az 1843-i országgyűlésre Tolna megye követeként vonult be Perczel s Horváth Mihály tanúsága szerint „bátor, szenvedélyes, áradó szónoklata s terjedelmes encyclopaediai ismeretei által, már ekkor nagy mértékben magára vonta a közfigyelmet”.⁶ Az ifjúság fátklyászenével köszönti forradalmi beszédeit, Batthyány Lajos pedig már ez év végén Perczelben látja a legszélsőbb baloldali álláspontot megtestesülni.⁷ Ezen az országgyűlésen éri el Zsomböri Fanni jóslatának híre, s azt hiszem nem tévedünk, amikor azt mondjuk, hogy ez a jóslat fejlesztette ki az ő különben is exaltált lelkében lassanként rögeszméjévé vált honmentő tudatát. Amikor 1844 október 16-án az Országos Védegyesület megalakul, az alapszabályok elkészítésénél a Perczel indítványára még 1842-ben alakult tolnai védegyelet alapszabályai szolgáltak irányadoul.⁸ Tekintélyét, népszerűségét és honmentő tudatát ez is csak növelte, s nem minden

3 Madarász József: Emlékirataim. Bpest, 1883. Madarász ennek az ügynek a tárgyalásával kezdí Emlékiratait s közli a rávonatkozó iratokat is.

4 A konzervatívok onnét kapták nevüket, hogy egy Pecsovics nevű tisztartót itatta és etette őket. A szabadelvűek pedig onnét, hogy egyik kortesük hasonlított egy Kubinszky nevű, az egyik forrás szerint himlőhelyes, a másik szerint piros ábrázatú dunaföldvári timárhoz.

5 Bodnár István és Gárdonyi Albert: Bezerédj István. II. k. Bpest, 1920. I. fejj.: Kubinszky- és Pecsovics-világ Tolnában.

6 Huszonöt év Magyarország történelméből. II. k. Genf, 1864. 185. l.

7 Ld. Széchenyi naplótegyezését 1843 nov. 19-én és dec. 15-én. (Széchenyi Napló. V. k. Bpest, 1937. 778 és 787. l.)

8 Milleneumi történet, IX. k. 609. l.

alap nélkül írhatta, hogy „a védegyletet én indítám kezdém, nem Kossuth”.

Jószívű, de heves és indulatos. „Nem lehet boldogulni róka szereppel, de oroszlánnak kell lenni” – ezt vallotta⁹ s ellenfeleivel ki-méletlen volt. Könnyen odamondta nekik: felakasztatlak benneteket, de egy jó szóra újból lecsendesült.¹⁰ Nem átalította egyszer egy köz-beszólásában Széchenyit hazaárulónak nevezni.¹¹ A politikailag hoz-zzá legközelebb álló Madarász Lászlóval minden négy percből há-romban összetűz, a negyedikben pedig kibékül.

1848 márciusában a fiatalsághoz csatlakozott s a március 27-i népgyűlés estéjén, aznap, amikor Petőfi *A királyokhoz* c. republi-kánus versét felolvasta, ő volt az, aki a közszendbizottmánynak nemzeti konventté való átalakítását javasolta, mert az országgyű-lés „nem hű kifejezése a nemzetnek s nem bír elég erővel”. Az első népképviselési országgyűlésen Szilágyi Sándor jellemzése szer-int¹² „egyike volt azoknak, ki megbetegült volna, ha mindennap nem szónokolhata” és sikerrel tudta volna betölteni mint politikus Danton szerepét, ha a magyar forradalom élén egy Robespierre állott volna. Kossuth, aki egy alkalommal izgatott lelkű látnoknak nevez-te, 1848 augusztus végén azt jósolja, hogy Perczel fog a hatalom élére kerülni és Széchenyivel együtt úgy látja, hogy fel fogja őket akasztatni.¹³ Jelentékeny szerepe volt Perczelnek a szeptember 27-i képviselőházi határozat meghozatalában is, amely Lamberg kikül-detését törvénytelennek minősítette s ezzel a Béccsel való szakítást véglegesítette. Egyike volt azoknak a kiküldötteknek, akik ezzel a határozattal a sukorói táborban megjelent, s ő volt az, aki Batthyány ellenállásával szemben ennek publikálását követelte s plakátokkal szólította fel a katonákat, hogy rázzák le a nyakukról a nem forra-dalmi szellemű tiszteket.¹⁴

A harc megindultával Perczel szervezi meg az első szabadsca-patot: a Zrínyi-csapatot s az ő nevéhez fűződött, bár Görgeynek s még inkább Csapó Vilmos tolnai nemzetőrségi őrnagynak jelenté-keny része volt benne, az ozorai diadal,¹⁵ amely tábornoki rangot szerez neki. Ő hódítja vissza két győzelmes csata után a Muraközt. December 30-án, amikor Móránál Kossuth kívánságára ellenáll Win-dischgraetz csapatainak, seregét szétszórják, de ez nem lankasztja el. A felsődunai sereg egyrészével ő fedezi a debreceni politikusokat. Január 22-én visszafizet Ottingernek Szolnoknál móri vereségéért

9 Széchenyi naplóbejegyzése 1844 aug. 13-án. (Széchenyi Napló, VI. k. Bpest, 1939. 90. l.)

10 Madarász József Emlékiratai 103. l.

11 Pest megye 1846 nov. 17-i ülésén. (Széchenyi Összes Munkái, VI. k. II. rész. Bpest, 1930, 1012. l.)

12 A magyar forradalom férfiai 1848/9-ből, Pest. 1850. 136 és 152. l.

13 Széchenyi 1848 aug. 26-i naplóbejegyzése. (Összes Munkái, VI. k. II. rész. Bpest, 1930, 1157. l.)

14 Károlyi A.: I. m. II. k. 175. l.

15 Ld. Bodnár István: Szabadságharcunk ozorai diadala. Szekszárd, 1937.

s Ceglédre is kiveri őt. De amikor egy héttel utóbb Dembinskit nevezik ki a seregek fővezérévé, akivel Cegléd után hevesen összetűzött, hirtelen sértődöttségében azonnal lemond s úgy hagyja ott táborát, hogy azt sem tudják, hová lett.¹⁶ Hazamegy Tolnába és a solti járásba sereget gyűjteni magának. Az általa gyűjtött új sereggel március 10-én a szeged-bácsi tábor élére állítják, s most új diadalok várnak rá. Elfoglalja a szőregi megerősített ellenséges állásokat, felmenti Péterváradot, elfoglalja a korábban hiába támadott szenttamási sáncokat, s egyik diadalát a másik követi egész április havában. Győzelmei kivívásában nem kis része volt személyes bátorságának.

Diadalaitól megittasulva most mintha a legfőbb hatalomra is törni akart volna. A két Madarász, Kállay Ödön s velük együtt vagy harminc képviselő írásban felszólította őt, hogy vegye kezébe a kormányhatalmat, legyen diktátor s mentse meg a hazát.¹⁷ Perczel május 2-án szenvedélyes hangú levélben meg is fenyegeti Kossuthot, hogy ha a kímélet szempontjai miatt az ősszel nem lépett is fel a törvényhozás útján a kormány hibái ellen, melyek az országot mármár végveszélybe döntötték, nem fogja azt most elmulasztani, annál kevésbé, mert még messze van a nemzet az ígért földjétől. De e szándékát rosszkor nyilvánítja. A Bánságba átkalandozva győzelmei ugyan egyelőre még folytatódnak, de a Bácskában kevés őrzeteket hagyva hátra, az ellenség ott újból erőre kap, s a bizalom kezd meginogni iránta. Becsületérző legjobb tisztjei a velük való goromba bánásmód miatt otthagyják. Amint ő nem akarja a Bánságban alárendelni magát Bemnek, ő alatta sem akarnak szolgálni mások. Több hozzárendelt törzstiszt inkább hajlandó a haditörvényszék elé állni, mint hozzá menni.

Kossuth ismerve Perczel szenvedélyes, hirtelen természetét, megértéssel fogadja sorait s barátságosan igyekszik neki válaszolni, mint régi barátja, „ki — mint írja — tőled a haza kedvéért sokat eltűr, de egyet ép a haza érdekében nem tűrhet el, azt, hogy anarchiát csinálj és zavart idézz elő a sokat hányatott hazában”. Szemére hányta egyúttal, hogy a Bácskát „ephemer állapotban”, a közeledő Jellachich kényének kitéve hagyta. Perczel felhörkent Kossuth s a hadügyminiszter, Klapka tábornok, hasonló szemrehányó tartalmú, majdnem egyidejűleg irt leveleire. Tiltakozott eleve az ellen, hogy Jellachich átkeléséért őt tegyék majd felelőssé. Kis hadával, százezernyi ellenség legyőzésével foglalkozva, ezt nem gátolhatja meg. Jellachich üldözése nem az ő, hanem Görgey feladata lett volna. Nem akarja, hogy újból úgy „piszkolják” őt, mint a móri csata után, amit Kossuth kívánságára, a pesti haditanács rendelkezése és Görgey meghagyása következtében fogadott el. Május

16 Ld. Kossuth 1849. febr. 1-i levelét Csányihoz: Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. II. k. Bpest, 1953, 281. l. — Előadásunk a következőkben, ahol mást nem jelzünk, az ebben a kötetben, valamint a Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai (Bpest, 1955) c. kötetben közölt anyagon alapszik.

17 Kosáry Domokos: Perczel Mór feljegyzései. Századok 1937: 315. l.

12-én bejelenti ezért Kossuthnak lemondását. Klapkának irt válszában¹⁸ kajánkodást, ármánykodást emleget maga ellen s a közvélemény előtt kíván „oly elégtételt szerezni, minőt polgári és hadi cselekvései igényelnek”. A minisztertanács a lemondást nem fogadja el. Kossuth, Szemere, Csányi egyformán kérik, hogy maradjon. Perczel a kérélésnek enged s megmarad a helyén. Május végéig több csatát megnyer még, főhadiszállása még május végén is Titel mellett van. De már kedvetlen, ismételten sürgeti, hogy mentse fel őt. Érzí, hogy diadalainak vége. Végig sérti, hogy Görgey, Klapka parancsokat küldenek neki. Amikor Kossuth június elején leküldi hozzá Vukovicst a kormány utasításaival, eleinte indulatoskodik: „Felettem nincs a hazában senki, csak mellettem állhat meg bárki is, — a nép élére állok, s elkergetek mindent, — senki nekem parancsot küldeni ne merészeljen”. De azután lecsillapul s beleegyezik, hogy ő maga vezessen fel 12.000 embert a felsőtáborba. De mielőtt ezt megtette volna, csapást akart még mérni a titeli fennsíkról kimozdult Jellachichra. A túlerővel szemben azonban június 7-én Kátynál elveszti a csatát. A kormány még nem tud erről, amikor másnap, május 26-i lemondását elfogadva, felmenti őt s törvénysértő nyilatkozatai és a haza „jövőjét komolyan veszélyeztető szándéka” miatt csak korábbi érdemeire való tekintettel nem vonja felelősségre. Perczel még kátyi vereségeért is a kormányt okolja, hogy nem kísérté figyelemmel Jellachich levonulását, fenyegetőzik, hogy a nemzet előtt felelősségre vonja a kormányt, Kossuthot, Görgeyt. Felmentése után hálátlanságot emleget. „Isten ne bűntessen meg benneteket, mert e büntetésben a nemzet és haza lakolna!” — írja június 12-én Kossuthnak és Görgeynek.¹⁹ Leváltása előtt visszavonul még seregével a Ferenc-csatorna mögé s Jellachich háborítatlanul birtokába vehette a csatornától délre eső területet.

Perczel a hadszínteret elhagyva Pestre megy s a tartaléksereg élére kerül. Július elején Ceglédnél vonja össze az erejét, s Kossuth most, Görgeyvel való viszálya kiélesedésével, újra benne bíz. Azt reméli, hogy átkelve a Tiszán a fellelkesedett néppel együtt megsemmisíti vagy legalább is visszavonulásra kényszeríti az orosz sereget. Miután az oroszok hátrább vonták csapataikat s nem került sor ütközetre, Perczel tiszai serege is visszavonult Ujszászra, majd Abonyba. Perczel most újra összeütközésbe került a fővezérrel. Nem akar engedelmeskedni. Kijelenti, hogy serege ügyeibe nem tűr beleszólást, köszönje meg inkább a kormány fáradozásait, Kossuth pedig ne féltékenykedjék, a haza megmentése most is az ő, Perczel nevéhez fog fűződni. Mészáros parancsát semmibe véve seregével levonul Szegedre. Itt a július 29-i miniszteri és haditanács szorult helyzetében valószínűleg rábízta volna most a fővezérséget, de mielőtt erre sor kerülhetett volna, testvérének, Perczel Miklósnak az

18 Közli Szilágyi Sándor, i. m. 140. l.

19 U. o. 148. l.

aradi várparancsnokság alóli felmentése miatti felháborodásában oly jelenetet rögtönzött, hogy ez lehetetlenné vált. A kormányt gorbán támadva újból kijelentette ugyanis, hogy hadi tekintetben felsőbbiséget nem ismer el, és parancsot sem hadügyminisztertől, sem fővezértől nem fogad el, s hirtelen haragjában mindjárt lemondott seregparancsnokságáról. Miután e magatartása következtében minden kombinált hadművelet lehetetlenné vált vele, a haditanács nem tehetett egyebet, minthogy felmentette őt. Pedig merészsége és kétségtelen talentuma következtében ő lett volna talán most a legalkalmasabb a fővezérségre. Ha idejében rábízzák, valószínűleg áttört volna egy korábbi tervnek megfelelően szűkebb hazájába, a Dunántúlra, s Világost elkerültük volna.

Perczel most győzelmeskedett önmagán. „Nem akarván bajt bajjal tetézni, sem vizsályt idézni elő a seregben”, július 30-i utolsó napiparancsával²⁰ búcsút mondott a hadseregnek. Feljegyzéseiben később azt írta, hogy Vörösmarty, Bajza, majd a két Madarász ment hozzá utóbb azzal, hogy Kossuth megbánta szegedi tettét s kész lenne őt minden hadak fővezérévé, sőt diktátorrá is kinevezni, de ő ezt visszautasította, mert ekkor már késő volt minden.²¹

A szabadságharc bukása után Kossuthot és Görgeyt egyformán elítélte. A bukás okát az ő mellőzésében látta. Rögeszméjétől, hogy ő van hivatva a hont megmenteni, nem tud élete végéig szabadulni. Már a menekülés első hónapjaiban szembefordul Kossuthtal s ő akar a menekültek élére állni. Sumlán vannak még, amikor nyilvánvalóan hirtelen felindulásában azt írja Kossuthnak, „bánja, hogy Magyarországon agyon nem lövette, de még itt is meg fogja ölni”.²² Az emigrációban később is külön vezetőszerpet akar vinni Kossuth-tal szemben. Ekkor is mindig azt hajtogatja, hogy ő az egyetlen ember, aki Magyarországot megmentheti. Meggyőződése, hogy kijelöltje a Gondviselésnek, a híres üstökös évében született és Zsombóri Fanni megjósolta, hogy utóbb ő menti meg a hazát. 1866-ban, mikor a porosz háborúval kapcsolatban felkelést terveznek, Kossuth eleinte Perczel együttműködésére gondol, „ki bolond, de igaz hazafi”. De egyetértésük csak rövidéletű volt. Kossuth magának követelte a felkelés katonai fővezérletét is, az olasz lapok következetesen mint Kossuth generálisról írtak már róla. Perczelt ez felbőszítette. Magának követelte a fővezérséget. „Ismerem Kossuth Lajost, egy rendkívüli tehetségű és érdemű nagy férfiút, ki Magyarországnak kormányzója volt, — írja neki 1866 június 15-én,²³ — de nem ismerek és soha sem fogok ismerni Kossuth Lajos generálist. Kossuth generális egy abszurdum, egy nevetség, egy kalandozás. A haza igazságot követel, azt csak igazsággal lehet megmenteni”. „Meg lőn mondva előre, — írja ugyanebben a levélben, — hogy aminő mértékben

²⁰ Uo. 150. l.

²¹ Lásd erre és a következőkre Kosáry Domokos idézett tanulmányát.

²² Kossuth közlése menekülttársainak. László Károly: Napló-töredékek. Bpest, 1887. 40. l.

²³ Közölve a levél Kossuth Iratai VI. kötetében (Bpest, 1898) a 343. lapon.

becsülendi meg fajunk óriási, a történelemben példáját nem lelő önfeláldozását, ép oly mértékben fogja az igazság Istene őt is áldásával tetézni. Jaj fajunknak és hazánk jelesbjeinek, ha még egyszer merészlendik ismételni ellenemben azon égbekiáltó méltatlanságokat, melyekkel 1848/9-ben megrontottak előbb engem, és bennem elveszték az ezer éves országos létet”. Kossuth e levél eredetijére ezt írta rá: „Szegény megbolondult”, s útjaik véglegesen szétváltak.

A kiegyezés után Perczel félretett minden függetlenségi programot, nem törődött Kossuth óvásával s hazajött. Itthon ünnepélyesen fogadják a legendáshírű tábornokot. Míg Kossuth a függetlenségi gondolatnak igyekezett megnyerni 1867 után is az országot, ő egy tisztí csoport élén a kiegyezés híve lett s mentesíteni akarta a volt honvédeket Kossuth minden politikai befolyásától. Most ebben látja honmentő szerepét. „Előbb hivatott jós, radikál reformer és népszabadító, utóbb diadalmas hadszervező és honvédó vezér, végre 1867/68-ra pacificator és arbitrator” – így jellemzi önmagát. Körülutazza az országot s Kossuth ellen szónokol. Sokszor egészen méltatlan hangon beszél róla. Kossuth, amikor értesül a támadásokról, memoárszerű jegyzeteket küld ellene Irányi Dánielnek. Ennek alapján adja ki Áldor Imre 1868-ban *Kossuth és Perczel* c. röpiratát, ami megtépázza Perczel tekintélyét. Kossuth elleni támadásai, háborgó szavai nem tehettké őt népszerűvé. Most még egykori követői is elhagyják. Háromévi újabb közszereplése után 1870-ben visszavonul bonyhádi magányába s már csak íróasztala mellől hadakozik. Korábbi jegyzetei alapján újból és újból nekifog emlékiratai megírásának. Egy-két kisebb részlet megjelenik belőle életében, de nagyobbik részét az 1890-es évek elején rábízza egy vidéki lap szerkesztőjére, s a Veszprémi Ellenőr Perczel 1899-ben bekövetkezett halála után meg is jelentet belőle tíz kisebb részletet, de támadó hangjuk miatt a közhangulatra való tekintettel kénytelen volt a további közlésről lemondani. Emlékiratainak most közölt részlete Bonyhádról került elő.

BALÁSSY LÁSZLÓ VERSEI

ESTI AHITAT

*Már a hegyormon az alkony rőt máglyái lobognak,
árnyak osonnak a bokrok alatt és egybefonódnak.*

*Aldott csend hullatja szelíden a földre palástját.
Halk szél sóhaja röppen az ég fele, mint az imádság.*

*Csendül az esti harang, a világon előmlik a béke,
s minden szín feketén belesimul az este ölébe.*

*Lassu derengéssel mécsek gyulladnak az égen,
s némán térdel a mindenség Isten tenyerében.*

SZÁRNYAIVAL BEÁRNYÉKOL

*Fiatalságod zsenge tavaszát
lefosztják rólad kapzsi perceid,
majd télre váltva érlelő nyarát,
külsőd díszét a sírba temetik.*

*Közös adónkat így törleszti féltett
kincstárából hanyatló életed,
míg mindent visszavéve az Enyészet,
ingyen-zsákmányként börtönébe vet.*

*De valód lényegét kibontja léted,
és időtlenné nő a pillanat,
szárnyaival beárnyékol a Lélek,
s gyorsröptű sasként magával ragad !*

*S amit az Idő romként eltemet,
kikelti a megváltó Szeretet !*

IDŐTLENNÉ NÖVEKSZEL

*Időtlenné növekszel az Időben,
ki az Egész sugár-fény-tükre vagy,
kölcson-vonzás a földöntúli-körben,
kicsinységedben is világnyi nagy.*

*S e törpe-óriásban futnak egybe
a Mérhetetlen és a mérhető:
a lét-fölötti-Lét örök szerelme,
és a természet-hódító erő.*

*S ahogy tudatod, magasabbra törve,
a távol csillag-tereket bejárja,
mind teljesebben sugárzik fölötté
a Tökéletes Törvény glóriája; —*

*Hozzá köt a Teremtő Gondolat,
s örökre szabad, aki Benne rab !*

ARANY NYÁR

*Arany kannákból sűrű méz csorog,
aranyban állnak mind a házsorok,
utcák során arany emeletek
ezer szemmel tükrözik az eget,
a végtelen, vakító láng-csodát,
arany sugarak részeg mámorát.
És izzik a fényben, a rekkenő
nyárban izzik az arany-levegő...*

*Kibontják arany kontyukat a fák,
arany katlanban fortyog a világ,
arany nyilak villannak ablakok
arany tükrében, s mint arany karok,
póznák nyujtóznak, s a tetők alatt,
a csatornákon, arany zuhatag:
zuhog és zeng a fény, s a táj lebegve
beleszédül az arany végtelenbe!*

ÁPRILIS

*Kapások járnak, friss a föld,
Bokrosodnak a temetők.
Nézi a paraszt az eget:
Mivé lesz, amit elvetett?*

*Homloka izzad: gyöngyöt ér,
Reménysége is földkövér,
Minthogyha vetne, vagy akár
Mellig búzában járna már.*

*Dombok lejtőin kocsinyom,
Gőzölve lépdél a barom.
Tehén szoptatja nyalt fiát,
Nyugodtnak látszik a világ.*

*Pedig belül, ott legbelül,
Magok szerelme egyesül.
Rögről lehellet párolog,
Rikácsolnak a szárnyasok.*

*Nappal az éjjel küszködik,
Kutya vakarja fültővit,
Roppan az élő almaág,
Mintha sürgetve szólna rád.*

*Bennem is, érzem, hirtelen
Zuhog a vér, mint nyílt seben.
Ölelni, látni, adni kell,
Vess hát, örömmel, majd kikel!*

Simon Emil

A SZŐLŐHEGY MUNKÁSAI

Irta: Ijjas Antal

A többé-kevésbé még középkorú, de már régóta világhírű angol katolikus író olyan lomposan öltözött, amit általában csak azok engedhetnek meg maguknak, akik nagyon finom holmikat viselnek; s nem pipázott, hanem elragadtatva szívta és dicsérte a legolcsóbb magyar cigarettáinkat. Már vacsora után volt; hűvös, súlyos vizszag a margitszigeti terrasz fölött, és az a csöndes zene, ami egész távolinak hat... Leverí a cigaretta hamuját s válaszol a kérdésekre, kényelmesen és meggondoltan, de mikor egyszerre csak szóbakerül afrikai útjáról írt könyve, föl-jebb ül.

— Igen, ez az út nagyon érdekes volt számomra — s a cigaretta vége égő kört ír le. — Különösen, ha mindent megírtam volna... Pontosabban: ha mindent úgy írhattam volna meg, ahogyan történt...

A „Mult és jövő, közt Afrikában”: világszerte nagy port vert fel négy-öt évvel ezelőtt s még híresebbé tette utasa nevét. — Vajon mi lehetett az út és a könyv mögött még? — faggatják a kérdések és a pillantások, s ő elővesz tárcájából egy kettéhajtott papírlapot s kisímitja a tompa lámpafényben. Angolul írt levél, néhány sor az egész, azonnal látszik, hogy női kéz írása, de mintha csak görög betűkkel írták volna, az írásjelek úgy lebegnek a papíron, — Ez már itt ért utól Budapestén — mondja lassan — és egyelőre ez a vége egy meg nem írt és gondolom sohasem megírandó regénynek!

... De amikor megkérjük rá, mégiscsak elbeszéli.

1.

Nohát, előbb azt kell elmondanom, hogy tulajdonképpen hogyan jutottam oda Afrikába. A részletek nem éppen feleslegesek. Az úgy történt, hogy egy nap meghívást kaptam ahhoz a kicsit ómódi, de igen gazdag és tekintélyes politikai hetilaphoz, amelyben a cikksorozatom s később kiadásukban a könyvem is megjelent. Maga a tulajdonos kéretett és fogadott. Másutt már találkoztam vele; tudtam róla, hogy fiatal és becsvágyó, de kellemes modorú ember s fontoskodása sem más, mint erős, rokonszenves felelősségtudat; ugyanabban a kollégiumban végzett, amelyikben én, ő persze jó tíz évvel később, s azt is tudtam róla, hogy egyideig ingadozott az írás, a történettudomány, a politika és aközött, hogy átvegye-e atyáinak örökét, éppen a lap kormányzását. Végre az utóbbi mellett döntött s azzal lepte meg a világot, hogy ezeket a még mindig szép és elegáns heti füzeteket, amelyek már négy nemzedéken át zengtek mély harangkongású cikkekben az orthodox liberalizmust, a Birodalmat és az anglikán államegyházat, — nos, a hetilapját, amelyet tisztességes, de enyhén szőlvá kissé elvénhedt hölgynek tartott mindenki, egészen modernné, haladóvá fiatalította. — Tanulmányt kér tőlem — gondoltam — katolizálók és anglikánnak maradtak társasági viszonyáról! — s ezzel a gyanúperrel hallgattam az udvarias bevezetést. „Készült rám” minden munkámat olvasta és dicsérte, miközben személyes és vállalati főtitkárnője feketét szolgált fel nekünk.

Vigyázat, ez a fiatal hölgy az egyik női szereplője lenne a regénynek. Gyönyörű teremtes volt, fehérbőrű, halványzöldszemű csoda, nem pedig az az igazi önmagánál mesterségesen szebbé ápolts merev kis démon, aki annyit mozog ezen a pályán. Tartózkodó méltósággal viselte el vakító szépségét s ez kedvessé is tette, s a főnöke szeme rebbenései sze-

rint ő is szinte csak intésekkel és halk telefonutasításokkal irányította az üzem zajtalanul járó, de meglepően nagy gépezetét. A legszebb volt, akit e nemben láttam. A magam módján leplezetlenül meg is bámultam. De az ilyesmit ő nyilván megszokta s lakkozott kristálykörü, remekművé keze rebbenés nélkül tette elem a feketét. — Mabelt — mondta a főnök, amikor a titkárnő eltűnt, — mindenki csodálja, és ne gondolja kérem, hogy ő mindig olyan ünnepélyes, mint amilyen szép... sőt, amilyen szép, olyan *irtó jó pofta*.

Ha nem is voltunk barátok, joga volt ehhez a közvetlenséghez; mert előzőleg már tisztáztuk, hogy ugyanabban a kollégiumban végeztünk. — Azt is megmondhatom — bízott tovább —, hogy szívesen lóg együtt a szerzőinkkel, és nem bánja, ha azok az ő mindenféle ütött-kopott kocsi-jaikon hurcolják vacsoráznia... Ha Maga is bevonul írónk közé, úgyis ő fogja intézni itteni ügyeit és biztosan szívesen veszi, ha jóba' lesznek. Nohát! — Így beszélt, ilyen tösgyökeresen és láthatóan mulattatta saját modora, s ugyane stílusban vázolta feladatokat: a nevezetes kis afrikai államban választás lesz, érdekes hírek jönnek onnét, menjek le, írjak riport- és tanulmányorozatot, könyvben is kiadja, biztosan nagy siker lesz, nekem is, meg a lapnak is. A dolog meglepett és meg is mondtam neki: egészen másféléket írtam eddig, ezzel a néger kisállammal soha életemben nem foglalkoztam, olyan ismeretlenül mennék oda, akár a Holdba.

— Nohát éppen ez az, ami nekem kell! — válaszolta lelkesen. Általában olyan lelkesedni tudó volt, mint egy fiatal foxikutya. Különösen, ha saját gondolatairól volt szó. — Ami a katolicizmust illeti, maguk kicsit ugyan furcsán, de olyan frissen látnak... Meg azután szeretem a maga stílusát is... Es ha katolikusul akar írni, hát egye fene, írjon úgy... Megállapodunk?

Megállapodtunk. A csekkjeimet Mabel töltötte ki s ő kezdte meg az expedíció (mert ez az utazás azért az volt) szervezését az előzetes tájékoztatótól s a trópusi ruhák beszerzésétől a jegyekig s az ügy előzményeiben való levelezésig; persze vacsoráztam is vele közben s kiderült, hogy gyönyörűen öltöző illedelmes kis dáma volt, soha egy hajszállal nem lépte túl a határt, amit az illem és jóízlés megenged. Nyilván eszményi feleség lesz majd az üzletember vagy fiatal politikus oldalán, lángeszű élettárs-manager, akinek kisujjában van a szervezés minden csínja-bínja, de annak, aki a nagy ügyre vállalkozik, számolnia kell az-zal, hogy egy mélyhűtésű elektromos jégszekrényt vett feleségül... Pedig jó kis pajtás is tudott lenni s az előkészületek hetei alatt sokat táncoltunk. Érdekelt a típusa, ilyen szabású lányról akkor még nem írtam. — A cikkeken kívül személyesen is írhat nekem — biztosított, amikor elbúcsúztunk s a már illedelemből is kijáró röpke csókra odanyujtotta puha, illatos arcát s őszintén mondta, amit mondott, mert őszintén szerette az írókat, az irodalmat... A merőben más alkatért rajongott bennük a maga minden képzelőerőtől idegen lényével.

Kérem, ne ijedjenek meg, hogy lassan halad a történet; közben majd, biztosítom Önöket, robbanik a maga helyén. Szóval a gőzöl végül kikötött Nyugat-Középfrikának abban a bizonyos kikötőjében. Irtózatoss hőség fogadott itt s borzalmas szénpor. Biztosan olvastak maguk is a mai, hogy is mondjam kései kapitalizmusnak legnagyobb jelenségéről, a görög Niarchosz-dinasztiáról, akik most, a második világháború után törtetek fel, apró pireuszi hajózási irodából a világ egyik legjelentősebb teherhajó-vállalkozásává. A flottájuk akkor még széntüzelésű teherhajókat is tucatszámra tartott s a Délamerika felé tartó hajóiknak sokasága időzött

éppen az öbölben, s a szenelést az emberi munkaerő állatinál is alantasabb munkájával végeztették. Száz és száz pusztán ágyékkötős néger hordta a raktárhajókról pallókon, kosarakban a szenet: nemcsak a szenelő hajók felett lebegtek fekete portornyok, hanem az egész kikötő és a fél város fölött ott terjengett a szénporköd; az ember fekete port lélegzett be; a levegő féléjszakává sötétedett; a nap és trópusi lángolás vörösen izzott a sötét búrán át. Barbár látomány volt — a korai kapitalizmus idejéből való mód, dehát akkor szénkrízis volt s a Niarchoszok, akik ócskavas-áron vettek meg egész teherhajóflottákat, a szén árát is lealkudták a sárga földig s az angol szénkereskedők, hogy legalább ne egészen ingyen adják a szenet, az átrakásnál is takarékoskodtak a költségeken. Az ember itt olcsóbb volt, mint akár a legegyszerűbb gépek beállítása. Ma már aligha akadt volna még olyan kikötője a világnak, ahol kormányzat és kikötői hatóságok megengedték volna ezt a szörnyűséget — s akármilyen kellemetlen lehet ez a Niarchoszoknak, az angol szénkereskedelemnek, meg a vendéglátó állam kormányának, de ez volt a legelső, amit megírtam onnét, a „President King“ szállodából. Egyébként a legfurcsább hotelből, ahol életemben eddig megszálltam: teljesen gerendákból összerótt földszintes épület, moszkítóhálós ablakai széles, szelős tornácfolysóra nyílnak s meg kell adni, hogy villamos hűtőkészülékek s hideg és meleg víz egyaránt segítettek elviselhetővé tenni a hő-ség borzalmait.

A névjegyeim leadása után először az egyetemet látogattam meg s ott a közös iskolatársunkat, dr. Quum Kaleb professzort, aki a lap kiadójának volt évfolyamtársa, tehát egészen fiatal ember. Szikár, csillogóan szénfekete szenegáli néger, aki nálunk végzett egyetemei után az itteni állami egyetemen kötött ki, mint a történelem professzora. Az egyetem: ugyancsak faépületek sorából áll s kis termeiben s tornácain valami olyasféle dühödő élet zümmögött, mint valami darázsoduben. A professzor dolgozószobája kartotékszekrényekkel zsúfolt apró kis helyiség volt s szinte szétvetette a szemüveges fiatal professzor becsvágya és energiája. Mint a trópusi záporosó, árasztott el mondanivalójával. Amit meg akart írni részben ő maga, részben megszervezni tudományos intézetében, az nem volt kevesebb, mint Afrika és a négerség egész története, olyan méretekből, amelyek emberéletek egész sorát veszik igénybe.

Nem azért, mert még otthon (erre a célra külön csekket kaptam Mabeltől) „készültem“ én is „Afrikából“, hanem mert magam is történésznek tanultam Oxfordban, ismerem a módszert, s elképesztett az a biztosság, amellyel Kaleb professzor *mindent* egymaga akart feldolgozni és egyérfogni. A néger faj származástani kérdéseit, az egész néger nyelv kontinensen, ahol az egy töről sarjadt nyelvek között nagyobbak a nyelvi különbségek, mint az ógörög és a modern francia nyelv között, Afrika föltörténeti kérdéseit. Az Atlantisz-problémát. Azt a kérdést, amiről Frobenius írta híres könyvét, hogy honnét, micsoda rejtélyes és gazdag őskultúrából származnak bronz-, csont- és ébenschobrok, amelyeket a Kongó és a Nigger mentén hoznak felszínre az ásatások. Meg akarta írni és oldani a zaharai őstelepülések kérdését. Az ősvallásokat. Karthágót, Kyrénét, Egyiptomot. Az ethnológiai hullámzást. A már történelmi idők vallási kultuszait. A római uralmat. A kereszténység megjelenését s a keresztény Szahara térképét. A vandál és berber Afrikát, a mór uralmat. az arab behatolást és a mohamedán hódításokat, elsüllyedt afrikai királyságokat, a felfedezések korát, a gyarmatosításokat. A kontinens feltárását, a missziókat, a rabszolgakereskedelem történetét, az amerikai négerekét, ujra vallástörténetet, zenét, a ma is élő mágiikus kultuszokat,

a modern afrikai államok történetét, a „néger gondolat“ történetét. Az afrikai gazdaságtörténetet. Az őskortól a jelenkorig élt és hatott nagy néger egyéniségek történetét. „Napoleonnak is folyt néger vér az ereiben“ — bizonyította lázasan s egyik kartonjáról külön erről a kérdésről forrásmunkák tucatját sorolta föl. Olyannak tűnt fel, mint egy kitűnő könyvtáros, aki minden könyvének minden sorát olvasta és ismeri, csak hogy neki nem itt, testi mivoltukban voltak meg a könyvei, hanem borzalmasan tág és éles emlékezetében. Minden részlettárgyhoz, amit felsorolt, tudós munkaközösségek nemzedékei kellenének s mindenekelőtt még gyűjtőmunka. Ő habozás nélkül hitt abban, hogy ha mások nem, akkor ő maga, legfeljebb tanítványaival, elvégzi az egészet. Kész volt arra, hogy Afrika Herodotosza, Titus Liviusa, Plutarchosza, Momsenje, Rankéja, Gibbonja, Macaulayje és Toynbeeje legyen s közben legalábbis akkora nyelvész és vallástörténész, mint Pater Schmidt, mert egész beszélgetésünkben minden és mindig a valláshoz tért vissza. Negyedóra múlva nyakig ültünk a vallástörténetben s ekkor belépett a másik történész: dr. Abdul Latif, arab neve ellenére: szurokfekete szudáni néger. Ő mohamedán teológiát tanult a kairói egyetemen s New Yorkban doktorált vallástörténetből — s a legképzettebb mohamedán vallástörténész volt, akit csak megismerhetett az ember, amellettt vallási reformer, vagyis inkább a „vissza Mohamedhez!“ jelszóval vallási tisztogató, aki mint valami mohamedán Aquinói Szent Tamás, hitt az iszlámban. Percek alatt adta briliáns összefoglalását az iszlám modern, vagyis szerinte eredetien mohamedáni teológiájának. Életemnek szellemileg egyik legtündöklőbb délelőtti volt ez a néhány óra, amit a két négerrel töltöttem, telve a magam számára való óriási felfedezésekkel és az elektromos légcsapó által felkavart hőséggel... De itt szereztem meg a politikai helyzetről való benyomásaimat is és dr. Latif volt az, aki ajánlkozott, hogy elkísér A. H. Brownhoz, a fiatal elnökhöz, aki ezeken a választásokon, mint a szélső baloldal vezére jelentkezett a konzervatív reformpárttal szemben, amelynek feje a régi, többszörös elnök, H. J. King volt, az a President King, aki ugyanolyannak hat ennek a néger országnak történetében, akár Pasics Szerbiáében, Bismarck Németországában, Clémenceau Franciaországában, Churchill Angliáében. Ez a King elnök — egyszerűen „Presidentking“ különös ember volt, — mindenki, még ellenségei is, óriási tisztelettel emlegették. — Ha fiai lennének vagy legalább egy fia volna, dinasztiát alapíthatna — mondotta róla maga dr. Latif is — legalábbis olyanforma dinasztiát, mint a Rooseweltek Amerikában, de neki az a tragédiája, hogy csak lánya von. De különben Ön meg fog fordulni náluk is, és megismerkedik majd Viviannel, majd meglátja... — Így kellett volna legelőbb felfigyelnem Vivian nevére, ha a felülmúlhatatlan szervezőképességű Mabel jóvoltából már Londonban nem tudtam volna róla.

De lássuk először dr. Brownt. Az elnöki palotában fogadott, amely a város egyik kőépülete.

— Szegény állam szerény hivatalában fogadom — mondta selypítés nélküli kitűnő angolsággal, ami azt mutatta, hogy ő is, mint itt valamennyien az állami és társadalmi vezetők között, éveket töltött külföldi egyetemeken. Páratlanul gyors felfogású, szinte félelmetesen fiatal ember volt. Amikor megkérdeztem, hány éves, azt felelte: — „Harminckettő. De nem mindössze huszonnégy éves volt-e Pitt, amikor Anglia miniszterelnöke lett?“ — Viszont dr. Brown huszonnyolc éves korában lett a néger ország államelnöke. Előzőleg nem miniszter volt, hanem pártvezér, a haladó erők vezetője, afféle egyfrontot alkotó szélsőbaloldalé, amelyben

ültetvényesek munkásai, szakszervezetek, a fiatal értelmiségiek voltak együtt. Óriási többséggel jutott be annak idején, de most, az ujraválasztás előtt a saját és pártja hatalma megingott.

Őszintén elmondta, hogy pártjának programjából úgyszólván semmitsem tudott valóra váltani. — Szegénynek bizonyult hozzá az állam! — vallotta be. — Pedig gazdasági életünk megbirta volna a reformokat, mert az ország maga nem szegény... Itt vannak maguk a gumiültetvények... azokra magukra rá lehetett volna terhelni terveink megvalósítását, a béremeléseket, legalábbis a főváros kikötőjének kiépítését, a szociális biztosításokat, az iskolahálózat megteremtését... Így csak, ahogy történt, az egyetemre jutott valami, de abból legalább sikerült a néger-gondolatnak egyik legjelentősebb tüzpontját alkotni meg... hiszen látta... tudunk alkotni mi négerek is...

Ez a „Mi négerek is”: a kezdete, a folytatása és a vége volt mindannak, amit itt hallottam. Az elnökkel való beszélgetésben nem tettem hozzá megjegyzést, nem akartam megbántani. — Egészen bizonyos, — mondotta végül — hogy a pártunk most veszít és a volt elnöknek, Kingnek a pártja kerekedik fölül. Tudnia kell róla, hogy ő maga is dúsgazdag gumiültetvényes, igen, az ország leggazdagabb embere, bizonyos mértékig ő is haladó, de nem a szociális erők oldalán, kétségtelenül igen tetterős ember, de ha ő is győz a választásokon, mi kitarunk a programunk mellett, és előre is tudjuk, hogy ő lesz kénytelen megvalósítani nem egyet abból, amit mi nem tudunk megvalósítani a parlamenti többségünkkel és az én elnökségemmel... De így legalább mi négerek is megmutatjuk a világnak, hogy képesek vagyunk ugyanolyan politikai életre, mint a fehérek. Egyébként természetesen én magam ajánlom, hogy keresse fel a volt és leendő elnököt. Ő maga is nagyon érdekes ember, de a lánya...

— Viviane King? — kérdeztem.

— Igen, Viviane! — S a bukásával leszámolt fiatal néger államelnök rámnevetett, szinte mind a harminckét hófehéren villogó fogával. — Tudja-e, hogy minden politikai problémánkat megoldaná, ha King Elnök feleségül adná a lányát... például hozzám...

— Az az érzsem, hogy nem ön az egyetlen, aki ezt szeretné — mondtam neki nagyon derűsen.

— Igaza van. De hiszen úgyis megismerkedik vele és akkor majd megérti.

2.

Így történt, hogy fél óra múlva megismerkedtem King Elnökkel.

King: egészen más szabású ember volt, mint azok a fiatal négerek, akikkel eddig beszéltem. Robusztus, nyájas, egészen ősz férfi volt, tökéletesen olyan, mint egy kövér, energikus amerikai szenátor. Vagy akár egy régi római szenátort ugyanilyennek lehetett képzelni, fehér változatban. Erőtelijs néger vonásaiból sugárzott a dúsgazdagság, magabiztosság, politikai okosság és derűs ravaszság. Ez az ember, aki tökéletesen beszélt angolul s a parlamenttel és az elnöki épülettel szemben lakott a főváros egyetlen emeletes magánpalotájában: hatvan évvel a beszélgetésünk előtt született egy őserdei tisztás néger telepének törzsfőnöki méhkaskunyhójában. Az életútját és önmagát egészen maga formálta ki. Tizenkilenc éves volt, amikor megtanult angolul és mire a többiek észbe kaptak volna, magánbirtokává és gumiültetvénné tette törzse egész területét; véreit pedig munkásaivá, sőt ugyanezt megtette feleségének, egy néger törzsfőnök-lánynak a törzsével is. Tulajdonképpen mind a kettőjüknek

afféle néger királyok voltak az őseik, és nem volt véletlen, hogy King lett a neve. Amikor vagyonát megszilárdította, éveket töltött külföldön, azután hazajött, belevetette magát a politikába s élete azóta valósággal összenőtt a kis néger államával. Ami kevés itt volt — néhány középület, néhány kiépített autótű, néhány vasútvonal, néhány iskola — azt mind ő alkotta. Persze magának is. Mert a mégis csak állami költségen épített utak és vasutak majdnem mind az ő birtokain vezettek keresztül. Területileg övé volt a kis országnak majdnem a harmada, de nyilván a zsebében volt az egész állam. Az állami bankon kívül csak neki volt bankja, vállalatai voltak, s övé voltak azok a területek, ahol bármit sejteni lehetett a föld alatt. Egyszóval hatalmas ember volt, de értett is a hatalomhoz. Volt idő, amikor ő volt a legnépszerűbb, s egészen különös, hogy a radikális reformpárt tőle, a dúsgazdag néger pénzkirálytól várta tervei megvalósítását.

Ő maga is erre tért rá azonnal, roppant értelmesen és megnyerően. Tudta, hogy írni fogok róla, s fontos volt számára a politikai visszhang. Egészen türehető kiejtéssel és nagyon folyékonyan beszélt angolul, és nagyon művelt ember és jó politikus hatását keltette. Azután magától értetődő természetességgel meghívott vacsorára, mert ekkor már este volt. — Meg fog ismerkedni a lányommal, Viviane-nal... — mondotta jelentősen. És hát igen, megismerkedtem Viviane-nal...

... Kertre nyíló veranda-ebédlő, három oldalán aprószövéssű rézrács, hogy beengedje a levegőt, ne a rovarokat, a kovácsoltvas lámpa fehérre izzó körtéi egy fehér damasztelyemmel terített asztal felett, s az asztal úgy megterítve, mint a legelőkelőbb külföldi szállodákban. Három teríték. A feleség, a hajdani törzsfőnöklány, nem reprezentációképes. A férje majdnem goromba őszinteséggel megmondja róla, hogy angolul is alig beszél, a lánya lesz a háziasszony. S az már lép is be a következő pillanatban, a legtökéletesebb estélyi ruhába öltözötten, s maróan édes és fanyar illatfelhőben, fénylő fekete bőrével, — olyan csodaszép teremtés, amelyent nem láttam sem azelőtt, sem azóta.

Tetőtől-talpig nő volt, szinte szikrázott minden pórusából annak elektromossága s a szenvedélyes értelem és még szenvedélyesebb akarat. Jelenléte úgy érte az embert, mint valami elektromos battria ütése. Természetes mozdulattal nyujtotta csókra a kezét — ami azt mutatta, hogy nem Angliában vagy Amerikában nevelkedett, noha kitűnően beszélt angolul, mintha csak az lett volna az anyanyelve — én pedig lehajoltam a szantálfa sötétségű bőr fölé, amely nemcsak az én tiszteletemre, hanem nyilván mindig át volt pácolva illatszerekkel. — Isten hozta nálunk — mondta feledhetetlenül világos és magas alhangján. — Örülök, hogy megismerhetem. Majdnem minden könyve megvan.

Egyszerre kellett figyelnem reá magára és a hangjára. Nagyon izlése s hatásos volt, hogy csuklóján és ujjain nem aranyat hordott, hanem ősi néger kovácsoltvas-ékszereket, egyedül a nyakában, pókhálósál-vékony aranyláncon, apró arany fészületet, ami meglepődésemre — ezzel a vonatkozással idáig nem törődtem — azt mutatta, hogy katolikus. Aminek azonban le kellett nyűgöznie, a hangja volt. Vannak férfiak, erélyes szónokok és nagy szervezők, akiknek magas és világos tenorhangjában benne van az értelemnek és akaratnak valami szinte metszően csengő vonása, ahogyan egész mellükből beszélnek; nos, ugyanilyen tónusú hang volt az övé is, persze női altnban, és azzal a fokozással, hogy ahonnét ez a hang teljes és telt csengésekkel előtört, mégiscsak női kebel és torok volt, mégpedig valóban csodaszép nőé, ha fekete változatban is. Ízről-ízre néger szépség volt, noha őszintén szólva, nálunk is meg-

vannak ugyanezek az arcvonások: a szabad domború homlok, a fitos orr, a hangsúlyozott arccsontok ellenére is keskeny arc, a szemöldöknél két szinte hajszálvékony, vakmerő holdsarló-félköre a szemek fölött. Arcában, amely néha nem tettsett feketébbnek az egészen sötét, oxidált arannyal — bámulatosan nagy fekete szemek ragyogtak. Azt az első pillanatra megállapítottam, hogy szemöldökének koromsötét iver mesterségesen keskenyítve volt és ki volt festve, s a szempillái is, mint ahogyan általában egész megjelenése és mivolta, nem takarékoskodott a kikészítettséggel. Nem akartam még magamban sem rosszmaáj lenni, nem vagyok az, de mégis arra gondoltam, amit ez a Viviane sem tud kikerülni, hogy: „mi négerék is tudunk előkelő dámák lenni...” Franciául sorolta fel a könyveim címeit az angol beszélgetés közben s ebből hamarosan kiderült, hogy franciául olvasta őket, mert Franciaországban nevelkedett már gyermeklány korától fogva a legelőkelőbb ottani apácaintézetek egyikében; ennek a filmszínésznő-szépségű modern néger hercegnőnek igazában a francia volt az anyanyelve. Az apja büszkén nézte. Sokat megértettem a régi római politika történetéből: az ottani nagy államférfiak számára ugyanilyen politikai érték volt egy-egy ilyen szép lány, akinek férjhezadásán keresztül hatalmas politikai szövetségeket lehetett megszilárdítani, ellenfeleket leszerelni... Nohát, ha ez a néger Nagy Öreg le akarja szedni a lábáról akár az ellenpárt vezérét, a kitűnő és nagystílű dr. Brown, vagy pedig meg akarja szerezni szövetségessül a „néger gondolatnak” egyik világviszonylatban is leendő vezérét, Quum Kaleb professzort, boldogan csatlakoznak melléje Viviane-on át. Csak-hogy ez a néger lány semmiesetre sem megy négerhez. Nem. Igazán nem! Egész viselkedése és minden mozdulata — bár igaz, hogy tökéletes és bűvölő izléssel — az öntudatossá felfegyverzett hódítási készségét sugározta felém, a fehér férfi felé. De én akkor már át voltam merülve és minden mögött, ahogy ez a tökéletessé csiszolt szépségű és szellemű teremtmény megvillogtatta a maga tündöklő kristálylapjait, mint valami sötét, de azért soktűzű gyémántot, azt vettem észre, ami egész tartózkodásom alatt mindenki felém áradt itt — érdekes, egyedül President Kinget véve ki — a sokszászor kimondott és sokezeryszer ki nem mondott tétel, törekvés, majdnem azt mondhatnám, hogy szinte üldözöttség volt, a „mi négerék is meg tudjuk mutatni...”.

Megcsillogtatta, hogy egy néger hölgy is lehet ilyen szép és ilyen tökéletes modorú; ismeri a világot, Franciaország után leginkább Olaszországot; járt magaválasztotta képzőművészeti előadásokra a Sorbonne-on; autózott — persze magavezette saját luxuskocsiját és nem olyan kivénhedt ócska tragacson, mint amilyen otthon az enyém — a Riviérán; táncolt francia tisztekkel az Azurpart legelőkelőbb szállodáinak ötőrai teáin, vagy night-clubjaiban; s amellet szédítően sokat tudott a világpolitikáról, egész sor ország belpolitikai viszonyairól. Az angol belpolitika alakzatait, személyeit például sokkal jobban ismerte, mint én, Amerikát pedig különösen. Amellet, kicsit kirakatias csillogással ugyan, de „tudta” az egész világirodalmat, „tudott” engem is, nyilván ő is „készült” belőlem. Műveim benső vonatkozásairól érdeklődött s a XVI. század nagy spanyol szentjeiről készülő munkámat feszegette, amiről pár hónappal azelőtt adott hírt a Times Literary Supplement-ja. Még arról is tudott!

Közben felszolgált a vacsorát két angolul, ha néger selypítéssel is, de jól beszélő nagyon csinos szobalány, az égők erős fényt és hőséget árasztottak, az elektromos ventilátorok udvarias halksággal zümmögtek, s odakünn forró este volt, vagyis mivel itt a trópusokon ebben is csak

végletek vannak, tulajdonképpen már éjszaka. Hogy tökéletességének ebből a tündökléséből is levizsgázzon előttem, a vacsora után Viviane maga főzte meg nekünk a feketét a kristályfalú vastag üvegedényben s külön kerek kis asztal köré ültünk diskurálni, majd a fehért ruhás kövér öregúr a maga kényelmes olvasósarkába vonult szivarozni és lapjai közé egy darabig. Ez a még méhkaskunyhóban született milliomos és politikus néger self-mademan tulajdonképpen bámulatosabb volt, mint a lánya, mert úgy látszik még németül is megtanult: abból láttam, hogy még a Neue Züricher Zeitungot is olvassa. A kitűnő fekete méregerős, gyilkos üdítésére szükség is volt, mert azért Viviane... valljuk meg őszintén... nemcsak tündökölt, hanem rettenetesen fárasztott is. Arra kellett gondolnom, hogy egy férfi, azért ha már átlépte a negyvenet, bizony már nem olyan fiatal, mint egy húsz-egynéhány éves leány, különösen ha ez Viviane; akinek fáradhatatlan energiájában mintha egy motor százlóerős szíve dobogna. Két teljes órán át való szakadatlan „szereplés” után a hangja tele volt még mindig ugyanavval a zengő energiával:

— Nem akar hallgatni spirituálé-lemezeket ?

Dehogynem akartam ! Már otthon megszerzett nekem belőlük egy csomót Mabel bámulatos szervezőképességével mindenre kiterjedő gondoskodása. Egészen tele voltam velük — s azonkívül az is jó lesz, hogy ha fölrakja a lemezeket, legalább hallgat ez a Viviane ! Persze majd jó sokat felrakatok vele.

3.

Az öregúr erre fölcihelődött a sarokban: — Na én inkább a dolgozószobámban hallgatom meg a rádió esti híreit ! — S biccentett és bevonult világvevő óriási rádiója mellé. Viviane pedig föllette az első lemezt, és a zeneszekerény építményéből a hangszórón át fölhangzott a következő pillanatban a „Sometimes I feel like a motehrless child” igéző szépsége. Az egyik világhírű amerikai néger férfikórus énekelt s ugyancsak világhírű néger baritonista vitte benne a szót: „Én sokszor érzem azt, hogy anyátlan árva vagyok...” Az egész ének mindig kétszer megismételt sorokból áll és a fájdalom benne olyan sötét, mint az éj, mint az őserdő, mint Afrika, mint maguk a négerek és a sorsuk. A fájdalom kiált fel benne és a rabszolgaság, Khám fiainak rabszolgasága, amellyel évezredekken át voltak alávetve ennek az erőszakos és gyilkolóan kegyetlen kontinensnek és Jáfet fiainak ! Az amerikai ültetvényekre került néger rabszolgák között keletkeztek a spirituálék; még mint rabszolgákat protestáns misszionáriusok térítették meg őket, de a négerek protestantizmusa és ezek az énekeik: valami páratlan egyszerűségű folyamattal olvadtak valahogy katolikusokká. S egészen megragadó az a forró személyes kapcsolat, amit éreznek maguk és Krisztus között s a népük és Krisztus között. Nincs Jézus életének egyetlen olyan mozzanata, ami ezer és ezer változatban ne ismétlődne meg ezekben a szoltárookban, — a következő spirituálé éppen a „Were you there ?” volt az, „Ott voltál-e, amikor a keresztfán függött Jézus ?” — Ott voltál-e, amikor a fára szegték ? Ott voltál-e, amikor átdöfték oldalát ? Ott voltál-e, amikor a nap elsötétült ? És vele mentél-e a sírhoz ?

És el lehet-e mondani szavakkal, hogy az Utolsó Ítéletről szóló spirituálé mennyire fel tudja idézni annak a rettenetes napnak sárga és violaszínű borzalmát ? „My lord, what a morning” — „Micsoda hajnal lesz az majd Uram” sikolt fel az ének. S a következő megintcsak Jézusról szólt, de most az Ítélről, aki jaj, oly váratlanul surran rá a gonoszok-

ra mint a tolvaj, megítélni őket, a „Steal away to Jesus“ felülmúlhatatlan strófaiban. Nincs tökéletesebb kifejezése a halálfélelemnek, mint a „Death is going to lay his icky hands on me“ — „A halál tette rám jeges kezét“ — s nincs forróbb vágy, mint a „Go down, Moses“ — „Jőjj le a hegyről, Mózes és szabadítsd meg népem“ rettentő kiáltása. Nincs keserűbb és édesebb reménység, mint amit az ég felé üvöltő: „Heaven, heaven!“ kifejez: megkínzott milliók s egy megkínzott emberfajta sikolya és álma a földön a boldogságért, ott fenn pedig a mennyekben való megkoronáztatásért. Mindjárt megbocsájtóbban gondoltam Viviane-ra: Istenem, hiszen ez az ő mindenáron való csillogni akarása sem más, mint egy fajta vágyakozás és fájdalom az őket terhelő misztikus súly alól való szabadulás után.

Amikor ez a lemez is lefutott, nem tett fel több újat, hanem a hátamögé tett kézzel nekitámaszkodott az asztalnak és mint aki pontosan megérezte, sőt meg is fogalmazta a gondolatomat, megkérdezte tőlem, az egyik kényelmes karosszékekben ülőtől, megkérdezte sápadtan:

— Nos, mit gondol, mi az a súly, ami alatt szenvedünk?

A sápadtságot szó szerint kell érteni, mert a négerék is tudnak elsápadni. Az arca most egészen aranybarna lett s bámulatra méltó volt a tűzben izzó arany sugarása!

Idáig mégcsak ment a dolog, hogy maguknak beszámoljak erről a találkozásról. De vajjon megy-e tovább? Hogy tudnám elmondani mindazt, ami a következő órákban oly szenvedélyesen csapongott ide és oda?

Rámeredve az estélyi ruhás izzó aranszoborra, amelynek mintegy a bőrén és izmain belül szinte vakító aranylángként tündökölt a szellem és az akarat: tudtam, hogy nemcsak egy vakítóan szép és lenyűgözően érdekes teremtetésre nézek; hanem a világtörténet teológiájának is egyik titkába bámulok bele. Mert vajon mi lehet ez a bámulatos néger titok, mi az a bűnhődés, amit együttesen hordoznak és mi az a vágy az attól való szabadulás után? S megmondtam neki azt is, amit ittlétem első perce óta lenyűgözve tartott: hogy nem találtam még élő emberi közös-séget, amely ekkora azonosultságban és egyben meghasonlottságban lett volna önmagával, azaz ily sajátos-forrón vallotta és ennyire tagadta volna önmagát, ennyire vágyott volna, hogy valami más legyen, mint ami...

— Ha maga is négernek született volna, — válaszolta majdnem egészen élesen — maga is egész biztosan csak arra vágyakoznék, hogy fehér legyen.

— Nem tudom. Lehet! — mondtam. — Csak nem tudom, hogy ez: tárgyilag kivezető út lenne még akkor is, ha maga is mint érdekelt fél, kívánnám! Úgy látszik, a dolgot máshonnet kell megközelíteni.

— Próbáljuk meg — válaszolt hevesen, és leült. Ettől a pillanattól fogva sem nekem, sem magának nem Viviane King volt ő, hanem csak „egy“ néger lány, s egyetlen személyben maga az egész négerség. Ah, milyen sápadt és elvesző lény volt számomra ebben a pillanatban az a másik gyönyörű lány, a londoni, Mabel, akivel annyit „lógtam“, vacsoráztam vele, aki mikor hazafuvaroztam, oly illedelmesen nyújtotta csókra arcát... de vajon tudna-e valamikor is bárkivel szemben is, ennyire összegzője lenni, önmagában, a maga legtágabb közössége minden kérdésének, tudna-e annak egyetlen sikolya lenni, egyetlen felcsapó lángja, mint Viviane itt? Kétségtelenül *egyéniiségbeli* volt kettőjük között a különbség. Ennek itt az értelem és akarat mellett a szenvedély tüze is folyt ereiben. S ha habozás nélkül megkérem, habozás nélkül igent mond és akár még holnap megesküdhetünk, de akkor hol leszek én? En magam, aki vagyok, és amilyenén több mint negyven éven át kidol-

gozott engem a környezetem és én magamat; nem leszek többé: ellenben lenne — én lennék az! — fehér férje Viviane Kingnek s annak szikrázó áramkörében egyik propagandistája vagy harcosa, vagy mit tudom én mi je a néger kérdésnek... De nem! Akármilyen szép és nagy dolog, az én dolgom egészen más itt a világban. Ám azért megértettem és sajnáltam és — ha egyáltalában nem is a férfi érzéseivel — mégiscsak szerettem őt, ahogyan szembenült velem és a beszélgetésünk hol villogva csapongott ide-oda, hol szélesen szétterült egy-egy téma fölött. Most is bámulatosan „vizsgázott” a kulturából, csak most nem hatott sekélyesnek, mert nem arról volt szó, amit tudott, hanem arról, amire a lángelméje — mert kétségtelenül az volt — azonnal fényt vetett.

Olyasfélét mondtam neki, hogy az útjukat nem ott kell keresniök, hogy valami mások legyenek, mint amilyenek, hanem annak kibontásában, amik. Azt mondtam, úgy sejtem, hogy amiként a Krisztus előtt mintegy 1500-ban megjelent görögségnek az volt a feladata, hogy az emberi értelem szabatos működésének vonásait kidolgozzák s mintegy újáteremtsék a majd megváltandó emberiség számára az önmagát ellenőrző emberi értelmet, a fogalmi világot, a logikát és ez az úgynevezett „görög csoda”: ugyanúgy nekik az lehet a feladatuk, hogy ez egy közös világkultúrában egyesülni készülő emberiség számára megteremtsék az érzelmi élet magasfeszültségét, hangokban, ritmusban, zenében, színekben, az átélés szenvedélyességében és mélységében. Egyszóval mindabban, ami a sajátosságuk, és ez lehet a „néger csoda”. Ehhez azonban nem szabad önmagukból kivetközniök. Olyanokként, amint amilyenek, kell tovább haladniok az egyetemes emberi kultúra felé. Hiszen végre is minden zenei hozzáértő és az egész világ egyetért abban, hogy a zenét máris megújították, ők újították meg és hogy énekesek a legnagyobbak a világon.

Boldog volt, beszélgettünk mindenről egy darabig, szinte szikráztak benne a gondolatok, hogy tehet-e itt valamit, mert őt éppen ez jellemezte: az utolsó pórusaig átjáró szenvedélyes tettvágy. Meg is mondtam neki, hogy nem tartom olyan tárgyi és nyugodt szervezőnek, a hatalom szakértő technikusanak őt, mint az apját. Neki, Viviane Kingnek arra van hivatása, hogy önmagából formáljon valamit. — Az volt az első gondolatom — vallottam meg neki —, amikor megláttam, hogy olyan szép, mint valami filmszínész...

Már mertem megmondani, mert túl voltunk azon a forró ponton, ahol ez vallomásnak, vagy veszedelmes bóknaq hasson. Az ő mosolyában pedig, az eddig mégis csak „játszott” szerepen túl, először volt valami egészen őszintén kislányos.

— Nem maga az első, — szóló nevetve — aki ezt mondja nekem és magam tartoztam az elsők közé, aki azt gondoltam, hogy filmszínész... leszek. Jártam is két évig tanfolyamra, s kísérleteztek velem — persze megfizettem, hogy ez ne kerüljön nyilvánosságra — nagy francia vállalatok, meg rómaiak, tudja, a Cinecittá-ban is...

— No és?

— Nincs jó filmarcom! Ennek valami titka van, a részletek nem érdekesek. Más dolog így lenni szépek... persze tudom, hogy szép vagyok... és más a fényképezőgép lencséje előtt... És valahogy én nem tudnék úgy, mint Greta Garbo: egyszer királynőt adni, máskor halászlányt, aki, emlékszik maga is erre a darabjára, végigjátszott egy egész filmet úgy, hogy egy, a ruhái fölé rántott fekete kaucsukköpeny volt az egyetlen eleganciája, s nem tudnék például pincérlányt játszani, de még

azt se, aki valóban voltam, pedig párizsi egyetemi hallgatónt sem... Szóval megállapították rólam, hogy egyáltalában nem tudok a filmfelvétel gépe lencséje előtt „alakítani“. Pedig a külsőm szerint Párizsban is, a Cinecittában is igen nagy lelkesedéssel fogadtak és óriási terveket fűztek azonnal hozzám. Közös olasz és francia vállalkozásban egyesültek volna, hogy én játsszam el Flaubert „Salambo“-jából készített film főszerepét. De gondoltunk jelenkori néger problémát ábrázoló filmre is. Ehhez éppen a propaganda miatt igen nagy kedvem is lett volna; ebben játszottam volna néger pincérlányt a newyorki néger negyedben... De ez persze maradjon köztünk!

Újból feketét kértem, főznie kellett, közben csak úgy mellékesen, megkérdeztem, kitől tájékozódhatnám a közeli napokban az ország katolikus misszióinak helyzete felől.

— Hát mindenekelőtt az itteni Apostoli Delegátustól. Amikor csak akarja, elviszem hozzá kocsin. De akár tőlem is, mert mindig érdekelt a helyzet.

— Hogy látja Maga? — kavargattam a feketémet.

— Nézze, végre is köztudott, az egész ország katolikus, de hát persze missziós terület, tele száz és egy szervezési nehézséggel.

— Maga szerint mik a legjelentősebbek?

Meglepően egyszerű volt — látszott, hogy a kérdések sokat foglalkoztatták, és hogy ért hozzájuk:

— Elsősorban az a baj, hogy akik idejönnek hozzánk, papok és apácák, három vonatkozásban is idegenek. Elsősorban nem néger, hanem fehérek. Másodsorban mint európaiak sem déliek, azaz nem olaszok vagy franciák, hanem északibbak, számunkra már egészen északiak, belgák vagy hollandok. Harmadsorban akár mint férfiak, akár mint nők: szerzetesek.

Letettem a csészét és nagyon furcsán bámulhattam rá, mert megkérdezte: — Mi az, nem ért valamit?

— Nem tudom, hogyan fejezzem ki magamat — mondtam habozva. — Róma mindenütt bennszülött papságot akar, sőt püspököket is s furcsa, hogy ilyen régi keresztény misszióterületen nem akadnak ilyenek. Persze, hogy így missziósokra szorulnak. Az olaszoknak elég is saját magukat látni el papokkal, a franciák pedig még azt sem tudják, hozzájuk is most már belga és holland papok pótolják a hiányt. Persze, hogy magukhoz is azok kerülnek s ők ennek az égaljnak, meg az itteni hívőknek, „északiak“. De amit arról mondott, hogy mint szerzetesek, hogy pontosabban fejezzem ki magamat, életidegenek... Ezt kissé nem értem.

Megérezte, hogy a beszélgetés valamiféle nyugtalanító ponthoz érkezett s felállt: — Pedig ez valahogy így van — szólt. — Tudja, férfiszervezetben, de különösen apácákban több rend van itt, és amint megvetik a lábukat, mindegyik a maga, hogy úgy mondjam külön dolgot igyekszik továbbcsinálni. Az egyik ápolást, a másik iskolázást, a harmadik egészen nagystílusú pasztorálást. Mindegyik érdemes, sőt egészen hősies munkával. De az embernek az a benyomása, hogy közben óriási munkaterületek maradnak gazdátlanul... Viszont igen nagyok a feladatok.

Én magam nem hittem volna, hogy ide, a nyugatafrikai hajdani Rabszolgapartra kell jönnöm, hogy megértek valamit, amit idáig nem értettem. S Vivianének csak a kérdő pillantására válaszoltam: — Most értem meg XII. Püst, hogy miért dolgoztat a szerzetesrendek összevonásának tervein. Mert persze valóban, s ez érthető is, közben nagyon is szétspecializálódhattak. Ez persze afféle elkerülhetetlen emberi vonás... Az alapítók egy-egy, a kornak megfelelő egyetemes szükséglettel jöttek,

amikor rendjüket megteremtették, de ebből évszázadok alatt részletcélok lettek... — S számomra ennek a különös éjszakának az volt az egyik legcsodálatosabb eseménye, hogy megjelent köztem s a ragyogó, különös néger lány között túlvilágian okos arcával a tündöklő szemüvegével XII. Pius pápa, a szent és a bölcs lenyugozoen finom feje. Megértettem egy gondolatot, amit idáig nem értettem, sőt el is tudtam magyarázni Viviane-nak, aki persze az öt és ovéit jellemző roppant képzelőerővel azonnal otthon volt az egész dologban.

— Ertem — mondotta villámgyorsan. — A Szentséges Atya — s oly különös, egyszerű és megható volt ennek a majdnem filmszínésznővé lett hipermodern néger lánynak ajkaról ezt hallani így, „Szentséges Atya“ — tulajdonképpen az alapítók egyetemes szándékainoz akarja visszatéríteni a szerzetesrendek széttagozódó programját az egész világon. De miben jelölne meg nekem Maga ezt az egyetemes programot?

Most az, aki tovább beszélt, az már nem én voltam, hanem csak hangszekrénye a kegyelemnek egy lélek, egy sors számára:

— Meg tudom mondani. Egyetlen szóval. *A keresztény életszentség.* Ezt akarta a középkor elején *mindenki* számára megteremteni Szent Benedek, a középkor végén Asszisi Szent Ferenc. Az ujjkor hajnalán Loyolai Szent Ignác. Az ujjkor végén Monsieur Vincent, Szent Vince. És most, hogy egészen véletlen ideért a beszélgetésünk, mondok Magának valamit, ami megoldja ezt a kérdést, aminek a hanglemezek után neki-vágtunk.

Csillogva, tündökölve nézett rám, mint aki szinte sejti a megoldást.

— Nézze! — mondtam neki. — Nem kétséges, hogy a Maga népe forró szenvedéllyel akar behozni egy elmaradást a fehér-ember európai kultúrájával szemben. Ez a kultúra a magukéval szemben mintegy „fel-nőtt“. De lényegében mióta és miért „fel-nőtt“? A kereszténység birtok-bavétele óta, és mert korról-korra és ha kell nemzedékről-nemzedékre, szentjei vannak. Az európai kereszténység lelki kultúráját szentjei tették „fel-nőtté“. És most ugrom egyet. En sohasem hittem azokban az úgynevezett „Malachias-féle jóvendölésekben“, amelyekről Maga is biztos hallott az apácáktól, hogy még csak négy pápa volna hátra és ezután jön a Világ Vége. En optimistája vagyok a történettaológiának. En abban hiszek, amit Krisztus Urunk mondott... emlékszik az Evangéliumból a Szőlőhegy Munkásairól szóló példabeszédére, amikor a gazda különböző napszakokban kimegy és megfogadja a munkapiacon ácsorgókat reggel, délelőtt, délben, kora délután, de végül mindegyik egyforma bérrel dolgozik a szőlőjében. Ez azt jelenti, hogy az emberiség életében minden nép számára eljönnek azok a századok, amikor résztvesz az Egyház művének munkálásában... Isten szőlőjében dolgozik... És most képzeljük magunkat nem a második, hanem a harmadik ezredév végén Krisztus után, amikor egy mondjuk véletlenül éppen néger pápa: fekete, sárga és fehér kardinálisokból álló bíborosi testülettel irányítja az Egyház sorsát, amikor néger Palestrinák irtak egyházi zenét, hindu Lisieuxi Szent Teréz-ek és tibeti Keresztes Szent Jánosok, néger Szent Benedek és Loyolai Ignácok kerültek az Egyház oltáira... De ehhez addig is, Maguknak is: szentekkel kell átjárniok ennek a kontinensnek és sötétbőrű népeinek életét.

— Nos, értem — mondta fojtott hangon —, de mit ajánl nekem?

Minden erőmet megfeszítettem, hogy még egy cseppnyi páthos legyen a hangomban, ez hamissá tette volna azt, amit mondok.

— *Legyen saját magává.* Katolikusnak nevelték és Maga a legnagyobbakra, sőt csak a legnagyobbakra kész egyéniség. Álljon fel és men-

jen el szentnek. Mint Loyolai Szent Ignác, aki felkelt sánta lábával a betegágyról és ezzel a szándékkal vágott neki a világnak. Talán álljan be apácának az itteni iskolanővérek közé és igyekezzen minél több papi hivatást nevelni. Vagy menjen el valamelyik lepratelepükre és ajánlja fel munkáját, szenvedéseit és imádságait ugyanezért a céért. A roppant célban persze meg kell őrizni a legfőbbet, alázatát és ...

— Tudom — szakította félbe. Magam is sok szentéletrajzot és aszké-
tikai művet olvastam. Köszönöm!...

És elküldött... Még másnap elutazott Franciaországba, hogy ottani volt apácaival és az ismerős papokkal megbeszélje a dolgokat. Egész ott-tartózkodásom alatt nem hallottam róla többet, csak jóval azután, hogy eljöttem onnét és már megírtam a könyvemet (amiben persze róla és ezekről egy szót sem írtam), értesültem egy apjával váltott levélből, hogy novicia, még apjának is megközelíthetetlenül, egy szigorú szemlélődő szerzetben, amelynek azonban van missziós ágazata is és az európai előljárók belementek abba, hogy az ott: kizárólag néger papi és apacahivatásokért dolgozzék... Ebben a levélben, amit megmutattam Maguknak, a fogadalom tétele után köszöni meg pár egyszerű szóval, amit érte tettem... Véletlenül persze. De van-e véletlen egyáltalában? Nincs mit mondanom tovább. Ez a történet.

ANGYALOK

(Alaine-nak)

*Úl a vékony Mária
És ölében a fiú*

*Ostya-szárnyú messzi halk zaj
Játszik mint a szél az aggyal
Összerezzen: itt az angyal
S ő is tudja: minden angyal
Iszonyú*

*Iszonyú szél volt márciusban
Nagy piros égbolt szél-parázs
Nem volt este hogy lehussant
S óriás volt óriás
Szélborzolta sas-szinű szárnya
Be se fért a cseppnyi házba
Kint maradt a fél palástja
És a szeme barna árnya
Vadmadaré karikás
Hogy dülöngött az a ház
Jött az ajtón ablakon*

*Jött fedélen és falon
Ászok-gerenda reccsenése
Mint a csont mint a késre
Mész között kő között
Jött egyre jött —
És a szél — Istenem —
Nem volt este nem —*

*Ostya-szárnyon itt a halk zaj:
Egy csapatnyi keskeny angyal
Csivitelnek és füttyülnek
S a levegő éji-zöldes
vékony ágán meg-megülnek
Sűrű-árnyas-lombos ólban
Apró szárnyuk körbe-vág
S színig tölti surrogással
Mint egy pálma-koronát*

Nemes Nagy Ágnes

Mi a magyarázata annak, hogy általában nem nagyon lelkesedünk a gyónásért, s ha időnkint mégis rászánjuk magunkat, akkor sem igen tapasztaljuk, hogy észrevehetőbben hasznunkra válnék — teszi fel a kérdést *Josef Stierli* abban a rendkívül érdekes és felvilágosító tanulmányában, amelyet a *Der Grosse Entschluss* közölt. Hogy a gyónási kötelezettséget sokan kellemetlennek érzik, tömérdek okát lehetne megjelölni. Köztük olyanokat, amelyeket jóakarattal és vallásunk alaposabb megismerésével könnyen kiküszöbölhetünk, s olyanokat, amelyeknek megszüntetése nem áll hatalmunkban, mert mélyen emberi alkatunkba nyúlnak. De ez rendben is van így — állapítja meg *Stierli* —, mert a töredelem szentségének vezeklésül is kell szolgálnia. Ami már nem intézhető el ennyire egyszerűen, az a kérdés második fele: miért megszokott a rossz s miért ritka a jó gyónás?

Legfőbb okát abban látja *Stierli*, hogy fejtlen a lelkiismeretünk. Ha ugyanis nem alakítottuk ki helyes módon és irányban a lelkiismeretünket, akkor a gyónásaink sem lehetnek helyesek, mert hiszen a gyónás messzemenően visszhangja és tükörképe a lelkiismeretnek. Különösen három formában nyilvánul meg a lelkiismeret fogyatékosága. Az egyik a „kiskorú lelkiismeret”: emberek, akik testileg és szellemileg felnőtteknek számítanak, lelkiismeretükkel még mindig gyermekcipőben járnak. A másik a „hamis nagykorúság”, amikor az ember a saját lelkiismeretét abszolútnak tekinti: „Itt nincs mit beleszólnia sem az egyháznak, sem a pápának, mert ezt magam intézem el a lelkiismeretemmel.” A harmadik torzulást *Stierli* ekként jellemzi: „Lelkiismeret korlátozott felelősséggel.” Azt a lelkiismeretet kell

érttenünk ezen, amely az életnek csupán kisebb-nagyobb részlegére ügyel, holott az egész emberi lét valamennyi mozzanatáról ítélkezni tartozunk. Az első két fogyatékoság tehát a lelkiismeret döntéseire, a harmadik a lelkiismeret körére vonatkozik.

Minden emberbe természeténél fogva bele van ültetve a lelkiismeret, de ahogyan kezdetben az összes szellemi képességek szunyadoznak, a lelkiismeret is csak fokozatosan világosodik meg. S miként a gyermek csak a felnőttek segítségével tanul meg járni és beszélni s megismeréseiben és akarásában nevelőkre szorul, ugyanúgy a gyermeki lelkiismeret sem nélkülözheti a szülők és nevelők külső tekintélyét. Ezek mutatják meg a gyermeknek — az ő lelkiismerete nevében és annak kiegészítésül —, hogy erkölcsileg mi a jó és mi a rossz, hogy mit kell tenni vagy kerülni, s vajon helyes-e vagy helytelen a magatartása. Miként azonban minden nevelésnél, a külső megkötés a normális fejlődési folyamatban itt is egyre lazábbá válik és helyt ad a személyes lelkiismeret önállóságának. Az ifjú embernek apránként teljes morális nagykorúságra kell érlelődnie.

Mégis sok felnőtt emberrel találkozhatunk, a vallásilag igyekvők között is, akiknek lelkiismeretéről nem állapítható meg a nagykorúság. Felmorzszolt idegzet, akaratgyengeség, de helytelen nevelés is magyarázza ezt a kiskorúságot, olyan nevelés, amely egyoldalúan hangsúlyozta ki a tekintélyt. *Stierli* példaként említi azokat a gyónókat, akik mindent elkövetnek, hogy a gyóntató atya minél többet vállaljon át tőlük a saját felelősségére: nemcsak a segítő tanácsait kérik, de mindiárt a döntéseit is. A vallásos engedelmisség köpenye alá is sokan oda bújnak, csak ne kell-

jen válaszra készíteni a saját lelkiismeretüket. Pedig az igazság az — emeli ki Stierli —, hogy még „a szent engedelmesség” jegyében kapott parancs sem ment fel bennünket a saját lelkiismereti döntés kötelessége alól. Azokért a tetteinkért, amelyeket engedelmességből cselekedtünk, épp úgy számot kell majd adnunk Istennek, mint az összes „szabad” tetteinkért. A parancsoló tekintély magára veszi ugyan az együttes felelősséget, de nem többet ennél. Nincs az az emberi tekintély, amely korlátokat szabhatna a lelkiismeretünknek. Ellenkezően: a tekintélynek meg kell állnia az egyéni lelkiismeret szentélye előtt.

A legfontosabb feladat tehát, hogy elevenen tartsuk és tudatosítsuk magunkban a lelkiismeret döntő szerepét. Ebben a vonatkozásban is le kell küzdenünk gondolkodásunkban az „ellenreformáció” maradványát. A reformáció az abszolút szubjektivizmusnak szolgáltatta ki a lelkiismeretet, éppen a vallásiak körében. Védekezésül az egyházi igehirdetés az ellenpótlust, a külső tekintélyt éllezte ki. A teljes igazság azonban középen van. Az egyház számára pedig — hangoztatja Stierli — egyenesen létfontosságú a mai modern világban, hogy nagykorú keresztények nevelődjenek, még annak a kisebb veszedelemnek árán is, hogy esetenként túlhajtják ezt a nagykorúságot. A lelkiismeret a világon belüli végső fórum, amelynek engedelmeskedni és elszámolni tartozunk. Éppen ezért minden más tekintélyt megelőző módon a lelkiismeretünket kell megkérdeznünk és döntése ellenére semmi körülmények között sem szabad cselekednünk. Maga Isten is egyesegyedül a saját lelkiismeretünk döntései alapján fog megítélni minket.

A lelkiismeret ilyen alapvető jelentőségének átértésével együtt kell gyarapítanunk erkölcsi tudásunkat is. Ez a további feladat, mert minél

tüzetesebben ismerjük az erkölcsi elveket és az egyház erkölcsi tanítását, annál jobban megvilágosodik a lelkiismeretünk. Igaz, hogy a tudás mindig fokozza a felelősséget, de ugyanakkor emeli is ezzel az ember személyes értékét. Még további feladatunk, hogy ráneveljük magunkat a döntés bátorságára. Le kell küzdeni a bizonytalankodásokat és az aggályoskodásokat. Lelkiismeretünk nagykorúsága éppen abból nő ki, hogy egyre önállóbban alkalmazzuk konkrét esetekre az erkölcsi elveket.

Ennek során természetesen nagyon is óvakodnunk kell attól, hogy az ellentétes véletbe essünk. Ezt jelentené a hamis nagykorúság az erkölcsi szubjektivizmus alakjában. Ilyenkor ugyanis a lelkiismeret nem úgy jelenik meg, mint az isteni törvény megnyilatkozása, hanem mint maga a törvény. Különösen a kényes házassági és hivatali kérdésekben lép elő a lelkiismeretnek ez az autonómiája: a házassági visszaéléseket már nem gyónjuk meg, az elvált féllal kötött házasságot érvényesnek tekintjük, a meg nem engedett orvosi beavatkozást igazoljuk, a házasságon kívüli nemű érintkezést mint „kisebb rosszat” védelmezzük.

Meg kell állapítanunk — írja Stierli —, hogy sok esetben nem egyszerűen erkölcsi lazaságról van itt szó. Ezekben az emberekben gyakran megvan a becsületes erkölcsi akarat. A társadalmi körülmények azonban sokkal inkább saját lelkiismeretükre utalják az egyéneket, mint a régebbi időkben. A mai ember sűrűn jut megoldhatatlannak látszó konfliktusok elé. Gondoljunk csak arra a nem ritka esetre, amikor a hit csorbitatlan kifejezése vagy a jellemesség követelményei ellentétbe kerülnek a családról való gondoskodás kötelességével. Vagy amikor fiatal házasoknál valóban meglehet a tárgyi alapja, mi több: egyenesen szükségessége a gyermekszám korláto-

zásának, próbáljuk csak végiggondolni az ebből eredő összes veszélyeket és megterheléseket. S rengeteg más esetben is élesen ütközhetnek össze a kötelességek s ezeket az ütközéseket ma jóval nehezebb megoldani, mint szüleink vagy nagyszüleink idején.

A kötelességeknek ilyen tényleges ütközései, ha mellettük még hiányos is az áldott vállalásának erkölcsi készsége, könnyen vezetnek arra a téves következtetésre, hogy vannak ugyan általános erkölcsi törvények, ezek azonban nem alkalmazhatók a konkrét esetre, mert kivételes egyedi helyzet forog fenn. Mondonunk sem kell — mutat rá Stierli —, hogy az egész morál alapjaiban ingana meg, ha minden nehezebb döntésnél a kivételezés igényével állhatnánk elő.

Eppen ezért szükséges, hogy mindenkor tisztán lássuk a lelkiismeret határait is. Vitathatatlan igazság, hogy cselekvéseink végső szubjektív erkölcsi normája a lelkiismeretünk, miért is még az önhibáinkon kívül eltévelyedett lelkiismeretünket is mindenképpen követni tartozunk. A lelkiismeretnek azonban — s ez nem kevésbé igazság — a maga részéről az objektív normához kell igazodnia: az erkölcsi törvényhez, amint ezt az ember természetéből és az erkölcsi világ intézményeiből kiolvashatjuk és a természetfölötti kinyilatkoztatásból megismerhetjük. Ehhez kapcsolódik a meggyőződés ezeknek a parancsoknak abszolút érvényességéről: nemcsak önmagukban érvényesek, de számomra is érvényesek.

Mint minden tévedésben, a „követlen lelkiismeret” követelésében is rejlik bizonyos igazság. Az általános törvény egyes konkrét helyzetekben gyakran enged meg többféle magatartást. Ilyenkor egyedül a személyes lelkiismeret szabja meg a kötelező elhatározást. Ehhez jön még, hogy a lelkiismeretnek nemcsak az általános erkölcsi törvényre kell figyelnie, hanem magának

Istennek egészen személyes, itt és most elhangzó felszólítására is. Nem szükséges, hogy a magánkinyilatkoztatások csupán kivételes eseteire gondoljunk — jelenti ki Stierli —, mert amire mindenekelőtt gondolnunk kell, az isteni akarat naponkénti és óránkénti közlése a Szentlélek sugallata által. Az általános törvény az élet sok kérdésére nem ad semmiféle pozitív választ. Ilyenkor egyesegyedül a Szentlélek által megvilágosított és elhatározásra sarkalt személyes lelkiismeret szava a döntő.

Természetes, hogy ezeknél a döntéseknél sokkal inkább adódhatnak csalódások és tévedések, mint az általános erkölcsi törvény kérdéseiben. Bizonyos azonban: még mindig jobb, ha a becsületes és dicséretes bátorság, amellyel a saját lelkiismeretünkhöz fordulunk, alkalmilag tévedésbe visz, mintha a tévedés merő félelemből egyáltalán nem jön létre eredeti és a felelősséget örömmel vállaló lelkiismereti magatartás.

Vannak végül sokan, akiknek elvileg helyes a lelkiismereti magatartásuk: összhangban van náluk az objektív norma és annak szubjektív alkalmazása. Ám mégis korcs a lelkiismeretük, mert rendszerint korlátolt a lelkiismeretük terjedelme és fölöttébb keskeny a sugárzása. Kevés, nagyon kevés dolog az, amit a lelkiismeretük a döntései körébe von.

Sokaknál a lelkiismereti kérdés azonosul a bűn kérdésével. Halálos bűn-e ez vagy az? Súlyos bűn terhe alatt kötelességem-e ezt vagy azt cselekedni? Nem kétséges — mondja Stierli —, a bűn kérdése komolyan veendő lelkiismereti kérdés. A helyes lelkiismeret kialakításához hozzátartozik a szigorú kötelesség fokozatainak világos ismerete is. A teljesen fejlett lelkiismeret azonban messze túlmegy a bűn kérdésén. Az ilyen lelkiismeret, bármiről is kelljen döntenie, mindannyiszor ítéletet formál a tényke-

dés erkölcsi értékéről. S nemcsak a cselekvést, de minden gondolatot, minden szót és magatartást teljes szellemi éberséggel hozzámér az erkölcsi eszményhez. Amire tehát törekednünk kell, a lehető szélesebb körű tudatosság, amelynek birtokában állandóan szembe-sítjük magunkat Isten kívánságával.

A lelkiismereti kérdésnek a bűn kérdésére való szűkítése azért is rossz hatással jár, mert maga a bűnkérdés is nagyon korlátozott terjedelmet ölthet. Sokaknál csak a külső tevőleges bűn nehezedik rá és mozgatja meg a lelkiismeretet, míg a gondolatok és érzületek semmi szerepet sem visznek. Már pedig az Úr szavai szerint éppen az a rossz, ami az ember szívéből jön, a tisztátalan cselekedet. Túlon túl kevésbé kutatjuk cselekedeteink bűnös gyökereit és motívumait. Nem vizsgáljuk, hogy magatartásunk a legmélyebb forrásában is becsületes-e, kijelentéseink az utolsó szóig megfelelnek-e az igazságnak. De legtöbbször még a tevőleges bűnökről felfektetett katalógusunk is a kötelességeknek csak nagyon kevés területét öleli fel. Így például a szociális magatartás, az életszínvonal, a hivatási feladatok teljesítése, a gazdasági eljárások nem jelentenek lelkiismereti kérdést a legtöbb keresztény ember számára. Többé-kevésbé találó rájuk, amit Gandhi egyik európai látogatása után mondott: „Láttam vasárnapi keresztényeket és hétköznapi pogányokat.” Tátongó ürességeket kell kitöltenünk lelkiismeretünk alakulásában. És odáig kell fejlesztenünk lelkiismeretünket, hogy ne csupán a tetteinkről ítélkezzék. Számot kell adnunk magunknak a mulasztásokról és belső magatartásunk hiányosságairól is.

Jacques Debout még 1925-ben írt egy kis könyvet, amelyet azóta többször kiadtak és más nyelvekre is lefordítottak. Főcíme: „... és mulasztások által”. Alcíme: „Egy kö-

zépszerű keresztény ember önvizsgálata.” A Francia Akadémia díjjal koszorúzta meg a munkát. Ebben olvassuk:

„Vádolom magam, hogy elmulasztottam számításba venni a mulasztási bűneimet, hogy azt hittem; elég az üdvösségemhez, ha rosszat nem cselekszem, hogy a keresztény erkölcsöt csupán megtartóztatásnak, nem pedig életnek tekintetem, elzárkózásnak és nem kibontakozásnak, nyugvásnak és nem nekifutásnak, sorompónak és nem ugródeszkának. Azt gondoltam, hogy jót cselekedni csak elmosódó, tetszőleges kötelesség, amellyel gyorsan végezhetünk. Úgy vélekedtem, hogy Isten haragját csak a hitetlenség és a hatodik parancs elleni bűnök keltik fel. Jó kereszténynek azt neveztem, aki vasárnap misére megy, eleget tesz husvéti kötelességének és nem ad okot szóbeszédre, kitűnő kereszténynek azt, aki asztalához hívja a papot és gyertyát visz a körmenetben... Kimondottan hajlottam annak feltételezésére, hogy a legcsekélyebb jámborsági vagy karitatív cselekedettel már messze többet tettünk a kötelességünknel, szinte a tökéletesség csúcsait verdessük... Egész általánosságban vádolom magamat: nem értettem meg, hogy az összes úgynevezett tevőleges bűnök a restségben gyökereznek s hogy valójában nem mások, mint a nemcselekvés bűnei.”

Tanulmánya befejező részében a gyónásra visszatérve megismétli Stierli, hogy a lelkiismeret helyes alakulása megérződik a gyónásban. A valóban nagykorú lelkiismeret, amely minden megköötöttség mellett a személyes szabadságot való-sítja meg és éberen átfogja az emberi élet egész szélességét és minden mélységét, sokban hozzájárul a gyónás eredményességéhez. A lelkiismeretvizsgálattól kezdve a megbánáson és erősfogadáson át az önvádig és az elégtételig egészen személyes arculatot kap így a gyó-

nás. Kifejezése lesz személyes bűntudatunknak és a saját becsületes jobbúlási akaratunknak. De ez csak egy része a dolognak. Az éber, nagykorú, a felelősségben örömet lelő s ugyanakkor a kötelességeit is ismerő lelkiismeret egész életünknek más arculatot fog adni: éppen a teljes kereszténység személyes arculatát. Mert a lelkiismereten dől el az emberi személy értéke és értéktelensége. Annyit érünk Isten előtt s így a valóságban is, amennyit a lelkiismeretünk ér.

*

Nemrégiben, amikor a szellemi fáradságról és a belső feszültségek feloldásáról írtam, az alapvető megállapítás, amelyből kiindultunk, az a tapasztalati tény volt, hogy egyre ritkábbak életünkben azok a pillanatok, amikor nem esik nehezünkre a tudatos imádság. *Dominikus Thalhammer*, a kiváló hittudós, még ennél is tovább megy, amikor egyenesen azt mondja, hogy a mai embernek szinte sohasem sikerül átlépnie Isten természetfölöttiségébe. Annyira lekötik a külső dolgok és a saját lelki folyamatai ebben a lármás világban. S mint hozzáfűzi, nemcsak a laikus keresztények, hanem a papok is szenvednek miatta. Kétségkívül összefügg ez a fejlődésnek azzal a stádiumával, amely a történetben bekövetkezett. Miként az újkor kezdetén a monasztikus formák és „technikák” nem voltak már elégségesek ahhoz, hogy az ujonnan feltörő életérzést a keresztény szellemiségnek megfelelően irányítsák és az Istennel való kapcsolatot a megváltozott körülmények között is biztosítsák, ugyanez látszik ismétlődni ma, az atomkor hajnalán. Ha tehát nem is maga a cél, de a lelki élet módszerei és technikái megint csak felülvizsgálatra szorulnak. A változott lelki és környezeti szerkezetek a szellemi eljárások átalakítását is megkövetelik.

Érthető, hogy a keresés és kísérletezés mai átmeneti állapotában sokan tekintenek eszközök felé, amelyeknek segítségével urrá lehetünk a válságon, amelybe szellemi életünk jutott. A felkínálkozó eszközök sorában — állapítja meg erről szóló tanulmányában, amelyet a *Der Grosse Entschluss* közöl, Thalhammer — kimagasló helyet foglal el az indiai jóga. Főleg a francia nyelvterületen behatóan tárgyalják a jóga „megkeresztelését”. Annál is inkább, mert a jóga utat talált már Európában, úgyis, mint új vallás, illetve valláspótlék olyan körökben, amelyek elidegenedtek a kereszténységtől, s úgyis, mint a lelki gyógyításnak és az életerők fokozásának technikája a pszichoterápiában. Méltán merülhet fel így a kérdés, hogy alkalmazhatjuk-e egyáltalán, s ha igen, akkor mennyiben hasznosíthatjuk a jógát a keresztény ima-élet és a keresztény jámborság javára. Közbevetőleg megjegyezve, újabban a mi folyóiratunk olvasói közül is többen kérdezték ezt tőlünk.

Mint tudjuk, a jóga — yogának is írják — indiai eredete szerint vallási elmélyülés, amelynek célja a misztikus szemlélődés és fogalmakon túli megismerés. A legbensőbbben kapcsolódik hozzá a hinduizmus vallási és bölcséleti nézeteihez. Éppen ezért — figyelmeztet Thalhammer — pusztán a jóga-technika átvétele is azzal a veszéllyel jár, hogy belekeveredünk a brahmanista-vedentista tanításokba, amelyek nem egyeztethetők össze a kereszténységgel. A jóga gyakorlója, a „jógi”, a különböző testtartásokkal és a légzés szabályozásával sokkal többre törekszik, mint csupán testi egészségének és szépségének vagy lelki egyensúlyának biztosítására. Mindez csak feltétel és segítség számára, hogy valódi énjét és benne Istent megvalósítsa. Valamennyi testi és lelki energiájának tudatos kézbevételeivel és irányításával a lét magasabb

síkjára akar emelkedni, ahol már nincs alávetve az általános emberi és kozmikus adottságoknak. A klasszikus jóga célja a tökéletes „önbirás”, az úgynevezett „insztázis” — ellentétben az extázissal, ami a saját énünk fölé való ragadtatást jelenti. Ez emberi szellem a felfogás szerint egy része a világ-szellemnek, azaz Istennek. A jóginak tehát nincs is szüksége arra, hogy szemlélődésének tárgyát, az isteni valóságot önmagán kívül keresse. Ő maga ez a valóság. Csak felszínre kell hoznia igazi énjét, mintegy a tudata alól azzal, hogy elhallgattatja empirikus énjét és kikapcsolja annak tevékenységét. Ebben a magasabb önbírásban ismeri fel Istent is. Gátolja azonban ebben a „maya”, vagyis a látszatvilág, amelyben élünk. A jógi ezért mindenáron arra törekszik, hogy kimeneküljön a maya káprázatából, azaz a test, a természet, minden tudomány és kultúra valószerűtlenségéből s végül a saját gondolkodó és cselekvő énjének bővítéséből is, amely még áthatolhatatlanabbá teszi a reá boruló sötétséget, mert csak ezekután veheti birtokba az elmélkedésben igazi énjét. Bizonyos megtartóztatások — „yama” —, testi helyzetek, pontosan kidolgozott légzési technika segítik hozzá, hogy lassanként urává legyen testének, ösztöneinek, hajlmainak, lelki indulatainak és csapongó gondolatainak. Amilyen mértékben sikerül ez neki, abban a mértékben tárnak fel benne a rejtett lelki energiák, amelyek végül huzzajuttatják igazi énjének, vagy helyesebben annak a „létezőnek” felismeréséhez, amely az énben megnyilatkozik. Mert az igazi én, az Abszolútum, személytelen. Az önmegvalósítás célja ezzel teljesül. Mert az igazi én isteni, maga Isten, akivel — helyesebben: amelyel — szemben minden másnak el kell nemulnia.

Könnyű megállapítanunk, hogy ez a világnézet az egész vonalon

ellentétes a kereszténységgel. Egy tisztán panteisztikus vallással van dolgunk, vagy ha jobban tetszik, az ember istenítésével, aminek útja a bennünk levő összes testi és lelki erők tökéletes megfigyelmezése. E tekintetben ne tévesszen meg minket az a körülmény — írja Thahammer —, hogy az indiai jógi azzal a szinkretizmussal, amely sajátos vonása vallásának, minden további nélkül kész más vallásokat is magához ölelni, nem zárva ki a kereszténységet sem. Számára végső fokon csak az Abszolútum, a Személytelen (Brahma) létezik, amelyhez sok bejárat vezet. Hogy elérjük, különböző segéd-alakokat és segítő tanokat vehetünk igénybe, így Krisztust és a kereszténységet is. Mindezek az alakok és vallások azonban az ő szemében csak szubjektív elképzelések, Brahma „mintha-másai” és a maya körébe tartoznak, amelynek fölébe kell kerekednünk. Az igazi én teljes megvalósulásának állapotában mint fölöslegesek úgyis el fognak hullani.

Az indiai jogizmus tiszta önmegváltó-vallás. Nem létezik számára sem valóságos teremtes, sem kinyilatkoztatás. A keresztény „önmagunk elvesztésével” az önbírást állítja szembe. A keresztény ember a fölülről ajándékba kapott kegyelemmel szárnyalja túl természetének lehetőségeit, a jógi a saját pszichikai erőinek kifejtésével emelkedik föl egy magasabb létsíkra. A természetnek ez a túllépése azonban csak viszonylagos az ember szokásos tudatállapotához képest. A jógi ugyan technikája és hősi következetessége révén a test és a lélek fölött való uralkodás bámulatos mértékére lendítheti magát, a természetiek köréből azonban mégsem fog kijutni. A természetes misztika egy fajtájával az indiai jógi a testtől való függetlenség magas fokát érheti el, ami lehetővé teszi olyan pszichikai erők kifejlesztését, amelyeneket a nor-

málisan testhez kötött lélektől nem várhatunk. Ezzel együtt járhat a szellem bizonyos önszemlélete is, amit a jógi tévesen magának az Abszolútumnak tekint. Az elmélyülés a jóga gyakorlójától megköveteli az önlegyőzés és az erényesség magas mérvét, mindez azonban végső soron nem a valódi erkölcsi felszabadulást szolgálja, mint az aszkézis a keresztény embernél, hanem a testi és a kozmikus fel-tételtől való szabadulást. Az erkölcsi tisztulás a jógi szemében nagyon gyakran azonos a testi tisztulással.

Ha tehát a jógizmust mint világnézetet és vallást tekintjük, akkor elfogadása nyilvánvaló elszakadást jelent a kereszténységtől. Az indiai jóga azonban nincs lényegi szükségyszerűséggel ránöve bölcséleti és vallási alapjaira. Ezt fejtette ki nemrégiben J. M. Déchanet francia bencés a „Jóga keresztények számára” címmel írt munkájában, amelyet már más nyelvekre is lefordítottak. A tulajdonképpeni kérdés tehát, amellyel foglalkoznunk kell: vajon a jóga, mint technika, olyan eszköz-e, amely megkönynyítheti a modern embernek az imát és a lelki összeszedettséget?

Déchanet határozottan állítja ezt. „A jóga — úgymond — számunkra az a technika, amely módot ad embernek arra, hogy adott időben átengedje magát a hallgatásnak. Nemcsak arról van itt szó, hogy elzárkózunk a láрма elől, hanem hogy érzékeink, hajlamaink és szenvedélyeink valóban hallgatnak; hogy hallgat az értelmünk, ennek gondjai és foglalatosságai, amelyeket tudatosan kikapcsolunk, hogy szóhoz jusson a Szentlélek s az emberi szellem figyeljen reá.” Egyedül a technika azonban nem hozhatja meg a kívánt eredményt. Mert azokat a rendkívüli hatásokat, amelyeket keleti követőinél vált ki, a jóga végső soron mégsem gyakorlati fogásainak, hanem vallási és világnézeti rugóinak köszönheti. Éppen ezért Déchanet sze-

rint elengedhetetlen, hogy a hinduista eszméket megfelelő keresztény eszmékkel és a jógi-aszkézist megfelelő keresztény aszkézissel helyettesítsük. A szerző részletekbe menően példázza is, miként iktathatjuk be a keresztény aszkézisbe a jóga-gyakorlatokat, mint az eredeti bűn által megzavart rend helyreállításának eszközt. Hangsúly-eltolás nélkül természetesen nem megy ez a beiktatás. Az aszkézisnek, mint részvételnak Krisztus szenvedésében, sajátosan keresztény értékelése alig jelenik meg itt, annál erősebben domborodik ki a három életelv — tevékenységi kör — összhangbahozásának szüksége az emberben. Ezek: az „anima”, az állati elv, az „animus”, a racionális elv, és a „spiritus”, a szellemi elv, egészen hasonlóan az indiai tanításhoz, amely az ember belső felépítéséről szól. Mert erre a hármas felosztásra támaszkodnak a jóga-gyakorlatok: az „anszana”, vagyis a testtartások, a légzés-szabályozás és az elmélkedés. Először meg kell nyugtatni az érzékeket és egyensúlyba hozni a testet, azután hallgatást parancsolni a gondolkodásra, hogy végül a lélek mélye a szeretet által Istenhez kapcsolódhassék. Az elmélkedést, amely a keresztény jogának is keresett célja, Déchanet semmiképpen sem fogja fel valami rendkívüli misztikus jelenségnek. Sőt egész leírása szerint semmi más ez, mint az „affektív”, az érzelmi ima, vagyis a „szív imája”, illetve a szemlélődő ima, amelyhez meghatározott feltételek esetén a normális kegyelemmel is minden keresztény hívó eljuthat.

Déchanet, mint a jóga-technika lelkes apostola, külön „jógakolostorok” alapítását is javasolja, mert mélyreható és átalakító befolyást vár tőlük a keresztény világra. A kérdés más ismerői azonban sokkal tartózkodóbban nyilatkoznak. Így a domonkos R. Régamey úgy véli: csak hosszas és komoly kipró-

bálás nyomán felelhetnénk arra, hogy egyáltalán lehetséges-e kifejleszteni egy sajátos nyugati jogát a kereszténység alapján. Mert azt eleve bizonyosra vehetjük, hogy a jogát, amely egy egészen más fajta nép és kultúrkör ötezer éves hagyományából származik, nem ojt-hatjuk bele minden további nélkül a Nyugat magas civilizációjú emberiségébe. Ugyanakkor azonban Régamey is gondviselészerű jelenséget lát abban, hogy a nyugati népek éppen napjainkban figyeltek fel a jogára. A nyugati kultúra ugyanis — írja Régamey — ma az előtt a nagy feladat előtt áll, hogy megoldja az embernek, valamint az ember és a mindenség viszonyának problémáját. Ehhez a joga, amely erre a területre specializálta magát, valóban segítséget nyújthat. A joga-gyakorlatok legmélyebb értelme annak a tudatosításában rejlik, hogy az ember csak úgy lehet ember, ha szakadatlanul túllépi önmagát. Ez a megnyílás pedig a végtelen számára végeredményben az emberi természet megnyílása a végtelen Isten felé. A joga mindenestre arra látszik hivatottnak, hogy választás elé állítsa az embert. Választhatja egyfelől az Istennel barátságban való élést, amikor is azzal jut önmagának birtokába, hogy elveszti önmagát, és választhatja másfelől azt az életet, amikor a saját tökéletességével tetszelegve bezárkózik önnön magába.

A joga, ha helyesen viszik keresztül, a legszigorúbb önfegyelmet kívánja híveitől. Kérdés azonban, feltételezhetjük-e ezt csak úgy egyszerűen a mai átlag-európainál. Régamey idézi C. G. Jungot, az ismert mélypszichológust, aki úgy véli, hogy a nyugati emberre már túlságosan ránehezdednek a „technikák”, éppen ezért egy újabb módszer csak veszedelmévé válnék, vagy hatástalanságra lenne kárhoztatva. Az indiai más ember, mint az európai. A maga meg nem terhelt természetiségében képes még

arra, hogy egész lényével a választása tárgyára összpontosítsa magát, a nyugati ember tudatalatti lelki világa azonban túlonatult meg van terhelve ehhez. Ha megkísérli, hogy a joga-gyakorlatokban önmagával szemben ugyanazt a magatartást öltse fel, mint az indus, akkor pillanatról pillanatra a legéberebb figyelmességgel kell kivédenie az értelmi, erkölcsi és életproblémák áradatát, amelyek reája törnek. Így azonban a lélekelemzés minden felismerése szerint csak növekednek a feszültség a lelkiismerete és a tudatalatti lelki világa között. A pusztá visszaszorítások emellett csak újabb megoldatlan lelki komplexusokat teremtenek, amelyek éppen a joga-gyakorlatok céljának, a lelki megnyugvásnak elérését akadályozzák. Másrészt — emeli ki Jung — a joga-technika még további ösztönzést is adhatna a mai technikai ember hatalmi törekvéseinek, miután eddig meg sem közelített ellenőrzési lehetőséggel kecsegteti a benne szunnyadó lelki energiák fölött. Nagy kísértés számára, hogy a természet fölött elnyert uralmát kiegészítse ilyen módon a saját pszichéjének tudatalan erői fölött való uralommal s ezzel korlátlan autonómia-igényét még teljesebben kielégítse. Nyilvánvaló, hogy ez nem az áhított belső megnyugvással és a feszültségek feloldásával járna, hanem csak még nagyobb feszültségekkel.

A lelkiileg differenciálódott, túlságosan is okoskodó és kritikus nyugati ember — folytatja Thahammer — nem tudja egyszerűen kiiktatni a történetét sem. Az indus számára a joga az ő gondolat- és érzésvilágának, egész temperamentumának spontán, okoskodás nélküli kifejezése. A nyugati embernek viszont szívós elme-munkával fel kell előbb dolgoznia e gyakorlatok értelmét a maga számára. Mennyire nehéz pedig nekünk, mai embereknek, már az is, hogy beleérezzük magunkat a saját né-

pünk középkori jámborsági formáiba! Amit tehát, mint a lényünk-től idegen rendszert, a szellem fáradságos átirányításával kell el-sajátítanunk, az csak megfeküdheti a lelket és aligha lehet hatásos. Déchanet, amikor annyira lelkesedik a jóga-technikáért, mindezekkel a nehézségekkel nagyon kevés-sé számol.

Még egy meggondolást hoz fel Thalhammer. Nem tagadja, hogy egy szemlélődő szerzetesnek, aki évekig tartó teológiai képzésen ment át és a lelkiek terén is otthonosan mozog, sikerülhet a jógisz-tikus elmélkedés, sőt termékenynek bizonyulhat, de azoknak a sokak-nak, akik nélkülözik ezeket a föl-tételeket, a normális ima-módsze-rek ilyen megváltoztatását semmi-képp sem tanácsolná. Ezek számára az erősebb értelmi alappal bíró el-mélkedés hosszú időn át egyszerű-en szükségesség, hogy az evangéli-um fényében komolyan kibeszél-jék és kivitázzák magukat önma-gukkal, a környező világgal és ke-resztény hivatásukkal a mának adottságai között. Csak ha már mély gyökereket vert a lélekben az igazi keresztény világ-és élet-felfogás, egyszerűsödhetik le foko-zatosan az ima. Az indus világné-zeti elveiből kifolyóan menekül e kibeszélés és megvitatás elől. Nem oldja meg életkonfliktusait, hanem egyszerűen hagyja, hogy feledésbe merüljenek. Ez az út nem járható a nyugati keresztényeknek.

Ami egyébként a jóga siker-kilá-tásait illeti, Déchanet sem táplál túlzott reményeket. Maga írja: „Ta-lán csak keveseknek fog sikerülni, hogy elmélkedéseiket és imáikat az általam említett gyakorlatokkal és a lelki elmélyülést célzó elhelyez-kedéssel egybekössék.” Sőt még ar-ról sem bizonyos, hogy a jógától kí-vánt légzésszabályozás, amely az egész rendszer lényeges része, egy-általán alkalmazható-e a nőkre. A túlságosan idegeseket pedig le is beszéli a jógáról, holott éppen ezek

szorulnának rá elsősorban arra, hogy hozzásegítsék őket a lelki ösz-szeszedettséghez. A 14 „anszana“, vagyis testtartás közül nem egy-nek a helyes keresztülvitele jelen-tős mérvű testi erőt és rugalmas-ságot kíván, s már emiatt sem ajánlható az idősebb embereknek. Thalhammer sem vonja kétségbe azonban, hogy egynémelyik jóga-gyakorlat hozzájárulhat az idegek megnyugtatósához s általában a fe-szültségek feloldásához, ami előse-gíti a kedvező lelkiállapotot az ima számára. Azt azonban, hogy a jóga megszüntethetné a vallási koncent-rációra való képesség fogyatékos voltát, vagy éppen egy vallási meg-újhódást válthatna ki, Thalhammer teljességgel valószínűtlennek tartja.

Szerinte a nyugati kultúra embe-rének magának kell megkeresnie azt az utat, amely az atomkorszak változott világában Istenhez vezet. Egyet azonban nemcsak tudomásul vehetünk, de tanulságként tudato-síthatunk is az indiai jogizmusból, azt nevezetesen, hogy mi az ima-életünkben gyakran belesünk egy fölöttébb meddő racionalizmusba s könnyen elfelejtjük, hogy az em-bernek a maga egész lényével és létével kell Istenhez fordulnia. Szükségünk van arra, hogy a tes-tet megint erősebben belevonjuk Istenhez való elmélkedésünkbe. Ép-pen egy Déchanet és más lelkes jó-ga-hirdetők törekvései világíthatják meg előttünk, mai emberek előtt, hogy milyen egyszerű felismeré-sek birtokában volt Szent Ignác, amikor az elmélkedés és az ima sikere okából akkora fontosságot tulajdonított a testtartásnak és más külső feltételeknek. Mi ezeket a dol-gokat a gyakorlatban talán nagyon is alábecsültük. Pedig ha összeha-sonlítjuk azt, amit Déchanet a „légző imádság“ jóga-gyakorlatáról és a tulajdonképpeni elmélkedés módszeréről elmond, azzal, amit Szent Ignác az ima második és har-madik módjáról tanít, érdekes azo-nosságokat fedezhetünk fel: a szem

lehunyása vagy a tekintetnek egy meghatározott pontra való rögzítése, a légzés természetes ütemének átvitele az ima ritmusába. Az a segítség és eligazítás azonban, amelyet Szent Ignác a saját imatapasztalatai alapján nyújt, hasonlíthatatlanul egyszerűbb, mint az, amit a jóga követel. A figyelmet is sokkal kevésbé irányítja önmagunkra, miért is mindenki által különösebb nehézség nélkül végrehajtható. Elképzelhetjük, hogy egy keresztény nyé lett indus nagyon sokat átvihet keresztény imájába és aszkézisébe abból a több ezer éves hagyományból, amely egész emberi lé-

nyét döntően formálta. Mi nyugatiak azonban, bármennyire készek vagyunk is mindannak befogadására, ami egyetemes érvényű találmunk a föld más népeinél, jobban tesszük, ha kitarunk a saját imahagyományaink és tapasztalataink mellett s ezeket alkalmazzuk hozzá a változott viszonyokhoz. Annál is inkább, mert ma már maga az indus is, aki belépett a mi európai technikai civilizációnkba, az elé a súlyos feladat elé került, hogy belső kultúrában kapott kétségkívül hatalmas örökségét összhangba hozza új életformáival.

A KIS ÚT

Nem kívánok beleszólni a modern egyházművészet problémáiba, egyszerűen csak csodálom, hogy az angyalok ábrázolása, legalább itt Magyarországon, nem találja meg a szerintem sokkal megfelelőbb módot: az angyalok férfialakban való ábrázolását. Pedig Szűz Mária hogy megijed, mikor szűzi magányában váratlanul megjelenik előtte Gábor főangyal és mint férfi „köszönté Szűz Máriát”! Nemcsak az angyaltól, hanem a férfiútól rémül meg. Elöttem mindig csak nőalakban, esetleg kisgyermekként állnak az angyalok és valahogy nem érzem őket valóságnak. Vagy talán még sincs igazam?

Dehogy nincs! Szívből örülünk, hogy ezt az évszázadok óta tehetetlenül pihenő kérdést megpiszkálja! De hogy jobban lássunk, kissé vissza kell mennünk a liturgikus ábrázolások, sőt általában a nem látható személyek ábrázolásának történetében.

Az angyalok, miként az Ūristen, test nélküli pusztaszellemek. Ábrázolásuk ezért, de meg a mózesi törvény szigorú tilalma miatt is az ószövetségi időkben úgyszólván lehetetlen volt. Így tehát az sem jött szóba, hogy vajon milyen neműeknek, férfiúnak vagy nőnek jellemezhetők-e inkább, pl. öltözzetel és hajviselettel.

De mielőtt ábrázolásuk elkezdődött, már szerepeltek angyalok a zsidók körében, persze látomásalakjában. De ezek a látomások is

döntő módon befolyásolták a zsidók közt elképzelésüket. Az elárvult paradicsom titokzatos fájának őrzésére angyalokat rendel az Ūristen lángpallossal és az angyalokat keruboknak hívja a Szentírás, alighanem a férfialakban megjelent Erő jelzésére. A két angyalt, aki az Ūr kíséretében megjelenik Ábrahám-nak Mambre völgyében, maga a Szentírás férfiainak mondja. És a három főangyal ugyancsak férfinevvel jelöli: Michael, Isten harcainak győztes megvédője az égben; Gábrriel, az angyali üdvözlét fonnyalt említt megközöje; végül az ifjú Tóbiást a gyógyító Ráfáel kíséri veszélyes útján. Az Ószövetség olvasója és hallgatója ezek után nem képzelhette az angyalokat másként, mint férfialakban.

Mikor tehát lassan eljött az áb-

rázolás ideje, akkor az angyalokat **csak** az embernek, a látható teremtmények legmagasabbrendű tagjának képében ábrázolták, de megkülönböztetésül szárnyakkal látták el őket, mint Isten akarátának mindig kész, villámgyors végrehajtoit. A keresztény festőket erősen befolyásolta az Ószövetség elképzelése a kerubokról és szeráfokról. És persze, mindig férfiak vagy fiatal emberek alakjában. Az embernél alacsonyabb jelkép, pl. a galambé, az angyalokkal kapcsolatban sohasem szerepelt. Hozzá kell még ehhez tenni, hogy az evangéliumokban már egyre többen látják az angyalok jelenéseit, különösen az Údvözítő búcsúja és mennybemenetele után, mikor az angyal a tizenegy apostolhoz intézi szavait. Nyilván ezek az ujszövetségi angyal-jelenések is mind férfiképben mutatkoznak, mint ahogy azok a Krisztus Urunk jövődöléseiben szereplő esetek is.

A Szentírás tehát mindvégig következetesen kitart az angyalok férfiszimbolikája mellett. De vajon honnan ez a makacs következetesség? Az angyalok elvégre nem-nélküliek; miért szerepelnek akkor mindig férfiúnak? Kétségtől megvannak ennek a tárgyi okai: az angyalok természete és az emberekhez való küldetése.

Természetük szerint az angyalok messze fölülmúlják az ember értelmese és szabadakaratú természetét, tehát nálunknál sokkal intelligensebbek, áthatóbb és átfogóbb értelműek (gyökerében: Istenben látnak és értenek mindent) és akaratauk is hasonlíthatatlanul tökéletesebb a mienknél: energikusabb, tántoríthatatlan akarat. Ez tette alkalmasakká őket Isten változhatatlan akaratának képviselőit. És az emberekhez való küldetésük sem merül ki az őrzőangyal tiszteletreméltó szerepében, hanem általában az Őristen ránk vonatkozó gondviselésének közvetlen tényezői.

Csakugyan, a férfiúi elképzelés

volt minden időben a helyesebb és az „Isten férfja“ elnevezés — Gábor arkangyal neve ennyit jelent — a találhatóbb. A nőnek a férfival való egyenlő-értékűségét szívvel-lélekkel valljuk, de ugyanakkor azt is, amit XI. Pius pápa mondott egyik körlevelében: a férfi képviseli a családban az ést, a nő a — szívet, Az angyalt az előbbi jellemzi.

De akkor hogyan lehetséges, hogy ez a fölfogás szinte észrevétlenül átcsapott a másik végletbe? Ismételtén igazat kell adnunk a szerény levélírónak, amiért értelmetlenül áll az angyalok elnököltetésével szemben. Nos, aki a reneszánsz művészeti nagy iskoláját ismeri, az tudja, hogy az a túlvilági hitet, szépséget és befejezettséget eléggé gyors tempóban áthelyezte ebbe a világba, ahol megalkotta a maga elképzelése szerint a mennyországot, el nem feledkezve az angyalokról sem. Ennek az ujkori művészetnek csodálói nem eléggé vették észre, milyen pusztítást okozott az emberek hitvilágában. A reneszánsz inkább csak művészi érzékét már nem feszélyezte a kereszténység másnemű elképzelése és azért könnyű szerrel túltette magát az angyalok férfi-szimbolikáján is. Kész alkalmat talált az angyalok nagy sokaságában arra, hogy a női szépség kimeríthetetlen forrásaiból vegye inspirációit és lelkiismeretfurdalás nélkül festett bennük egyébként kifogástalan, de evilági hölgyeket. Sőt a kis „puttók“ már csak kisgyermeki arccoskájukkal és persze szárnyukkal szerepelnek, hozzá még némelyik eléggé csintalan viselkedéssel is. A reneszánszot föl-váltó barokk művészetnek már csak az maradt hátra, hogy vallásos komolyságuktól és méltóságos testtartásuktól megfosztva inkább csak formai és díszítő jelleggel lása el őket.

A sok szép női modell elvesztéseért bőségesen kárpótolhatna az angyal-ábrázolásokban az újszerű szimbolika. Minden angalkép kü-

lön gondolatot fejez ki. Aki figyelmesen megnézte Székely Bertalan egykori nagy művésznök templomi üvegablakait, amelyek szakítottak a női ábrázolással, és megcsodálja bennük egyrészt azt a fölséges fia-

talembert Istenre néző tekintetével, másrészt azt a szimbolumot, amelyet kezében tart és ki nem adna senki fiának, annak sejtelve támadhat a művészet enemű új föladatairól. O.

NAPLÓ

„DOCH NOCH EIN FÜNKLEIN GUTES.“ *Dr. Korompai Lajos*, katolikus áldozópap, érdekes Petőfi-adalékot juttatott hozzánk, amelyre ő másfél évtizeddel ezelőtt, mint kisegítő káplán, az ipolyinéki plébánia könyvtárában bukkant. Az alig egy nyomtatott lapnyi terjedelmű szöveg a Regensburgban 1880-ban megjelent „*Der Prediger und Katechet*“ németnyelvű prédikációs- és példa-gyűjtemény 795. lapján olvasható a „*Misceilen*“, azaz „Különlélék“ rovatában; prédikációban felhasználható példaként van közölve, annak igazolására, hogy még a legelvadultabb emberekben is él egy szikrányi jóság; a címe is így hangzik: „*Doch noch ein Fünklein Gutes*“, azaz: „Mégis egy kis szikrácskája a jónak.“ — A közlemény szó szerinti fordításban a következőképpen hangzik:

Pyker László, a későbbi egri érsek, 1807-ben még Tirnizben volt plébános. Itt egy prédikációjában elbeszélte egyszer: 1792-ben úton voltam Alsó-Ausztriában Lilienfeld felé, hogy ott a szerzetesrendbe való felvételt végezt kopogtassak a cisztercita-kolostor kapuján. Vándorlásom közben eljutottam egy faluba, amelyben elől egy nagy urasági épület emelkedett. Mellette állott a vendégfogadó, és ezzel átellenben kis kunyhók sorakoztak békésen egymás mellett. Már este volt, és a holdfény álmodozóan nyugodott az épületen és a szalmatetőkön.

Szálláshelyet kellett keresnem, hogy ott eltöltssem az éjszakát. A vendéglő ugyan barátságosan hívogatott. Ám belőle vad, zürzavaros láрма zúgott felém, amely éppen nem táplált különösebben jó véleményt bennem e szálláshely iránt. Mégis a fáradtság, éhség és szomjúság, meg az éjszaka, betérésre készítették.

Abban a pillanatban, amint ajtót nyitottam a vendégszobába, megláttam néhány vad külsejű és magatartású fiatal embert. Vérték a cimbalmot, és a legények szinte dühödten táncoltak, cipőjük sarkával taposva a padlót, hogy az inogott és az ablakok rengtek. „Hej! — kiáltott egyik, — te cigány, játszd el a legeszeveszettebb nótádat, mert ma eltáncolom testemet és lelkemet!“ Egy másik kiáltott: „Kocsmárosné, hej, ide a legjobb bort, amely olyan vén, mint az öregapám volt! Ma az utolsó filléremet el akarom inni!“

Ilyen ordítózás és tobzódás közepette egyszer csak kopogtatnak kint az ablakon. Kinyitják. érdeklődnek az óhaj iránt, hát egy szolgáló közeli urasági házból így szól: „Az uram kéret benneteket, ne lármázzatok olyan borzalmasan, mert nem tud elaludni, pedig már késő éjszaka van!“

A fiatal legények a hetykeség gúnyos fintoraival és visszataszító röhgésével kicsúfolják a szolgát és kiáltják: „Menien pokolba az urad!“ — becsapniák az ablakot, s egyikük megparancsolja a cigánynak, hogy a cimbalmot még vidámabban verje, mint eddig, még ha az ingét is kell odaadnia ennek a muzsikának az árákért. És megtöltik a poharakat, s ki is ürtik hatalmas kortyokkal, s megkezdődik a cimbalomzenének, az

ujjongásnak és a táncnak olyan örülete, hogy az ember egy pillanatra valóban a pokolban képzelhette magát.

De hallga! — ismét kopognak, előbb halkan, majd erősebben az ajtón. — Senki sem törődik a kopogással. Nyílik az ajtó, s egy halotthalvány gyermek lép be reszketve. Könnyek között szólásra nyílik ajka és könyörög: „Ó, daloljátok valamivel halkabban a nótáitokat; az én anyám oly beteg, ah, nem bírja ki tovább a lármátok mellett! Ó, az én beteg, haldokló anyám! irgalmazzon az Isten!”

A gyermek zokogva távozott.

És lám, e vad legények közül egy sem adott a gyermeknek mocskos választ. Sőt, intettek a cigánynak, hogy hallgasson el a cimbalművel, gyorsan kiitták poharukat, kifizették számlájukat és csendben szétszéledtek, kiki a maga kunyhájába. Tehát mégis csak volt a jónak egy kis szikrája, egy szikrácskája az emberies érzésnek ezeknek a dorbézolóknak a szívében.

Eddig szól a szóbanforgó közlemény. Nem nehéz megállapítani, hogy attól a ponttól kezdve, amint a vándor — a szöveg szerint: az ifjú Pyrker — belép a vendégfogadóba, az egész nem más, mint Petőfi *Falu végén kurta kocsmá* című közismert költeményének prózai parafrázisa; hozzátehetjük: ennek a drámai tömörségű és erejű kis remekműnek felhightetése, ellaposítása, bővebb fejtegetésre nem szoruló, nemesen demokratikus eszmei tartalmának naiv moralizálással való teljes meghamisítása, félreértése.

A frazeológia és a szerkezeti felépítés egyezése nem hágy kétséget az iránt, hogy a könyv szerzője minden bizonnyal ismerte a Petőfi-verset, s azt ismerhette is, hiszen mint Petőfinek egyik legnépszerűbb verse 1880-ig számos német fordításban megjelent. (Lenkei Henrik „Petőfi német fordítói”-ról szóló tanulmányában, a Petőfi-könyvtár XXVII. füzetében, eddig az időpontig nem kevesebb, mint 13 nevesebb német Petőfi-fordítóról emlékezik meg.)

Megtetszhetett a vers neki, alkalmas példa-anyagot vélte felfedezni benne, a hathatóság kedvéért valóság-alapot is kellett hozzá keresni, a magyar luteránus Petőfi a német katolikusok előtt nem jelenthetett eléggé nyomós tekintélyt, s így az egészet Pyrker személyéhez fűzte, akinek mint magyarországi születésű s magyarországi érseknek mégis van valamely köze a példázat ősforrásához, s aki viszont mint neves német költő és katolikus főpap a német prédikáció-hallgatók körében is tekintélyt élvezett. — Anekdóta-gyűjtemények szerkesztői jól ismerik az anekdotázók ama kedvelt eljárását, hogy a fordulatok anekdotákat — a „genius loci” és az „epikai hitel” kedvéért — határozott helyhez és ismert személyhez szeretik fűzni, s elvégre a példa-gyűjtemény sem más, mint anekdotáknak magasabb, moralizáló szempontú csoportosítása, s így éppen nem kell megbotránkoznunk az idézett könyv szerkesztőjének fentiekben feltételezett eljárásán.

Fenti elgondolás mellett szól még egy belső érv. Az a cigányos, cimbalmos kép, amelyet a prédikációs például szolgáló elbeszélés megrajzol, semmiképp sem jellemző az alsó-ausztriai Lilienfeld környékére, s még kevésbé az 1792. évre, amikor a francia forradalom tekintélytisztelést romboló eszmei hullámai még alig-alig érinthették Ausztriát.

Am ne nyugodjunk bele ebbe az egyszerű — és tegyük hozzá: kényelmes — megoldásba. Vizsgáljunk meg más lehetőségeket is. Azt a lehetőséget eleve el kell vetnünk, hogy Pyrker érsek olvasta volna Petőfi ver-

sét, s az abban foglalt élményt a sajátjaként tüntette volna fel. Petőfi ugyanis a tárgyalt verset 1847. augusztusában írta szatmári tartózkodása idején; szorgos Petőfi-kutatók még a vers közvetlen ihletőjét, a Szamos-parti kocsmát is felfedezni vélték. A vers viszont — a legújabb akadémiai kritikái kiadása tanúsága szerint — a költő életében nem jelent meg, legkorábbi megjelenési helye az 1851-es (és akkor is elkobzásra ítélt) Emich-féle Petőfi-kiadás. Pyrker érsek pedig már 1847. december 2-án elhunyt.

De van egy harmadik lehetőség is: ha ugyanis egészen jóhiszeműen betű szerint igaznak vesszük a német prédikációs könyv adatait. Vizsgáljuk meg a kérdést ebből a szempontból is. A példa-szöveg bevezetésében közölt évszámok és életrajzi adatok a valóságnak mindenben megfelelnek. Még az előbb említett „belső ellenérv” is áthidalható. Mert a szövegnek ez a mondata: „Ich war auf dem Wege nach Lilienfeld in Unterösterreich” így is felfogható és fordítható: „úton voltam az alsó-ausztriai Lilienfeld felé”, s ennek az útnak magyarországi szakasza is elképzelhető, mert a fiatal Pyrker kalandos külföldi utazása és lilienfeldi szerzetbe-lépése között magyarországi szülőfalujában, a fehérmegyei Nagyláng községben is megfordult*, s a végső ponton, a Lilienfeldbe torkolló út magyarországi szakaszán, a cigány mellett mulatozó, mindig rebellis hajlandóságú magyarok körében könnyen lehetett része olyan uti-élményben, amilyent a prózai szöveg — és a Petőfi-vers is — elbeszél.

De hogyan jutott a téma Pyrker-től Petőfiig? — A magyarázat erre nem éppen egyszerű, de nem is egészen erőltetett. Tudjuk, mikor Petőfi 1844 emlékezetes telén végső kétségbeesésében elindult gyalog Debrecenből Pestre, Egert is útba ejtette s ott februárban néhány feledhetetlen napot töltött a lelkes egri kispapok körében a szeminárium vendégeként; Pyrker érsekkel persze bizonyára nem találkozott, de találkozott és benső barátságba került *Tárkányi Bélával*, aki viszont ekkor már mint végzett teológus az érseki irodában teljesített szolgálatot az érsek mellett, s a költői lelkű főpap bizalmával is kitüntette a költői lelkű fiatal papot. — Hogy az egri kiruccanás mélyebb impressziókat hagyott Petőfi lelkében, azt bizonyítja két egri verse is (történetesen mindkettőnek központi témája a bor), s április 28-án kelt Tárkányihoz szóló levele: „Óh, Béla barátom! be szép napok voltak, melyeket körötökben tölték; istenemre, sohasem feledek!” (Ferenczi Zoltán: Petőfi életrajza, I. 349-352. l.)

No már most feltételezhető, hogy — a különben is boros jellegű — vidám egri hangulatban Tárkányi közölhette Petőfivel érsekének hajdani kocsmá-élményét, s ez a közlés évek múltán megfelelő rokon környezetben felszínre vetődött, s hozzájárult a költemény megszületéséhez.

Ha így is állna a dolog, ez persze semmit le nem von a költő érdemből és a költemény értékéből. Sőt csak növeli mindkettőt, mert effajta nyersanyagot művészivé formálni, drámaivá sűríteni: az az igazi művészet.

Persze, ez utóbb kifejtett feltevés csak akkor válnék egészen megnyugtatóvá, ha valamiféle pozitív adat kerülne elő arra vonatkozóan, hogy Pyrker érseknek valóban volt effajta élménye vagy elbeszélése. Át kellene vizsgálni irodalmi hagyatékát, amely — Szinyei írói Lexikona szerint — az egri érseki könyvtárban található. S nem is csekély irodalmi szenzációt jelentene, ha kiderülne, hogy az egri érsek volt Petőfi egyik leghíresebb versének közvetett ihletője.

De az irodalmi érdekességet nem lehet megtagadni a kérdés állásának jelenlegi fokától sem, t. i. attól a tényről, hogy egy Petőfi-vers belekerült egy német katolikus prédikációs-példatárba! (*Kunszery Gyula*)

* Kaunitz Lajos: Pyrker János László, Bpest, 1896. — 20. l.

MOZAIK. — *Fiatol olasz festők kiállítását láttuk a Nemzeti Szalónban. A legfiatalabb húsz éves, a legidősebb harmincöt. Mind az ötvenhárman merészen, függetlenül, se hagyományhoz, se mintaképhez, semminő irányelvhez nem igazodva, szabadon követik hajlamaikat, temperamentumukat és őszintén fejezik ki, szemérmesség, restelkedés, tekintélytisztelő nélkül a felfogásukat, álláspontjukat és ha nem is kérkednek vele, bizonyára érdemnek tartják, hogy nyersen, megszüretlenül tolmácsolják érzéseiket. Az olasz festészet legifjabb hajtsái ezzel a fékezetlen elevenséggel, bármínő korlátozás ellen vad ellenállást kifejtő határozottságukkal és derűlátó bizakodásukkal keltenek mindjárt figyelmet. Az áporodottság, merevség, koravénség elleni tiltakozás mindenegyes ecsetvonásuk. Remekművel egyikük se dicsekedhetik még, de együttesen, külön utakon járva bár s mégis összetartozva, közös célkitűzéssel, nem kevesebbre törnek, mint hogy az évszázadok óta az első helyről leszorult olasz festészetnek visszahódítsák a vezérségét.*

Bemutatózásuk rokonszenzúinkre számíthat, mert becsülnék jószándékukat, lelkeségüket, teremtköedvüket és fiatalos önbizalmukat. Témaik, komponálási készségük, színeik, technikájuk, stílusuk, modoruk, izlésük még nem egyéniek. Főleg Picasso kézzjegye eleven ezekben a fiatal olasz festőkben. De kísért Salvador Dalí is, meg Modigliani. Felfelbukkan egy-egy Matisse-vonás, Rouault-émlék, Degas-mozdulat, sőt Daumier-ötlet is. Színeik még nem harmonikusak, inkább csak festéket raknak fel, mintha tört szavakat, felkiáltójeleket, vagy kérdőjeleket használnának összefüggő, befejezett, egész hatású közlés helyett. A kiállított mintegy száz kép közül szívesen emeljük ki Luciano Caldari nemes egyszerűségű, kellemes szürkeségű Interieur-jét és a rajzban ugyan egyetlen „Körbe-körbe“ című képet, Augusto Garau tűzpiros szinkölteményét, melyben azonban élet csillog és évszázados ihletettség, sikeresen felidézett halvány tüze.

(H. G.)

•

Krúdy Gyula legeredetibb és legérdekesebb művei a Szindbád-történetek, amelyekről sokan azt állítják, hogy az író önéletrajz-jellegű alkotásai. Ő maga „Mikor az író találkozik regényalakjaival“ című vallomásaiban tagadja, hogy ő lenne Szindbád, „Szindbád titka“ című elbeszélésében azonban mégis azonosítja magát hősével. Ma mindez mellékes kérdés, a Szindbád-művek önéletrajzi vonatkozása tagadhatatlan, legfeljebb a szokásos felfogástól tér el. Nem életének folyását, nem az eseményeket meséli el, hanem ábrándjait és elképzeléseit örökíti meg; a valóságon túl, rejtett, belső énjét, az életről alkotott vágyait és elképzeléseit világítja meg lírai árnyalású hangon, páratlan művészi módszerrel. Mindazokat a vágyakat és álmokat, amelyeket önmaga nem élhetett meg és a hétköznapi harcában elvesztett, egy „ködlovag“, az önmaga számára legjobban megfelelt és leginkább óhajtott, lelke mélyéből fakadt hős, Szindbád alakjába és kalandjaiba öntötte, így olyan jellemet és olyan kalandokat alkothatott, amilyen ő akart lenni és amelyeket ő maga szeretett volna megélni. Szindbád tehát magát Krúdyt idézi, akiről az összegyűjtött Szindbád-történetek utószavában így ír méltatójuk: „Szindbád, a kalandor hajós, néha sötét, dickensi sarkokban mellére gubbasztott fejjel, az asztal alatt messze elnyújtott hosszú lábbal, feje felett kioltott vészlámpával húzódik meg; de ott láthatjuk a fényes udvari bál forgalgában is, amikor ismeretlenül áll helyt, mint a legvonzóbb dominó lovagja. Ott látjuk a löversenyek túlfutott izgalmában, a liget bokrai között, ott ágaskodik királyi pompák tündöklő fényében, majd fejét le-

hajtván nézi a föld után sóvárgó parasztok nyugodt, becsületes arcát, mert ő mindenhol ott van, őt mindenben megtalálhatod. Költői név köntösét öltötte magára, egy költői álnevet, amelyet nemessé és halhatatlanná tett."

Szindbád alakja alapján véve romantikus, de az írói meglevenítés realista módszerrel ábrázolja, reális környezetbe helyezi. Kalandjait és meséit eldugott kis vidéki városok félhomályos zugaiban szövi. Az író nosztalgikus elvagyódása, a történet hangulata és a környezet megválasztása együtt alkotják a mű sajátos, még a sokszínű élet forगतagának ábrázolásán is átütő, szomorkásan lemondó hangulatát.

Szindbád összes történeteinek kiadása Kozoca Sándor nevéhez fűződik. Rövid időn belül ez második hatalmas Krúdy-kiadása. Először a jóformán teljesen ismeretlen írói arcképeket állította össze, most pedig ezt a két regényből, hat elbeszélés-gyűjteményből és huszonegy, eddig folyóiratokban és hírlapokban kallódó elbeszélésből összeválasztott munkát, Nemcsak az avatott kézzel végzett kiegészítések és a rendszerezés, hanem a mű hangulatának megfelelően ihletett utószó megírása és a kimerítő jegyzetek is a sajtó alá rendező szakértelmét dicsérik. (IKS.)

A Musici di Roma két hangversenye — egyik a Zeneakadémián, másik az Erkel Színházban — sokáig felejthetetlen marad a hangversenylátogatók emlékezetében. Csupa, Pesten nagyon ritkán, vagy egyáltalán nem hallható művet játszottak, javarészt preklasszikust, s előadásukra nem is lehet mást mondani, mint azt, hogy — tökéletes. Mert nemcsak kifogástalan, hanem átélésnek egészen kivételes varázsszával is rendelkezik. Hogy Corelliben mennyi tiszta lira, Vivaldi kecsességében mennyi monumentalitás, Bach fegyelmezett intellektusában mennyi áradó szenvedély, mélytűzű ragyogás van, azt soha nem éreztük még olyan meggyőzően, mint a Musici de Roma elbűvölő interpretálásában. Ezek a kitűnő művészek még Rossini elegáns fölszínességében is meg tudták éreztetni a nagyságnak azt a levegőjét, ahová még a könnyed, bohémül virtuóz „pesarói hattyút” is föl-főlemeli az az önfeléd áhitat, amivel, mint vérbeli olasz temperamentum, a dallam, a művészet, a muzsikálás édes örömeinek odaadja magát. Egy-egy pompásan előadott preklasszikus versenymű végighallgatása után óhatatlanul fölmerült az emberben a gondolat: a romantikusok, egy Beethoven, Berlioz, majd Wagner többet, nagyobbakat akartak, sorsproblémákkal viaskodtak zenéjükben, de a preklasszikusok kecses és fegyelmezett arányaikban többet, egészebbet adtak; sokkal eszköztelenebbül és sokkal inkább a zene saját világán belül maradvá, sokkal inkább a zene saját világán belül maradvá, sokkal inkább csak zenében gondolkodva harmonikusabbat, egészebbet mondtak, és amit mondtak, azt tisztábban és véglegesebben mondták. Bár többet szerepelnének kamara-együtteseink műsorán! S bár énnek el a mi preklasszikusokat tolmácsoló művészeink is — mind szólistáink, mind együtteseink — a hibátlan művészet és a tökéletes szolgálat egységének azt a magaslátát, amellyel a világhírű Musici di Roma gyönyörködtette két esztéjén a magyar zenekedvelőket. (R. L.)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Érdekes és értékes könyvekkel gyarapodott az utóbbi két esztendőben az Adyról szóló irodalom. Különösen Ady korai éveire vetnek új, vagy az eddiginél élesebb világot.

Elsőnek Hegedűs Nándor két művét kell említenünk. A korábban megjelent Ady Endre Nagyváradon című rendkívül tájékozott, okos, le-

genda-oszlato munka. Sok kézről-kézre adott hiedelmet cáfol meg, homályos kérdéseket tisztáz, arányokat állít helyre, s mindezt olyan körültekintő és meggyőző józansággal, olyan valóságérzéssel és mindent számbavevő alapos-sággal, hogy az olvasónak az az érzése: Ady váradi éveinek történetét végérvényesen tisztázta.

Hogy munkáját mennyire hasznos minden Ady iránt érdeklődőnek elolvasnia, arra csak egyetlen példát hozunk föl. Negyedik fejezetét, melynek címe: „Nagyvárad képe az Ady-irodalomban“.

Mindannyiunkban megrögzött közhelyként élt ez a javarészt kortársi emlékezésekből keletkezett kép. Ady a parlagi Debrecenből eszerint valóságos kis metropolisba érkezik, egy miniatűr Párizsba a Pece partján, ahol pezsgő, franciás szellemi és társadalmi élet fogadja — egy városi méretű lomha nagyfalu után egy igazi európai város. Egy legenda-Nagyvárad; s ez a legenda beszüremkedett még Bóka László igen alapos, részletes, igényes és úttörő Ady-monográfiájába is (*Ady Endre élete és művei, I. Ady pályakezdése, bevezetés az Ady-kérdésbe, 1955*) — egyszerűen azért, mert forrásai: a kortársak emlékezései nem egészen megbízhatók. Vonatkozik ez elsősorban Nagy Endrére, akinek Ady Váradjáról szóló írásai: mind az *Újság* című napilapban 1936 decemberétől közölt emlékezései, mind az Ady-múzeum második kötetében olvasható, „hiteles korképnek szánt dolgozata“ — (címe: „A Pece parti város 1900-ban“) — „némi tényeken alapuló, vagy teljesen koholt anekdóták gyűjteménye és feldolgozása“, és „költészetnek szép, de forrásmunkának csekély mértékben alkalmas“.

Várad nagyvilági eleganciája, párizsias, *demi-monde* ragyogása? „A gazdag polgárasszonyok villódzó briliánsai, a sűrűn, fülledten párolgó parfóm-illat trópusok atmoszférája... a monoklik hideg villogása“? Nem; „mindez nem illik az akkori Váradhoz, amely — írja Hegedűs Nándor — még csak akkor kezdett igazán városiasodni. A gazdag polgárasszonyok akkor még nem páváskodtak Várad utcáin és nem létező ragyogó kávéházaiban“.

De nemcsak Bóka Lászlót vezették félre a megbízhatatlan kortársi emlékezések, hanem Schöpplin Aladárt is. A *Nyugat* 1934-i évfolyamában így írt a századeleji Várad szellemi életéről: „Nemcsak a könyvesboltok kirakatában, de az emberek kezében is ott lehetett látni a német, francia új könyveket, hallomásból is ismert külföldi nevek ismerősként csengtek a kávéházakban. Baudelaire, Paul Verlaine, Lilienron, Dehmel, Ibsen, Hauptmann. A bécsi írókról úgy beszéltek majdnem, mint személyes ismerősökről. De hangzottak más asszociációkat keltő nevek is, köztük Marx és Engels neve, akkor jött divatba a szociológia és már kezdett divatba jönni a szocializmus is“.

A kép tetszetős, de sajnos, hamis. Hallgassuk csak Hegedűs Nándort: „Ez bizony délibáb, amit Schöpplin a mult rózsaszínű kódén át lát, ami azonban ebben a formában nem létezett. Egyetlen számbavehető könyvesbolt akkor Nagyváradon ifj. Berger Sámuelé, de ott legfeljebb a kelendő *Bibliothek der Unterhaltung und des Wissens* piros kötetei voltak láthatók... A német könyveket a régi nevelésű zsidó asszonyok olvasták, de Baudelaire-ről, Lilienronról ezek sem hallottak soha. Marx és Engels neve kávéházakban nem hangzott el, ekkor Marxot vagy éppen Engelst nem olvasták Nagyváradon.“

Ezek az emlékirók valahogyan úgy voltak, mint mi, ha gyermekkorunk színhelyére gondolunk vissza: tágasnak, nagynak, színesnek látjuk emlékeinkben. Ha aztán véletlenül visszavezet a régi tájakra sorsunk, meglepődve látjuk, mennyivel szűkösebb, kisebb és fakóbb minden. Az-

tán meg az emlékirók már Ady költészetén át néztek vissza a hajdani Váradra, annak fényében költötték át a felemás, épülő vidéki várost valamiféle Párizssá, csillogó égszeres, buján parfümillatos asszonysereggé sokszorozva egyetlen — s akkor is csak látogatóba jött — Lédáját. Hegedűs Nándor azonban ott élt, őt nem ejtették meg a legendák s a „megszépítő messzeség” önkéntelen (vagy önkényes) koholmányai; ő megőrizte s most élénk tárja az objektív valóságot.

Ennek a valóságnak a józan világánál egyszerűen hitelesebben áll előtűnk s érthetőbb lesz számunkra maga a „hős”; Ady is. Hogyan is nem gondoltunk rá eddig, hogy ha Váradnak valóban olyan pompás, csillogó, erkölcsében párizsiasan szabad társadalmi élete van, egzotikus illatszer-felhőkben sétálgató nőkkel, s olyan kávéházi étellel, melyben ezek a fölényes műveltségű, Baudelaire-t ismerő, szerelemre kész polgárásszonyok is részt vesznek: talán mégsem egészen érthető, hogy az életszomjas, élet-igényes fiatal Ady szinte beleajúl egy Rienzi karjaiba, aki mégcsak az előkelőbb pesti mulatók hölgyeinek színvonalát sem üti meg (1902 októberében Váradról egy pesti Király utcai mulatóba szerződött) s benne keresi, benne látja a „nagy nőt”; talán mégsem egészen érthető, miért kell ennek a nagy, fölzsabadult Életre minden idegszálával türelmetlenül sóvárgó Adynak 1903 nyáruatójáig, Lédáig várnia, s miért nem talált társat és műzsát magának Várad állítólag oly művelt, oly szabaderkölcű és gátlástalan polgári asszonyai közt?

Ma már, hála Hegedűs Nándornak, és Fehér Dezsőné emlékezéseinek, melyeket Dénes Zsófia gyűjtött egybe *Akkor a hársak épp szerettek* című könyvében, kétségtelenül tudjuk, hogy Léda nem azért röpött egyenesen Párizsból Váradra, hogy a vidéken poshadó lángelmét kiragadj a világba; megismerkedésük körülményei eléggé tisztázódnak. De mielőtt erre a Léda-kérdésre térnénk, iménti gondolatainkat folytatva tegyük föl a kérdést: hogyan is nem tűnt föl nekünk, hogy Lédának — ha egyszer Váradnak oly mondan társadalmi élete volt — Adynál egyszerűen semmiféle konkurrenciája nincs, s a fiatal költő úgy néz erre a Párizsból jött nőre, mint valami csodára, páratlan jelenségre Váradon? Nem Léda láncolja magához Adyt — hiszen ő azután is tovább szövi Adyt valósággal megőrzítő kapcsolatait, hogy megismerkedtek — hanem fordítva: Ady tapad, rántódik szinte hozzá, mert mágnesként vonzza őt Léda egyénisége: Váradhoz képesti nagyvonalúsága, műveltsége, fölzsabadultsága. Hogyan hatott volna így Adyra, ha akörül csupa tropikus atmoszférájú polgárásszony nyüzsgött volna Várad „nemlétező ragyogó kávéházaiban”?

Tovább menve: ha Várad szellemi élete a századfordulón, Ady váradi éveiben olyan modern és tájékozott, aminőnek — szintén kortársi emlékezésekből szövődött hiedelmek alapján — Schöppflin imént idézett szavai rajzolják: nem lett volna-e Ady műveltebb annál, amilyen Várad elhagyásakor, s amilyen egyáltalában volt? Valami sajátos szellemi látással kivételes, lényegüket sejtő megérzője és ragyogó rutinú kifejezője a dolgoknak; de értesülései gyakran fölcsínesnek, másodkézből valók; cikkeiben a zsenialitás nem egyszer keveredik bizonyos vidékiességgel, s az a szubjektív fölény, amellyel témáit kezeli, néha a témára vonatkozó alaposabb ismereteinek hiányát leplezi.

Belia György, Ady *Válogatott leveleinek* sajtó alá rendezője hoz föl erre egy jellegzetes példát Bölöni György Ady-könyvének elbeszélése nyomán, a levelek elé írt szép esszéjében. „Aki olvasta Gauguin-ről szóló tárcáját, nehezen hiszi el, hogy soha életében nem látott Gauguin-festményt; barátai magyarázták el, ki ő, s mit csinál. Ady remek kis esszét

írt a hallottakból, s hogy hitelesebbé tegye, személyes vallomással kezdi: "... Kitűnő intuición és remek rutin eredménye egy-egy ilyen tudósítása; de végső fokon mégsem más, mint a tárgyra vonatkozó haladó köz-helyek egyéni hangnemű újrafogalmazása — s ilyen másodkézből kapott értesülések alapján nem is lehet más. Igaz, a műfaj igényei sem kívánnak többet. Azt is tudjuk: Ady természetében árnyéka sem volt olyasfajta tudós, filológus hajlandóságnak, amilyen Babitsot vagy Tóth Árpádot is jellemzi. S nem léphetett ki önmagából; mint Hatvanyinak írta egy maria-grüni levelében 1913 májusában: „Önmagam megmunkálása... mondhatnám a magam kicserélése, ha lehetséges is volna, de nem igaz“.

Mégsem állhatjuk meg, hogy föl ne tegyünk ezt a — természetesen hiábavaló — kérdést: vajon ha Várad szellemi élete valóban olyan lett volna, aminőnek a legenda festi, magasabb kultúrigényeivel nem szoktathatta volna-e a kezdő Adyt egy kis „önmaga megmunkálására“, nem kaphathatta volna-e valamivel mégiscsak magasabb színvonalú élvezetekre, mint aminőkkel váradi ujságíró éveiben szórakozott? Mindössze olyasmikre, hogy ne „resteskedjen el“ — mint Bölöni mondja — egy Gauguin-kiállítás, amelynek művészi és modern jelentőségére pedig éppen eléggé fölhívják a figyelmét; hogy ne érje be a bármilyen jó közvetítéssel, hanem igénye legyen az eredetire is. Vagy arra, hogy váradi éjszakáit ne „a polgári rend felforgatását célzó tréfák kieszelésére“ fordítsa — mint Fehér Dezsőné emlékezésében olvassuk, Dénes Zsófia könyvének elején — két lump pajtása, Szűts Dezső és Halász Lajos társaságában; hanem valamelyik művelt, Verlaine verseit olvasó, briliánsos-illatos szépaszszony szalonját vagy budoárját látogassa meg szerkesztőségi munkája végeztével s ott keresse az Élet lázait, ne a Pece utca kaszánya-negyedének vöröslámpás házaiban... — Igen: ha Várad élete megfelelt volna a legendának! De Hegedűs Sándor és Dénes Zsófia könyvéből tudjuk, hogy egészen más volt, vidékibb, parlagibb; s nem hogy párizsias nem volt, de még csak pesties sem akkor, amikor Ady ott élt.

Csak ennek a félig-meddig még parlagi Váradnak az ismeretében érthetjük meg igazán, mit jelenthetett, és hogyan jelenthetett olyan sokat Ady számára a váradi viszonylatok közt föltűnően nagystílű, Párizst járt Léda megjelenése.

*

De mielőtt a Léda-ügyre térnénk, említsük meg *Lengyel Géza* könyvét: *Ady a műhelyben* a címe. Lengyel Géza ujságíró kollégája volt Adynak Váradon, majd a Budapesti Naplónál s a zsurnaliszta Adyt mutatja meg, a Debrecenből Váradra átszerződött kezdő ujságírótól az ujságírásnak 1908-ban búcsút mondó, már országos hírű s országosan vitatott költőig. Alapos, érdekes, hiteles könyvének nemcsak az az érdeme, hogy igazán közvetlen tanú vallomása, hanem az is, ahogyan ezeket a vallo-másokat, emlékezéseket elmondja: higgadtan és tárgyilagosan, anélkül, hogy akár a maga szerepét túlozná, akár Ady alakját mitizálná. Volt egy idő, amikor Ady minden sorában, minden nyúl farknyi, hevenyében, lapzárta előtt odavetett prózai írásában valóságos váteszi kinyilatkoztatást, sorsproblémáinkat forgató proféciát, kivételes szellemi revelációt lát-tak, bírálhatatlan és megföllebbezhetetlen kijelentést. Nos, Lengyel Géza, az egykori kartárs, aki egy szerkesztőségben ült annakidején Adyval, egy ujságnál dolgozott vele, s egyformán tanúja volt életének is, ujságírói munkájának is, józanul és meggyőzően „a helyükre teszi a dolgokat“ — az ő ujságíró Adyja nem redakció asztalához pályvázott, kötőfékjét kelletlenül s dühvel rángató táltos, hanem pontos, lelkiismeretes, nagyon

tehetséges, dolgát szívesen végző ujságíró, aki egyformán ír jelentős cikket és lapöltelékelt, aszerint, ahogy azt a lap mindennapi szükségletei követelik. Nem „húzza le” a zsenit, csak emberi közelségbe állítja; lelépteti a „jösszá” merevített Adyt a szobortalapzatról, belehelyezi reális környezetébe, az akkori mindennapok valóságos viszonyai, harcai, problémái, torzsalakódásai és elvi csatái közé. Nemcsak környezetrajza, nemcsak adatai érdekesek és értékesek, hanem jellemzése is okos kritikai megjegyzései is — így például az Ady politikai világnézetére, meg ujságírói módszerára, eljárására, stílusára vonatkozóak.

S említsük meg itt Hegedűs Nándor másik Ady-könyvét, az *Ady Endre nagyváradi napjait* is. Egy akadémiai sorozat, az *Új Magyar Műzeum* első köteteként jelent meg. A sorozat célja: „A modern magyar irodalom, elsősorban a XX. század és a századforduló évtizedeinek irodalomtörténeti szempontból értékes dokumentumait kívánjuk összegyűjteni és közreadni.” Ezt Ady nagyváradi időszakára Hegedűs Nándor kiválóan végezte el: „csaknem napról napra” követi Ady életét időrendi sorrendbe szedett dokumentumaiban és a dokumentumokhoz fűzött magyarázataiban. A nem könnyen hozzáférhető váradi lapok Adyval kapcsolatos egykorú anyagának összegyűjtésével és közlésével olyan pótolhatatlan munkát adott minden Ady-kutató kezébe, amelyért szinte nem is lehetnek elég hálások. Ami pedig a nem-irodalomtörténész olvasót illeti: hiteles ízelítőt kap a szemelvények alapján az egykorú Várad szellemi és társadalmi levegőjéből, ebből a sajátos magyar vidéki radikalizmusból, tréfáival, polémiaival, személyeskedéseivel és elvi harcaival, egyetemes igényeivel és jelentéktelen helyi tyúkpöreivel — hiteles, dokumentumaiban beszélő képet a fiatal Ady reális szellemi környezetéről, de tükröképet tehetségének fokozatos önmagára eszméléséről is.

A kitűnő könyv külön érdekessége a függelék: Fehér Dezsőné akadémiai kéziratárban elhelyezett emlékezéseinek korrekciója, melyet az emlékezések átdolgozott könyv-kiadásának dültbetűs részeiben Dénes Zsófia nagyrésztben magáévá is tett és bele is dolgozott az *Akkor a hársak épp szerettek-be*.

S ez a függelék vissza is vezet a Léda-ügyhöz.

•

„Ady és Léda életéről végre le kell hántani a koholt meséket” — mondja Hegedűs Nándor. Ezek a mesék és torzítások részint kedvezőek Lédára, részint nem; Révész Béla Léda-mítosza épp úgy nem hiteles, mint a „Lédával szemben gyűlölködő és elfogult” Ady Lajosné *Az ismeretlen Adyja*. Mi hát az igazság?

Léda már huszonhat éves elmúlt, amikor férjhez ment Diósi Ödönhöz. Abban a korban ez meglepő: sokkal korábban adták férjhez a lányokat. Meglepő a két család közötti társadalmi különbség is: Brüllék, lecsúszóban is, messze fölötté álltak egy Diósi-féle szerény kisiparos családnak. Meglepő végül, hogy az esküvőt szigorúan zárt körben tartották. Brüllék számára ez a házasság *mésalliance*. De Diósiék sem látják szívesen. Léda multja miatt; erre az Ordódy Pál katonatiszttel volt lánykori kapcsolata Dénes Zsófia derített hiteles világot. Diósi sem tartozott a polgárilag „megbízható egzisztenciák” közé — jellegzetes típusa volt a *fezőrnek*, s egy börtönnel végződhető szófiai botránya miatt húzódott meg feleségével Párizsban. Onnét Léda 1903 július második felében érkezett meg látogatába Váradra. Egyáltalán nem Ady kedvéért, akit csak augusztus 20-án körül mutat be neki Fehér Dezsőné. „Léda tehát legalább egy hónapja van már Váradon és nem vesz tudomást a költőről” — írja Hegedűs

Nándor; sőt: nagyon is jól szórakozik az egyébként Fehér Dezsónél elkötelezett Halász Lajossal.

Megismerkedésük körülményeit Fehér Dezsóné emlékezéseiből ismerjük; előadása nem támasztja azt a gyanút, mintha Ady váradi főszerkesztőjének felesége kiszínezné vagy megmásítaná a valóságot. Ady, mint számos kortársi közlésből tudjuk, meglehetősen idegenkedett az úgynevezett „úri nőktől”; Lédával ehhez képest gyorsan megbarátkozott; mintegy kikapcsolódva a társaságból „olyan elmélyedéssel beszélgettek maguk között, mint akiknek valóban van egymásnak mondanivalójuk” — olvassuk Fehér Dezsónénél. S így folytatja: „Már reggeli világosságban kísértük haza mindannyian Adélt Fő utcai házuk kapujáig. Ady és Adél elől haladtak. Bizonyos távolságra előre is mentek. De tisztán kivethettük, Ady átkarolta a fiatalasszonyt, szorosan egy ütemben és összeforrottságban jártak, mámoros, boldog fiatalok — mint akik együtt sietnek most már a közös cél felé”.

Leszámítva az utolsó másfél mondat irodalmias lantpengetését, az elbeszélés nem látszik koholtnak. Arra kell gondolnunk — (erről nem tesznek ugyan említést a szóbanforgó könyvek) — Lédá-Adélnak talán volt valami nagyvilági-félvilági nimbusza Váradon: szabadelvű párizsi asszony, akinek „multja van” (s esetleg azok előtt, akik hallottak Diósi szófiai ügyleteiről, egy kissé kalandornő-mítosza is); talán ez tette könnyűvé Ady számára a vele való érintkezést, gyors összehangolódást.

Lédá azután szeptember 6-a után elutazik Váradról, „Ady Pestre kíséri — idézzük Hegedűs Nándor könyvéből — és ott, Bölöni szavaival élve — bántó, képzelhetetlenül tragikus történt, seb és csalódás”.

Hogy mi volt ez az Adyt földülő „képzelhetetlenül tragikus eset”, azt ugyancsak Hegedűs Nándor így mondja el, „immár mint tény”, említett függelékeiben: „Amikor Lédá már tudta, hogy Ady imádja őt, és megengedte neki, hogy 1903 szeptember 7-én vagy 8-án Budapestre kísérsje, mégis fenntartotta a viszonyt Halász Lajossal, sőt Ady ott találta Pesten is Lédánál Halászt.”

A Révész Béla-féle Lédá-legendával, a Párizsból már Ady verseinek igézetében Váradra jövő, s egyenest a költőért jövő Lédá mítoszával szemben ez a rideg valóság. A kicsinyes körülmények közt élő, Várad atmoszférájában egyre légszomjasabb Ady kötődött a számára rendkívüli, váradi viszonylatban föltűnően nagyvilági nőhöz, s nem ez a nő fedezte fel őt; sőt, a legcáfolhatatlanabb dokumentumoknak, Ady sajátkezű, Lédá nővéréhez, Brüll Bertához írt „sokatmondó” leveleinek bizonyossága szerint — Hegedűs Nándor szavaival — „Lédá nem fogadta a költőt azzal a melegséggel, amint Ady azt remélte, sőt csaknem elutasítón bánt vele”.

Így fest a híres Ady—Lédá szerelem kezdete a romantika-mentes valóság tárgyilagos fényében. A többi legenda, képzelgés, és Révész Béla költői képzetének regényes tobzódása. Bíró Lajos Adynak legbizalmasabb barátja volt ezekben a váradi években; ő mondta 1930-ban: „Annyi hazugság jelent meg Adyról és Adyval kapcsolatban jóhiszeműen és rosszhiszeműen, hogy valami belső ellenállás vibrál bennem az ellen, hogy Adyval való találkozásaimról és barátságomról beszéljek... Talán majd egyszer megírom barátságunkat és életünket Ady Endrével”.

Sajnos, nem írta meg; „így másokra hárul a feladat — írja Hegedűs Nándor — hogy lehántsák Adyról és életéről a ráhíntett meséket, koholmányokat”. Ő is (elsősorban ő), Dénes Zsófia is, Lengyel Géza is derekasan kivették részüket ennek a föladatnak a végrehajtásában.

De a legjobb legenda-oszlato, legalábbis ami Ady és Léda „regényét” illeti, a levelezésük. Ha az ember figyelemmel végigolvassa Belia György kiadásában ezt a levélváltást, meg azokat a dokumentumokat, amelyekben Ady szerelméről szót ejt, a köztudatban élőtől meglehetősen eltérő kép bontakozik ki benne. Nehéz volna kikerülnie azt a következtetést, hogy az egész közéletű romantikus Léda-legenda hamis; születési hibája végigkíséri egész életén: már a konstrukció, amire épül, alapjában téves. Kétségtelenül bebizonyosodott, hogy Léda 1903 későnyarán nem Ady kedvéért érkezett Párizsból Váradra; bebizonyosodott az is, hogy egy ideig Adyt egyáltalán nem különböztette meg a körülötte sürgölődő többi férfitől, Halász Lajostól meg a levelekben sűrűn szereplő Radótól. Nem ő „ragadta ki” Adyt Párizsba; minden jel szerint közelebb áll a valósághoz, hogy ezt az egész kapcsolatot inkább Ady kényszerítette ki Lédához kötődésének az ő élményében valósággal fátumszerű erejével. S már itt, a kezdet kezdetén észre kell vennünk, hogy valójában két Léda van: az egyik a valóságos, a másik az, akinek ezt a valóságos Lédát Ady látja, érzi, éli. Ez az utóbbi „a könnyek asszonya”, egy mítosz, egy a valóságnál forróbb, magasabb hőfokú élet démona; az utóbbi: egy izetlen, „meglehetősen beteges és kínos szerelmi história” hősnője (mint egy Somló Bódoghhoz címzett levelében írja Ady). Kifejezése: „izetlenkedik” — pontos és találó; viszonyuk kezdetére a dokumentumok ismeretében aligha lehetünk hívebb jelzők. Léda nem bánt különbül Adyval, mint egy érdekes, de kissé talán terhes lovaggal; Ady az első pillanattól kezdve „túlterhelte” Lédát: sokkal többet ruházott rá képzeletből, szerepből, fátumból, mint amennyihez ez szokva volt. Ady egy flörtöt, egy szerelmi kapcsolatot, olyasmit, ami Léda életében eleinte bizonyára nem látszott többnek új Halász-ügynél, átémelt a sorstragédia légkörébe; érthető, ha Léda az első lépések után visszariadt ettől a komor, végzetes feszültségű atmoszférától s mintha kissé lazítani igyekeznék a köztük kialakult viszonyon — amiért aztán Ady Léda nővérének, Bertának panaszkodik. De hogy „világos” pillanataiban, fátumérzésének valóságos mámorából (ami jellegzetes életérzése) föl-fölocsudva maga is látta kapcsolatuk „izetlen-ségét” — az aránytalanságot, mely a valóság s az ő mítoszi-végzetes szerelem-érzése között van, arról a tettenért freudi elszólás világosságával tanúskodnak Somlóhoz írt, imént idézett szavai.

S ez a „kettősség” vonul aztán végig az egész Léda-regényen. Egyfelől Léda „arany szobra”, Élet-istenasszonysága, a versekben élt szerelem asszonya — másfelől egy nehéz természetű, nehéz természetét egyre kevésbé leplező, ideges, mindjobban megkeseredő, társát mindtöbbet marcangoló — mondjuk ki: a korrallal egyre hisztériásabb — nő. S mondjuk ki ezt is: egy öregedő nő. Erről bizonyos tapintattal általában hallgatni szoktak. Ám — Hegedűs Nándor okos szavai — „a diszkrécio nemes tulajdonság, de az irodalomtudomány nem élhet vele.”

Révész Béla Léda iránti szokásos jóindulatával az asszony korából elcsent egy kerek esztendő. Léda nem 1873-ban, hanem 1872 szeptember 1-én született; öt évvel volt idősebb Adynál; amikor megismerkedtek, Léda 31, Ady 26 éves. Öt év korkülönbség pedig férfi és nő között, ráadásul ilyen kapcsolatban, ahol minden csupa „héja-nász” és megbékítő, föloldó szeretetnek nyoma sincs, bizony nagy idő. Egy harminc-harmincegy esztendő férfi, még Ady önpazarló élete mellett is: fiatal ember. Egy harmincöt-harminchat esztendő nő, pláne abban a korban, már elvirágzó szépségnek számít. Léda fokozódó hisztériája, ahogyan a levelekből kibontakozik, a hanyatló, elvirágzó nő idegessége. Minél jobban közeledik Léda a negyvenhez, hangjában annál több a légszomjas kap-

kodás, panasz, erőszakos megtartani akarás és ugyanakkor eltaszító ingerültség; s állítsuk ezzel párhuzamba Ady egyre növekvő hírét, de egyre erős nagyságát is, „megnövő életét“... — egyfelől ez a „megnőtt élet“, másfelől a mítosszá vált-költött szerelemből is kipártoló, kizsugorodó, egykorosodó hisztériás asszony arányaira törpülő Léda. Hova máshová vezethetett ez Adyánál, mint „fátumosan“ az *Elbocsátó szép üzenethez*?

Olvassuk el Léda féltékenykedő leveleit: az ízetlennek indult kapcsolat egyre ízetlenebb lett. Képzeljük hozzá ehhez az éles, néha már-már rikoltó hanghoz, mely ki-kicsap a levelekből, azt a korban, szépségben hanyatló nőt, aki beszél — a diadalmasan öntudatos, telt asszonyszépségű közismert Léda-fényképek mellé a magát szinte riasztóan agyonkendőző Léda portréját, ahogy pár vonással Vészi Margit rajzolja elénk, már 1904-ben! „Mi Olaszországból és Svájc-ból jöttünk — írja (Lengyel Géza könyvéből idézzük) —, elég sok külföldi nőt láttunk és hozzászoktunk ahhoz a Párizsban általános — nálunk még nem általános — módhoz, ahogyan az asszonyok kifestették magukat. De ez a nő, Léda, egészen más volt. Feltűnően és ijesztően nézett ki. Fekete haja alatt arca fehérre volt festve; világos nagy szemei alatt mély kék aláfestés. Szája sötétlila volt és a rúzs messze túl volt húzva a szájnál. Ránk ijesztően hatott“. Következtessük ebből azt, hogy amilyen nagyvilágian hatott Léda a vidéki Váradon, olyan vidékies volt a valóban nagyvilági Párizsban? Akárhogy is, a kép, melyet Vészi Margit rajzol (s az ő női szeme aligha torzít jobban Léda terhére, mint amennyire a fényképek idealizálnak a javára), ez a túlfestett, túlhúzott szájú női arc — mint az ilyen lárvásan festett női arcok általában — alapjában tragikus; és igazságtalanok lennénk Léda iránt, ha csak Ady felől néznénk a dolgokat s nem látnánk meg Léda tragédiáját is. Abban a levélben, amelyben még egy utolsó találkoztól kér Adytól (erre már nem ment el Ady), egy egész elrontott női élet könyörgő, rekedt sikolya benne van... S a sok „ízetlen“ és kicsinyes féltékenykedés, köztözködés és marakodás után annak a Lédának a részéről, aki mindig egy kicsit fölülről, lekezelően beszélt Adyval, ez a megálázkodás (talán egyetlen, s immár hiábavaló alázatos kiáltás) valóban megrendítő. De Adynak igaza volt, hogy nem hallotta meg. Az ő igazi, belső, költői mítosz-élete ekkor már túlnőtt Lédán. Túl a számunkra sokszor már kissé szecessziós ízű, kissé „neonfényes“ Léda-szerelmen s annak egész szerelemmítoszára, Ady akkor már költői világában egy lépéssel följebb járt, a csodák föntjének küszöbén. *)

SZINHÁZI ŐRJÁRAT: Az önmagát kereső Peer Gynt. — Két kicsiny nemzetnek az élet értelmét kutató fia, Madách és Ibsen ugyanabban az évtizedben, a múlt század hatvanas éveiben írta meg azóta is viták pergőtüzében álló mesterművét: Az ember tragédiáját és a Peer Gyntöt. A néhány évvel előbb született Madách-féle tragédia a tökéletesebb mű, de mióta hosszas könyvdrama-szenderület után színre kerülhettek, minden előzetes jóslat ellenére a legnagyobb tömegvonzó előadások közé számítódik a két mű minden megjelenítése. A súlyos és exakt választ sohasem nyújtó filozófiai kérdésvetések tették kétségesse eleinte, hogy ez a két mű színpadon életképesse válhatik-e. Tagadhatatlan, hogy mindkét drámai költemény látványosságával is hat, mert leköti az örökgyermek publikum figyelmét a kételyrágta filozófia ernyődei színeteiben is. De ezek a művek nem lehetnének színpadon olyan állócsillagzatszerű sikerdarabok, ha az embereket csak a látványosság érdekelné bennük. Látványosságban különben is sokkal többet nyújt ma

már a mozi és a televízió. A Peer Gynt is filozófiai problémái miatt élt tehát színpadjainkon, bármily kihámozhatatlan is ez a filozófia.

A romantikus Ibsen polgári végzetárámái megalkotása előtt két parancsot állít főhőse elé. Az egyik: légy hű önmagadhoz. Az individualista XIX. század embere Peer s azt hiszi, az ember hű lehet önmagához anélkül, hogy Teremtőjéhez is hű lenne egyúttal. Kihűlt hitű, vadon nőtt fűkő az a Peer, Észak Hány Jánosa s a technika korszakának hajnalán a saját kárán tapasztalja ki a féket nem ismerő emberi nagyratörés összes útvesztőit. Mert a manóitörvényt, a lelket kikapcsoló: „Légy elég önmagadnak” betekozottságát sem tudja fenntartás nélkül a magáévá tenni. Az ember sohasem lehet elegendő önmagának, sárból-sugárból összeszűrve egyik lénye mindig sajogni fog, ha Isten egyensúlytartó törvényeit kifelejtí a számításból.

Ibsen ironiája szülte Peer alakját, aki élete végén minden terve, minden szándéka, nagyot és jót akarása csődjét kell lássa. „Maga lenni, az — megölni magát. De e magyarázat neked hiába. Mondjuk hát így: a Mester célját mutatni híven, mint egy cégtábla” — szól a Gömböntő szava Peerhez a régi, Patthy-féle fordításban. S itt Ibsen már a kereszténység parancsainál tapogatózik és megoldása is ilyesmi, mikor Peer kérdezi Solvejget: „Hol voltam egész, igaz lényemben, homlokomon az Úr bélégyével?” — s Solvejg csak annyit felel: „Hitem-, reményem- s szeretetemben.”

Csak ennyi a kihámozható értelem a drámai költeményből s csak egy pozitív, nem ironikus alakja van: Solvejg, aki nem kérdez, nem filozofál és kétségeskedik, hanem szeret és vár. Más minden kód és fantazmagória ebben a kuszáltan is hatalmas műben, és szimbolikus alakjai, a Gömböntő, a Nagy Görbe, a Sovány ördög, a beszélő szfinkszek és piramisok mind csak hiábavalóságokról szólnak s talán csak Peer fantáziájában élnek, nem pedig a valóságban. Solvejg alakja nélkül és az anya szintén szeretetkapcsolta túlvilági útja híján a nagy mű kusza részeire bomlana, mint kötőanyag nélkül a kőgörgeteg. S a Peer Gynt állandó színpadi sikere — a vele egykötésű Branddal szemben — éppen ennek a passzív lányszereplőnek, a jóformán alig szereplő Solvejgnek alakjában rejlik. A szeretet és az odaadás motívuma nélkül Ibsen nem alkotott volna nagyot, pedig kerülni akart minden larmoyant jelenetet és Solvejget éppen csak körvonalaiban és egy dalába stilizáltan mutatja meg. Sem a korszellem, sem az északi protestáns szemérem nem engedélyezett többet neki. De Solvejg alakjában mégis ott jár Goethe Gretchenje és Madách Évája mellett s utal a kígyó fejét szétpró asszony szerepére. Így lesz Solvejg is a tisztaság után sóvárgó emberi nosztalgia megtestesülése.

A Nemzeti Színház realista gyakorlatává vált az utóbbi években az irodalmi remekművek szövegben is minél teljesebb tolmácsolása és ezt Ibsen problematikus művének fölültatásakor csak a legnagyobb örömmel üdvözölhetjük. Ha öt óráig tart is az előadás, nem sikkaszt el semmit Ibsen gondolataiból és a két rejtett ér, az Aase és a Solvejg motívum így is diadalmasan ragyog föl a mű gyakran ködös égboltozatán.

Gellért Endre rendezése és Varga Mátyás rendkívül rugalmas, részben vetítettkepés díszletezése mindent érvényre juttat a mű gondolati tartalmából, úgy szólván a néhány pillanatnyi közbevető jelenetekig is. Az előadással maga Ibsen is meg lehet elégedve, ha azt valahonnan érezke. Minden részében gondos, kiegyensúlyozott s megmondhatni már bemutatásakor aszúvá érett ez az előadás. Igaz, hogy éppen két főalakja

nem először találkozik szerepével, s így azokon évtizedek elmélyülő kísértulása érzékelhető.

Ladányi Ferenc alakjában, orgánumban és humorérzékében is rátermett megszembélyesítője Peer Gynt önirónia nélkül el sem képzelhető alakjának. Korban is éppen azon a határon áll, hogy a kamasz Peer éppoly elhíhetőtve tud lenni tolmácsolásában, mint ahogyan a koros férj és aggastyán alakjához is megtalálja már a kellő jelzéseket. Alakja játékos és könnyed, öniróniája borotvaélen járva is mindig tovább tudja fejleszteni az egyszer megfogott alakot. A hatalmas erőpróbát tehát sikerrel állotta meg és a közel öt órás előadás egyetlen pillanatában sem hagy ki a maga körül és a közönségben megteremtett elektromos áramlat. Gobbi Hilda már egészen ifjú korában is kísérteties színeket talált a bogaras vénasszonyok maszkbeli és játékbeli megjelenítésére. Annál nagyobb öröm volt látni, hogy a maszk mögül most Aase anyó alakjában egyre jobban előtűnik az ember, az anya légysága, a szemekben tükröző lélek. Haldoklása úgy másfél évtizeddel ezelőtt bravúros színpadi munka volt: ma pedig tökéletes emberi átélés. És éppen ezért volt ez a kevesebb sokkalta nagyobb hatású, mert meg tudta mutatni, hogy a Peer lelkében élő Solvejg-kép ösképmását mégis csak ezekben az anyai szemekben látta először a tékozló fiú.

Érdekes színpadi lelemény volt Töröcsik Mari főiskolai hallgató Solvejge is. A Solvejg-dal és a Solvejg-fogalom annyira besugározza az egész drámai költemény mindnyájunkban élő emlékképét, hogy általában nagyobbban hisszük ezt a szerepet. Pedig Solvejg alakja csak néhány vilánerőnyi bárányfelhőske a hatalmas költemény többnyire viharos égboltozatán. Talán a rendezés is úgy akarta, hogy ez az idegenből Peer szülőföldjére származott kislány bátortalan iskolás lánykaként tűnjék először a szemünkbe, aki nemrég konfirmált és zsoltáros könyve is elmaradhatatlan tőle. A főiskolás Töröcsik Mari tehát joggal hangsúlyozta az iskoláságot Solvejg alakjában; a szerep megkívánja gyámoltalanságot csak a közönség tévesztette össze valami színpadi esendőséggel. Töröcsik Mari érdeme, hogy arasznyi szerepét is fejleszteni tudta. Egy másik, akaratában hajlíthatatlan, öntudatos és elszánt Solvejget látunk nem sokára, azt, aki egész környezete ellenére felköltözik a vadonba Peer kunyhójába, mert olyan erős, hogy a lelke szavát tudja követni. És azután az öreg, megvakult Solvejg alakját is milyen helyes ösztönnel sugározta a nézőtér felé. Szerep-kezdésén tehát vitatkozhatik, aki akar, itt néhány vonással még fejlesztheti alakítását. Szerep-értelmezése azonban mindenképen helytálló és ösztönösségével betölti még az Ibsen által nyitvahagyott hézagosságokat is. Ez pedig ilyen fiatal korban meglehetősen nagy ritkaság.

Külön és részletes méltatást érdemelne Aprily Lajos mesteri és a színpadi kíváncsalomhoz is majdnem mindig simuló fordítása, amely a ködös bölcselmi monológokat is közérthetővé tette. A Nemzeti Színház teljesítménye méltóan reprezentálja a modern magyar színjátszás színvonalát. (Possonyi László)

„CIVITAS DEI.“ Az ipari és kereskedelmi világ érdeklődésének középpontjában ma az 1958. április 17-én megnyíló brüsszeli világkiállítás áll. A megnyitást több mint öt évi előkészítő munka előzi meg. A kiállítás központi gondolata: az ember boldogsága. Tizenkilenc esztendő múlt el az utolsó világkiállítás óta. Ezen idő alatt lett az ember urrá az atom fölött. Oly nagy változást hoz ez a nagy felfedezés az emberiség életébe, hogy nagyon is indokoltnak látszik, hogy mindazt bemutassuk, ami

eddig történt az emberért és az emberiségért, és hogy megálljunk elmélkedni afelett, vajon a most bekövetkezendő új világ mit hoz majd az ember számára: áldást-e, vagy átkot.

Nem véletlen, hogy a kiállítók között szerepel a világ legkisebb álama, de a legnagyobb igényű felirattal: a Vatikánváros, ezzel a jellegével: „Civitas Dei.“

A kiállításon gépek, használati tárgyak, tudományos felfedezések iparművészeti és mezőgazdasági eszközök, szórakozási és művelődési lehetőségek szerepelnek. Lesz két művészeti kiállítás is (az egyetemes kiállításon), az egyik a legutóbbi ötven év művészetét, a második az elmúlt korok kiállítható remekeit mutatja be (ezenkívül az egyes nemzetek saját kiállításaikban ugyancsak kiállítják művészeti tárgyaikat). Egyszóval a kiállítás mindent bemutat, amivel az ember boldogságát szolgálni tudja, vagy véli, vagy akarja.

A Vatikánváros is kiállító: könyvek, képzőművészeti tárgyak, iparművészeti termékek, minden, ami alkalmas arra, hogy az embert egy magasabb, transcendentális világba emelje, képviselve lesz itt. De tekintést nyer az ember majd az Egyházban most folyó munkákba: az iskolaügybe, a missziók életébe, az Egyház mindenirányú kultúrtevékenységébe és karitatív munkájába. De mindezeknél fontosabb mondani valója van a kiállításon való részvételnek: annak a ténynek a dokumentálása, hogy az ember boldogságának titka: együtt lenni az Úr Jézussal, ki mivel „mindvégig szerette övét“, mindvégig velük akart maradni. A Vatikánváros kiállításának középpontja ugyanis egy templom lesz, és pedig nemcsak mint „kiállítási tárgy“, hanem egy „valóságban“ működő, az ember boldogságát gyakorlatilag szolgáló tényező...

Mint kiállítási tárgy, ez a templom abszolút modern lesz mind szerkezetét, mind művészi kivitelét tekintve. Tetőszerkezetét például kábelek tartják, épületanyaga svéd módszerrel preparált tartósított fa. Falai ragyogó színes üvegből valók. Szentélye oly magasra emelt, hogy a templom minden részéből követhető a szent cselekmény. Szék és pad kevés van benne, hogy minél nagyobb legyen a befogadóképessége: így 2500 ember fér el benne. A templom minden díszítése és egész vonalvezetése a főoltár felé vezeti a szemet és figyelmet. Kép csak egy van benne: közvetlenül a bejáratnál egy Szűz Mária kép, mintegy annak szimbolizálása: Mária által Jézushoz. A templom ugyanis a Feltámadt Krisztus temploma lesz. Hét kápolna veszi körül, a hét szentség tiszteletére és kiszolgáltatására. Lesz keresztelő kápolna, lesz gyóntató kápolna, és lesz az Oltáriszentségnek olyan kápolnája, ahol a kitett Oltáriszentség előtt éjjel-nappali szentségimádás folyik majd.

Ha ebben a formában talán újszerű is az Egyház szereplése egy világkiállításon, tudnunk kell, hogy a kiállítások rendezése visszavezethető magára az Egyházra, illetőleg az Egyház kultúrtevékenységére, hiszen a klasszikus ókor nem ismerte a kiállításokat.

Az ifjúság nevelésével foglalkozó szerzetesrendek az iskolai év végén kiállítást rendeztek azokból a munkákból, amelyeket növendékeik a tanév alatt elsajátítottak és elkészítettek. Voltak itt írásbeli munkák, faragványok, kegytárgyak, raizok, képek különböző tervezések stb.

Ezt a szokást követték az ugyancsak vallásos alapon szervezett céhek. Kiállították azokat a munkákat, amelyek alapián mesterré való fogadásukat kéri a felszabadult legénvek. Ugyancsak az Egyház hatására lett szokássá, hogy amikor már szállítható táblaképeket festettek, mielőtt végleges helyükre kerültek volna a képek, kitették őket közszemlére. Az egyikről — a nagy Cimabuenak (meghalt 1302-ben) a Ruccelai család ré-

szére festett Maestájáról feljegyezték, hogy mielőtt végleges helyére, a Santa Maria Novellába vitték volna, meglátogatta Anjou Károly, a francia király öccse és Konradin legyőzője a nagy mestert műhelyében. Amikor pedig a képet szállították, zúgtak a harangok, a nép körmenetté állt össze és a Magnificátót énekelve kísérték új helyére.

Egyébként a templomok búcsúja és egyéb „sátoros“ ünnepek alkalmával vonultak fel a képzőművészek, iparművészek, kézműiparosok, és kereskedők mindennemű termékeikkel, ujdonságaikkal. Az országos nagy vásárok a legközelebbi multig a nevezetesebb szentek napjaihoz kapcsolódtak és a Középkorban teljesen kielégítették a közönség vásárlási kedvét és érdeklődését. A Szent Mihály napi, Szent György napi vásárokon minden kapható volt, ami „szem-szájnak ingere“: szépitőszerek és csemegek, finom borok és mezőgazdasági termékek, állatok és ékszerek, török-méz, meleg prémek, finom szövetek és külföldi szőnyegek. A könyvnyomtatás feltalálásával, a fametszetek és rézmetszetek elterjedésével a vásárokon az ilyesmit áruló sátrakat erősen látogatták.

A továbbiakban nem volt az Egyháznak szerepe ezen a profán téren, talán mivel már betöltötte e téren szerepét, mint a népek nevelője. Vásárok, kiállítások rendezése is immár a nagykorúvá lett társadalom feladata. (F.)

LOURDES AZ IRODALOMBAN. Lourdes, ez a kicsiny piréneusi városka, amely 1858 február 11-e óta a világ leghatalmasabb városai közé emelkedett látogatottsága és a közös eszme összeforrasztó hatása folytán, méltán áll számos irodalmi mű középpontjában is. Bernadette alakja és a hely csodás ereje nemcsak a zarándokokat, a gyógyulni vágyó betegek százazreit vonzza mégneses erővel, hanem az írókat is, akik az értelem, a szív, a hit és a hitetlenség vonaláról vizsgálják és magyarázzák a lourdesi környezetben rájuk záporozó benyomásokat.

Zola már néhány évtizeddel a tömeges zarándoklatok megindulása után regényben rögzíti Lourdes-ról alkotott véleményét és személyes tapasztalatait. A természettudományos gondolkodás hirdetője érthetően a tagadást képviseli a hívő sokasággal szemben és észérvek alapján próbálja megcáfolni Lourdes természetfölötti titkait. Ez az írói kísérlet a századvég hit- és vallásellenes korszakában komoly visszhangra talál, ma már azonban nyilvánvaló, hogy súlyos tárgyi tévedésen alapul és elvi megállapításainak nagy része sem időtálló.

Ennek ellenére a regényben számos olyan fejezetre bukkanunk, amely nem a tagadás szellemét árasztja. Bernadette tisztá, egyenes lény, nemes ártatlansága Zolát is megigézi. Az író megrázó nyitányban örökíti meg a fehér vonat útját Párisból az ígéret földjét jelentő lourdes-i állomásig, a testi nyomorúság hordozóinak lázas, átszellemült egybeolvadását azon a hajnalon, amikor a remény zöldelő ága a gyógyíthatatlan betegek számára is kivirít.

A kezdeti elismerő hang csak a regény közepe táján hangszerelődik át Zola sajátos tónusává. Itt már nyoma sincs a lelkes zarándokok és betegek iránti megértésnek, barbár fetisizmus és babona élesztőinek nevezi őket. Nem veszi észre, nem képes meglátni, milyen lelki táperőt és a meglévőnél sugárzóbb hitet ad Lourdes a hívő ember számára. Zola az anyagon felülálló vonatkozásokat nem is láthatja meg, viszont annál élesebben reagál az emberi önzésből és anyagiasságból eredő visszasságokra, amelyek sokak számára elhomályosítják Lourdes valódi értelmét. Ebben némi igazság rejlik, hiszen nemcsak Zola, hanem egyes katolikussá lett írók is, mint Huysmans vagy Mauriac rémülten veszik észre a hit,

az őszinte, mély érzés és a Lourdes-ot fojtogató kalmárszellem nagy kontrasztját. Zola hipójául nem a Lourdes-ban tapasztalt emberi hibák bírálata róható fel, hanem az, hogy elferdíti a tényeket. „Vajon szükséges-e újra fölemlegetni itt Marie Lemarchand tuberkulotikus bőrfarkasát, Marie Lebranchu tudótuberkulózisát — írja Pierre Merle francia orvostanár. — Mind a kettő meggyógyult Lourdes-ban; Zola Lourdes-ról írt regényében nyilván más célból, nem pedig az igazság szolgálatában azt írta róluk, hogy mind a ketten visszaestek. A francia orvos éppen Zola legerősebb fegyverével, a tudományos ellenőrzéssel bizonyítja Lourdes-ban az ismeretlen erők, az isteni kegyelem jelenlétét. De nem vált valóra a regény utolsó lapjain Zola végső prófécija sem. Ő már közelinek érezte az időt, amikor megszűnik a lourdes-i kegyhely illúziója és a tudomány, az ész üdvösséget nyújtó ereje győzedelmeskedik az elavult, középkori hit felett. Azóta több, mint hatvan esztendő telt el és Bernadette fényes példáját egy pillanatra sem homályosította el a tudomány fejlettsége. Törtélen fényben tűndököl ma is mind az egyszerű hívők, mind a tudósok szemében, akik közül sokan így vallanak: „Az emberi értelem kudarca után a biológia most igazán tisztelettel és riadtan áll meg annak a küszöbén, amelyet nem nevezhet másképpen, csak így: a megismerhetetlen.“

Amíg Lourdes Zola számára csak újabb lehetőségeket jelent az Egyház elleni támadásra, Franz Werfel világnézetének kialakításában központi szerepet játszik. Werfel, mint a modern európai humanisták nagy része megkülönböztetett figyelmet szentel az ember vizsgálatának, de közönyösen halad el az emberi elmét meghaladó vonatkozások mellett. Amikor a második világháború alatt menekülnie kell és az elnyomó hatalom csizmája már Franciaország határain döng, a véletlen Lourdes-ba vezérli. Lourdes varázsa a történelmi idők forró légkörében megdöbbenő erővel hat rá. Fogadalmat tesz, hogy megmenekülése esetén megírja Bernadette-ről szóló dalát. A néhány év múlva megjelenő könyv valóban a csoda, az emberfeletti emberség, az isteni titok és emberi létezés ragyogó himnusza.

Werfel a lírai regények finom tónusával szólaltatja meg és kíséri végig a kiválasztott leány életútját. Nem könnyű s nem valami símára hengerelt út ez, és maga Bernadette sem magasban járó, elvonatkoztatott lény, hanem élő, gyötrődő ember, akinek napjait a szomorú sóhajok és a boldogságtól fakadó könnyek emberi párája forrósitja. ¹

Werfel mélyen átéli regényében helyet ad a realitások, az emberi értetlenség és rosszakarat ábrázolásának is. Bernadette életét erősen meghatározzák a környezetének türelmetlensége, a sokakban élő bösz irigység a tiszták és ártatlanok iránt. Az író jól látja, hogy „ha egy eredeti, őszinte teremtmény csakugyan átéli isteneit és testi valóságában látja a láthatatlant, akkor ez mindig felkelti a zavar és a kényelmetlenség érzését azokban, akik csak gépiesen ismétlik az ima szavait.“

A kiválasztottat azonban semmilyen földi erő nem térítheti ki útjából. Bernadette legyőzi az elé tornyosuló akadályokat és töretlen hittel válik a Szűz által is megígért túlvilági boldogság részesévé. Werfel e csodálatos pálya fényében talál rá a számára sokáig nem létező Istenre, lelke mélyén igazi kereszténnyé nemesedik, aki maradék erejével a megletelt hitet és titkokat dicsőíti, nem törődve a korral, „amely gúnyosan, dühösen és közönyösen fordul el életünk e végső értékeitől.“

Francois Mauriac már a megszilárdult hitű, intellektuális férfi biztonsággal közeledik Lourdes-hoz. Írása nem regény, nem is tanulmány, hanem egy hívő és egy hitetlen ember magasszintű dialógusa Lourdes-

ról és a hit problémáiról. Agoston és Sergius, a két barát, a két szikrázó ellenpólus olyan erővel csap össze a szellemi sikon, mint a „Varázshegy” két vitatkozó humanistája, egész lényük remeg a készenlét izgalmától, hogy meggyőzzék egymást. Az író széles teret ad a hasonló műveltségű, de világnézetükben különböző ifjak csatájának: hol az egyik, hol a másik felfogás érvei röppennek fel, mint a színes rakéták.

A viták közötti szünetben a két fiatalember bejárja a kegyhely minden pontját a forrásoktól az esti gyertyafényben sugárzó Grottaig, tanúi lesznek az énekszóval vonuló tömeg felvonulásának éppúgy, mint az éji áhítat lenyűgöző, néma látványának. S amire az érvek nem voltak képesek, a különleges lelki élmény megteremti: egyszerre csak lazulni kezd a tagadás elveinek csavarja. Sergius nem tér meg ugyan, de közelebb kerül ahhoz, hogy megértse az emberek általános érzéseit a barlang előtt: a biztonságot, a bizalmat, a sirós gyengédséget. Szeme is jobban tájékozódik már e szokatlan világban és észreveszi, hogy semmi földi jelleg nincs itt az embereken, lényük nem fejez ki mást, mint hitet, reményt és szeretetet. Nem szégyenli ezt a bizonyos fokú átalakulást, most döbben rá igazán barátja szavára: „Lourdes az a helye a világnak, ahol az ember elveszti minden szégyenkezését... és szeretne egyetlen elvesző hanggá lenni a hatalmas koncertben, egyetlen csepp ebben a tengerben, melyet Isten magához vonz.”

Mauriac Agoston jellemében a modern hívő számos jellemző vonását domborítja ki: tudatosságát és erős kritikai érzékét, amellyel a hitélet kérdéseihez nyúl. Az olvasó csak egy bizonyos idő után veszi észre a józan ész mögötti parázsló hitet. Az utolsó vitában, amikor Sergiust magával rántja a külvilág, már az író lép elő, hogy megfogalmazza a hívők egyöntetű véleményét.

A Lourdesről szóló legújabb művek között igen nagy feltűnést kelt Fulton Cursier könyve. Az amerikai író számára Lourdes-ban azoknak az áhitatos arca jelenti a legnagyobb csodát, akik nem gyógyultak meg. Miért nem átkozzák az Istent? „Hiszen sok esetben mindenüket feláldozták, hogy a barlangba mehessenek... megtettek mindent, ami módjukban állt, hogy méltók legyenek a remélt gyógyulásra — és még sem történt velük semmi. Épp oly betegen tértek vissza, mint ahogy megérkeztek. És mégis Istent dicsérő hálaéneket énekeltek, amikor a vonat elindult velük.”

Ha ezen a gondolatsoron végigmegyünk, Lourdes eszméje kibővül és újabb értelmezést nyer. Cursier közvetlen élményeként meséli el Gallard párisi ügyvéd és Paulette Nardeux huszonnégyes leány esetét, akik bénultan, illetve egy súlyos sorvadás előrehaladott állapotában jutnak el a gyógyító forrásokig. Gyógyulásuk nem jár sikerrel, de a lourdes-i környezetben olyan mértékben járja át őket a kegyelem, hogy már nem is a maguk, hanem beteg embertársaik egészségeért imádkoznak. Halálféltelmük és mindaz a félenk szorongás, amely eltölti a földi halandói, nyomban megszűnik és a magasabb célt látók bizonyosságával zengik az Úr dicsőségét.

Lourdes száz esztendő múltját még több fölemelő élmény és elgondolkodtató epizód teszi gazdagabbá. Irodalma korántsem tekinthető lezártnak, olyan élő folyamat, amely a természetfölötti jelenségek és a zarándokokban ébresztett mélységes hit által tovább él a száz év határain túl is. (Szeghalmi Elemér)

Felelős kiadó: Saád Béla

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

Következő számainkból: Tanulmány: *Belon Gellért*: Életünk kenyere. *Beney Zsuzsa*: A hallgatás tornya (Weöres Sándor). *Dümmerth Dezső*: Az eltűnt idő nyomában (Edgar Degas). *Tótfalusi István*: A látomások költője (Vajda János). *Balanyi György*: Egy ujkori próféta. *Lantos-Kis Antal*: Lourdes a modern orvostudomány világában. *Mihelics Vid*: A vallás-szociológia. *Rónay György*: Pázmány körül. *Cserháti József*: Az ember világközpontisága Szent Tamás filozófiájában. — Novella: *Szabó Anna*: Amadé élete és halála. *Gerlei József*: Édes fiam, Az ablak. *Fendrik Ferenc*: Pithagoras tétele. *Mándy Iván*: A konyhafal. *Farkas Antal*: Róza. *Szarka Géza*: Jób öröme. *Agoston János*: Büntudat, Egy igaz történet. *Jan Dubracynszki*: Nikodémus tizedik levele. *Bruce Marshall*: Father Smith. *Heinrich Böll*: A kaland. *Alfred Polgar*: A köpeny. *Valéry Larbaud*: Rachel Fritiger. — Vers: Gyurkovich Tibor, Bittai Lajos, Szerdahelyi István, Lakatos Kálmán, Barth Ferenc, Ölbey Irén, Szabó Géza, Szabó Gizella, Tardonai Gábor, Géczy József, Jánosi István, Kárpáti Csilla, Elisabeth Langgässer, Francis Jammes, Paul Claudel, Theodor Storm, W. H. Auden, Gertrud von Le Fort.

T. Pál. Budapest. — Annak, hogy tizennyolc esztendőös fiával folytatótt vallási vonatkozású eszmecseréi meddő vitatkozásokba fulladnak, véleményünk szerint két oka lehet. Kétségtelen, egyik és első oka a fiúban keresendő. Ebben a korban a fiatal férfi számára minden cselekedet és szó lényegében: birkózás. Nincsen még távlata, megfelelő élmény- és tapasztalatanyaga hozzá, hogy belássa, az a nagyobb győzelem, ha az igazságot megtalálja és nem az, ha a maga igazát bebizonyítja. Egyéb-ként, sajnos, a legtöbb férfi élete végéig megmarad ebben a szellemi kamaszállapotban. Ezért van, hogy azok a viták, amelyek egy-egy társaságban kirobannak, legtöbbször meddők, céltalanul csapongók és rendszerint a felek kimerülésével zsákutcában érnek véget. — A másik ok talán önmagában van. Túlságosan felülről, az apai tekintély katedrájáról beszélt vele eddig és talán ezt érzi ki szavaiból fia most is. Vannak emberek, akik a legegyszerűbb tényt, például, hogy: „süt a nap“, olyan hangon tudják kimondani, hogy az embernek akkor is kedve támad ellentmondani és letagadni a napsütést, ha egy tenyérnyi felhő sincs az égen. — Akármilyen azonban az oka, hogy az önök beszélgetései meddő vitaközlésbe fulladnak, csak egyféleképp lehet segíteni rajta. Öntől függ a megoldás. Sohase beszéljen fiával a vallás kérdéseiről ellentmondást nem tűrő hangon. Ne kezdje kategórikus kijelentésekkel. Szent Tamás parancsa: „Quod in ordine intentionis primum, in ordine executionis ultimum.“ — Ami a cél szempontjából első, az a végrehajtás során az utolsó legyen. Ne egymás ellen, hanem egymás mellett, közösen gondolkodjanak, tündöjjenek, eszmecserézzenek. A szellemi birok nál sokkal nagyobb örömet és gyönyörűséget tud nyújtani a közös szellemi kaland. A hithez nem illik a fölüeny hang. Az egyház nem azért fogalmazza dogmáit határozottan, tömören, hogy mi azokat „ex cathedra hirdessük“, hanem azért, hogy az igazság kristálytisztán álljon előttünk. A legtöbb dogma mélyén misztérium rejtőzik, nem lehet tehát feléje értelmi önteltséggel közeledni, hanem csakis alázatosan. Nem is illik tehát hívóhöz a rideg és fenhéjázó beszéd a hit és erkölcs igazságairól. — Mindezt nem vádként és kioktatásul mondjuk, mert ami áll az önök beszélgetéseire, valljuk a mi írásainkkal kapcsolatban is. Csupán azért soroljuk el e lehetőségeket, hogy ezeket figyelembevéve közelebb jusson problémája megoldásához.

Sz. P. — Az első latin himnuszköltő Szt. Hilárius volt, Poitier püspöke (315—367). Életét az arianusokkal való hősies, — és végül is diadalmas küzdelme töltötte be. Az arianizmus szinte végpusztulással fenyegette Isten országát Franciaországban. A nagytehetségű, hősies lelkű püspököt Frigiába, az arianizmus főfészkebe száműzték ellenfelei. Itt írta meg mélységben, tudományosságban, meggyőző erőben gazdag művét: „A Szentháromságról.” Ennek oly nagy hatása volt, hogy a frigiai arianusok jónak látták a nagy püspököt visszaküldeni saját hazájába. Itt nagyszerű modorával, jóságával, tudományos képzettségével, mindenkihez való türelmével és szent életével annyira megnyert mindenkit, hogy a 361-ben tartott párizsi zsinaton az összes püspökök az igaz hit mellett foglaltak állást. Irodalmilag nagy érdeme, hogy a sziriai Ephräm, himnuszköltő hangsúlyos verselését a latin idiomértékes verseléssel egyeztetni igyekezett. Ezzel az új formával való küzködése kissé nehézkessé teszi verselését, amely így egy nagyjövőű költészetnek első szent dadogása.

Autodidakta. — Ne aggódjék, aki ilyen lelkiismeretesen kihasználja az összes tanulási lehetőségeket, az végül is leküzdi mindazokat a nehézségeket, amelyeket említ, és amelyek velejárói annak, hogy aránylag későn helyezkedett el mostani munkakörében, és hogy faluja földrajzi helyzete folytán el van zárva bizonyos tanulási lehetőségektől, amelyek különben nyitva állának. — Azt tanácsoljuk, kezdje világi dalok betanításával, akkor elkerüli a szent szövegek profanizálását a kezdetnek hibái és zűrzavarái által. — Kánon és fuga nem ugyanaz, de igen közeli rokonok. Mind a kettő az úgynevezett imitáción alapszik, vagyis egy zenei gondolatnak különböző időben, hangszínből, szólamban való ismétlése által keletkezett harmonián. A kánonban a *comesek* (kísérő hangok) ugyanabban a hangmagasságban, de később lépnek be, és végig ugyanazt énekelik, mint a *dux* (vezető hang). A *fugában* az egyes szólamok, vagy hangszerek szintén később lépnek be, de egyrészt vagy magasabban vagy mélyebben intonálnak, másrészt csak néhány ütemen keresztül követik a *duxot*, aztán önállósítják magukat és így símulnak a zenei mondanivaló egészére. Világos, hogy a fugának megkomponálása is, előadása, tehát betanítása is sokkal nehezebb, mint a kánon-é. A magyar népdalkincs rendkívül gazdag kánonokban, merítsen belőle bátran. Sok öröme lesz benne, és rövid idő alatt nagy haladást tapasztal majd tanítványainál.

F. P. — Eredetileg nem volt megbélyegző a barbár szó. A görögök minden külföldit barbárnak neveztek. Plató is két részre osztja az egész világot minden népet: barbárookra, és hellénekre. A „nem-szabad, szolgai, durva, kegyetlen, gyáva“ mellékhangzást a perzsa háborúk idején kapta a szó, amikor mindezeket a szép jelzőket a perzsákra, vagyis az ellenség-re vonatkoztatva mondták. Amikor a rómaiak átvették a görög műveltséget és nyelvhasználatot, ennek a szónak ily módon való értelmezését is átvették és különösen a germán törzsekre vonatkoztatva használták. Irodalmilag a barbarizmus szónak azt értették, amikor valaki nem helyesen használja, vagy idegenszerűen formálja a szavakat.

„Egy nyugtalan asszony.“ Kérjük, adja meg címét, mert problémájára csak levélben tudunk válaszolni.